

KONYA

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

Fütüvvetnameler	M. ERSOY
Hayvan ve Su	Prof. Dr. CURT KOSSWIG
II. Türk - Anadolu Resim Mektebi	ŞAHABETTİN
Terbiye Felsefesi	ALİ RIZA KORAP
Konya'nın Geolojisi	N. F. B.
Demokrasi ve Spor	SEFER ERKAN
KONYA	CEMAL OĞUZ ÖCAL
Kütahya - Afyonkarahisar Yaylası	M. N. ERENBİLGE
Türkiye Maarif Tarihi	C. ALİ İMER
Mevlevî Velileri	NACİ FİKRET BAŞTAK
KONYA	N. RÜŞTÜ BÜNGÜL
Muallim Mehmet Arif	M. FERİT UĞUR

TAHRİR HEY'ETİ

Hulki Karagülle — Muhlis Koner — M. Ferit Uğur —
Ali Rıza Özkut — M. Mes'ud Koman — Sacit Ülkü —
Naci Fikret Baştak — Midhat Şakir Altan — Şahabettin
Uzluk — Raşit Usman.

KONYA

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

YIL : V

2. Kânun 1942

SAYI: 39

FÜTÜVVETNAMELER

M. Ersoy

Anadolu tarihinde mühim rolü olan teşekküllerden birisi de ahiliktir. Selçukluların ilk devirlerinde dinî ve iktisadî bir mahiyet arzeden ahiliğin daha sonraları ehemmiyet kazanarak siyasî sahada bile faaliyet gösterdiği müşahede edilmektedir.

On üçüncü asır ortalarına doğru (1243 Milâdî) Mogollarla yapılan Köşedağ meydan muharebesinin Selçuklular aleyhine neticelenmesinden sonra Anadolu'nun siyasî birliği bozulmuş, anarşik bir devir başlamıştı. Bu devrin devamı sıralarında başta bulunan Selçuk sultanlarının vazizeti düzeltmeye çalışacakları yerde birbirleriyle taç ve taht kavgalarına girişmeleri; evvelce hudutlara yerleştirilen uç beylerinin merkezle bağlarını keserek bulundukları yerlerde istiklallerini elde etmelerine sebep olduğu gibi, ahiliğin de kısmen siyasî bir varlık haline gelmesine yol açtı.

Ahiliğid siyasî sahadaki faaliyeti Selçuklulardan sonra Osmanlı beyliğinin ilk zamanlarında da devam etti. Osmanlılar Anadolu'da siyasî birlik teminine muvaffak olduktan sonra teşkilât eski ehemmiyetini kaybederek devlet himayesinde ve esnaf cemiveti halinde bir müddet daha yaşayabildi.

Osmanlı beyliğinin ilk zamanlarındaki ahi teşkilâtı hakkında bize en kıymetli bilgiyi veren; Orhan bey zamanı memleketimizi ziyaret eden Seyyah İbn Batutadır (1).

Bu zât Antalyadan başlayarak, Burdur, Eğirdir, Gölhisar, Lâdik, Muğla, Milâs, Barcın, Konya, Aksaray, Niğde, Kaysari, Sivas, Amasya, Erzincan, Erzurum, Birgi, Tire, Ayasloğ, İzmir, Manisa, Balıkesir, Bur-

(1) - İbni BATUTA (ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن محمد ابراهيم لواتي طنجي) Yedi yüz üç senei hicriyesinde Tancada doğmuş, yediyüz yetmiş dokuzda Fasta vefat etmiştir.

sa, İznik, Geyve, Yenice, Göynük, Mudurnu, Bolu, Kastamoni ve Sinop gibi muhtelif Anadolu şehirlerinde müsafir olmuş; ahillerle yakinen te maslarda bulunmuştur. İbn Batuta onlar için "Ahiler bilâdı Rumda sâ-kin Türkman akvamının hemen her vilâyet ve belde ve karyesinde mevcuttur, Ecanibe ibrazı re'fet ve it'amına ve ifayi havayicine müsâ-raat, cebabireyi tenkil ve imha a'vamı zulüm ve taadî ile bunlara il-tahak eden eşirrayı katil ve ifna hususunda bunların dünyada misli yoktur," (1) diyor ve ilâve ediyor: "Reis bir zaviye inşa ile kalîçe ve-sair muhtaç olduğu eşya ile tefriş ve kanadil ta'lik eder. Rûfekası gün-düz istihsali esbabı maişete çalışıp badel'asır meksubatını reise getirir. Bununla meyve ve taam, zaviyede sarfolunan diğer mevat satın alırlar. O gün beldeye müsafir gelirse zaviyelerine mihman ederler. Bu alınan şeyler ile ana ziyafet çekerler. O kimse avdetine kadar anların müsafi-ri olur. Bir kimse gelmediği halde, ekli taam için toplanup yemek yer-ler, taganni ve raksederler ve sabahleyin icrayı san'ata giderek badel'-asır kâffası kazandıklarını reise getirirler bunlara (Feteyan) ve reisle-rine de anifen zikrettiğimiz vechile (Ahi) namı verilir. Dünyada anlar-dan ziyade ef'ali cemile sahibi görmedim," (2). Müteakiben ahi zaviye-lerinin tasvirine ve buralardaki iştigale dair şunları kaydediyor: "Bel-deye muvasalatımızın ikinci güü bu ahilerden biri (Şih Şahabeddini Hamevî) ye gelüp lisanî Türkî üzere mükaleme etti. Ben o zaman Türk-çe anlamaz idim. Üzerinde fersude libas ve başında keçeden kalensüve var idi. Şih bana: (bu adamın ne dediğini biliyormusun) deyu sordu. Bilmediğimi cevaben ifade eyledim. (Seni ve refiklerini ziyafete davet ediyor) demesile; müteaccip olarak (peki) dedim. Avdetten sonra şıha (bu adam fakirdir. Bize ziyafet etmeğe kudreti yoktur. Kendüsünü ra-hatsız etmek istemeyüz) dedim. Şih tebessüm ile (bu ahilerin reislerin-den ve kundura dikicilerinden biridir. Sehâ ve keremi nefis ile mecbûldür. Ehli sanattan takriben iki yüz refikî bunu riyasete intahap etmesine mebnî ziyafet için bir zaviye inşa ve gündüz kazandıklarını gece sarf ve infak ederler) cevabında bulundu. Akşam namazını ba-del'eda bu adam be'tekrar yanıma geldi. Birlikte zaviyesine gittik ki nefis Rum kalîçelerile mefruş ve Irak camından bir çok ayizelerle mü-zeyyen idi. Müsafir odasında beş adet bisus var idi. (Bisus) bakırdan mamûl çırağ payeye tesmiye olunur ki üç ayağı başında bulunan yine bakırdan bir nevi kandilin ortasına fitil için bir enbup vardır. Bu kandil erimiş içi yağ ile doldurulur ve yanına yine yağ ile memlû bakır ava-ni vaz'olunur. Orada fitili düzetmek için mikras ta (makas) mevcuttur. Ahilerden biri bu kandile bakar ve kendisine çıracı (3) denilür. Orada şübbandan bir gürûh teşkili süfuf ederek arkalarında kabadan libas ve ayaklarında mest bulunur. Her birinin belinde olan kemere iki zirâ'tu-lünde birer bıçak asılıdır. Başlarında softan beyaz bir kalensüve olup her kalensüvenin tepesinde bir zirâ'tülünde ve iki parmak arzında bir taylesan (4) mevcuttur. Bunlar toplandıkları vakit her biri kalensüve-

- (1) - İbn BATUTA seyyahatnamesi: Cilt; 1, Sa. 312
 (2) - " " " " 1, Sa. 312-313
 (3) - Çırağcı olacak (Sevyahatname mütercimi Şerif Paşa)
 (4) - İnce tülbent

sini çıkarup önüne koyar. Başında (zerdehan) dan yahut saireden ma-mûl ve manzası güzel başka bir kalensüve kalur. İçtima'gâhları vasa-tında müsafirine mahsus bir peyke vardır. Biz meclislerine girince, et'imeî kesire ve meyve ve tatlı getirüp ba'dehu gına ve raksa başla-dılar. Bunların hali calibi taaccübü fevkal'ade ve bahusus semahat ve ulüvvü cenapları hakkındaki hayret daha ziyadedir. (1)

Yine İbn Batutanın ifadesine nazaran: ahilerin müsafir paylaşma yüzünden birbirleriyle kavga bile ettiklerini öğreniyoruz. O zamanlar Anadolu'da ahilere ait bir çok tarlalar, vrkif hanlar, imaretler, hamam-lar, dükkân ve camiler de mevcuttu. Ahi zaviyelerinde daha ilk zaman-lardan itibaren reis intihap ile yapılır; riyaset makamı hiç bir zaman babadan oğula intikal edemezdi. Reisin bütün emirleri harfiyyen din-lenir ve tatbik edilirdi. Ahi reisleri sultan olmayan yerlerde icabında bir emîr gibi hüküm ve saltanat icra edebilirdi: "Bu belde de ahi emîr Alinin zaviyesine endik. Mumailayh bu bilâdın büyük ahilerinden bir emîri kebirdir. Beldenin vücûh ve küberasından bir taife kendüsüne tebaiyyet eder. Zaviyesi, mefruşat ve kanadili ve et'imeî kesiresi ve bi-nasının metaneti cihetile en güzel zevayadandır. Rûfekası olan kübe-ile saire, her gece bunun nezdinde içtima ile müsafirin hakkında em-salinin ez'afı derecede ikram ederler. Bu bilâdın adetince; bir mahalde sultan bulunmadığı takdirde, hâkimi ahi olup bendeğana at ve libas ita ve kadrine göre ihsan eder. Emir ve nehi ve rûkûbu aynile mülûke müşabihtir," (2)

Ahi zaviyelerinde insana lâzım olan umumî bilgiler, adâbı muâşe-ret kaideleri, san'ata mûtaallik sırlar, silâh kullanmak ve teşkilâtın en ince teferruatına varıncaya kadar bilinmesi icabeden şeylerin kâffe-si sıkı bir disiplin altında mükemmelen öğretilirdi.

* * *

Ahiler kendi teşkilâtlarını ve bu teşkilâta hâkim ana fikirleri be-lirtmek maksadile bir takım eserler vücûda getirmişlerdir ki bunlara Fütüvvetname adı verilir. Bizde şimdiye kadar tarihî tesbit edilebilen en eski Türkçe fütüvvetname Çoban oğlu Yahya Fet-el-Burgaziye aittir. (3) Bundan sonra memleketimizde daha bir çok Türkçe fütüvvetname-ler de yazılmıştır. Bu gün bunlardan bir kısmı hususî ellerde, üç tanesi Fatih millet, bir tanesi Maarif vekâleti ve iki tanesi de Beyazıt kütüp-hanesinde bulunmaktadır (4).

- (1) - İbn Batuta seyyahatnamesi Cilt: 1, Sa. 313-314

- (2) - İbn Batuta Cilt: 1, Sa. 325

- (3) - M. Cevdet bey Büyük mecmua, (4-10) bu eserin 622 hicret yılında yazıldığını kaydediyor.

Köprülü zade Fuat bey "Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar," adlı eserinde (Cevdet beyin lütfü vesatetile tetkik ettiğim Fütüvvetname nushası Tarih encümeni azasından Arif beye ait olup (یحیی بن حلیل بن الجوبان الیحي فتي البرغازی) tarafından her halde İbn Batutadan evvel yazılmıştır) (Sa. 543) diyor.

- (4) - Beyazıt kütüphanesindeki fütüvvetnamelerden birisi Çoban oğlu fütüv-vetnamesinin diğer bir nushası olup fihristin edebiyat kısmında 5482 numara da kayıtlıdır.

Fütüvvenamelerde mevzu aynı olmakla beraber mukayese edilirse aralarında bazı farklar müşahade edilir. Bunların tetkiki, ihtiva ettikleri esasların nelerden ibaret bulunduğunun bilinmesi; teşkilâtın mahiyetine nüfuz bakımından çok mühimdir. Bu sebeple burada Çaban oğlu fütüvvetnamesi hakkında topluca maluma vermeğe çalışacağız.

Bu zat eserin başında Allaha dua ve senâ ile söze başladıktan sonra ikinci sahifede fütüvveti tarife geçiyor: "Ey karındaşlar ve ey dostlar ki fütüvvet âlâ ve şeriftir ki ulu makamdır ve aziz derecedir ve fütüvvet aslı kadımdır ve aslı ezeli ve ebedidir ve aslı imandır yani ki asl-ullahtır ve fütüvvet bir ağaçtır budaklu ola ağaç Tanrı taala sıfatıdır budakları enbiya yaprakları evliya sıfatıdır yemişleri mü'minler sıfatıdır pes bu sıfat sıfatlanmaya.. Dördüncü sahifeden itibaren eserin sebebi telifine ve niçin Türkçe yazıldığına dair şunları söylüyor: "Ben Yahya bin Halil Çoban Fet-el-Burgazî gördüm ki fütüvvet kapusunda oturan ahiler fütüvvet kitabı yok kim bileler ve öğreneler güçleri yettikçe ve ellerinden geldikçe dutalar bazısında kim vardır muhtasar yaza yaza metruk eylediler pes Allahı Taala bi nihayet kereminden fütüvvet ilmin bu zaif kula ruhi kıldı diledim ki fütüvvet ilmin beyân kılma tefsirden ve hadisten ve Kisas-ül-enbiyadan ve Tezkiret-ül-evliyadan ve dürlü dürlü kitaplardan ve Kitab-ül-kalâyitten ve Resûl hazretlerinin menakıbından ve Esrar-ül-ârifin kitabından fütüvvet gereklilerinden çıkardım yazdım şöyle beyan kıldım ki ahi yolu nedir ve fütüvvet yolu nedir muayyen ola ve nekim tarikat içinde müşkil mes'eleler vardı kamusun hoş cevap birle yazdım.. "Ahiler katında ve yigitler nazarında fütüvvetname okuna güçleri yettikçe ve ellerinden geldikçe edebinden erkânından dutalar eşitmiyanlar eşideler bilmemekten bilmek gerektir anıncün Türke dilince yazdım ki okumağa gelen ola netekim Kuranda buyurur (وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه). Beşinci sahifede ahi tutunmanın ehemmiyetinden, sonraki sahifelerde fütüvvetin menşei'nden, sırasile Peygamberlere geçişinden ve fütüvvet hakkında söylenen sözlerden bahs ile devam ediyor: "Fütüvvet ana derler ki Tanrıya ve Peygambere yakın olmaktır ademiler ve canavarlar andan incinmemektedir ve kimse ona hışımla söylese ol lütüfle anın gazabı odını söndüre ve kağırlan (çağırlan) yere varmak kâfir dahi kağırlan olursa yok dememektir ve sahibi fütüvvet oldur ki gözsüz ola dilsüz ola ayaksız ola ve sağır ola ve cemi maharetleri eşitmeye ve söylemeye vesselâm..

Yirmi birinci sahifede kimlere fütüvvet değmez onları sayarak (Kâfirler, münecimler, munafıklar, içki içenler, dellâklar, dellâllar, yalancılar, kasaplar, cerrahlar, avcular ve muhtekirler) fütüvvetten iraktır. Aneak tuttukları işten tevbe ederek aradan yedi yıl geçtikten sonra fütüvvet reva olur) diyor. Yirmi dördüncü sahifede "Bir kaç nesne vardır kim andan kişinin dinine ve itikadın (سوستق) getürür yigidi yigit-ten ve ahii ahiliğinden ve şihî şihliğinden çıkarır uçmaklu yani tamuluk eyler.. Bunlar (Gammazlık, kibirlilik, hasetçilik, yalan söylemek, sır saklamamak, hasislik, gıybet söylemek, nefisine zulüm etmek ve

hırsızlık) gibi hallerdir. "Eğer bu pendî bu nasihatları dutarsan dünyada ve ahirette aziz olup dinlenesin enbiyalar evliyalar ve feriştehlere yakın olasın ve bu zaif kul her birini bir kitaptan çıkardım mezkûr kıldım tâ bileler kim yaramaz işler işlemek yigidi yigitlikten çıkarır ve ahileri ahiliğinden çıkarır ve şihleri şihliğinden düşürür harap eder şöyle kim ilmi şeriat farz oluptur cümle müslümanlara.. Otuzdördüncü sahifede: Fütüvvet ağacından murat nedir; onu ve ahilerin ne vasıfta şahsiyetler olması lâzım geldiği yolunda izahat veriyor: (Ahiler iki-cihanda da civanmert olmalı, namazını muntazaman kılmalı, edep ve hayâ ehli olmalı; zevk ve eğlence peşine koşmamalı, helâl kazanmalı, bir işle meşgûl bulunmalı ve ilmi olmalı, ilmi yoksa ilim elde etmek için çalışmalı, beyler ve padişahlar katına varmamalı, anlardan bir şey talep etmemeli ve hattâ adı dahi bilinmemelidir) diyor. Kırkıncı sahifede: "Bu ol beyandır kim terbiye nice ola ve dahi terbiye ne kıla şöyle vaciptir kim terbiye canu gönülden ahisine kul ola şöyle kim ahisinin hak sözüne yok demiye ve ahi destursuz hiç bir iş işlemeye ve ahinin karşısında gülmeye tükürmeye ve sümkürmeye ve ahinin küfrü terbiye katında imân yerine geçe.. deyerek terbiyeye teşkilâtta verilen ehemmiyeti belirttikten sonra ahilerin bu hususta üzerlerine düşen vezaifi misallerle izaha çalışıyor. Kırk dördüncü sahifede kavli ve seyfi olan fütüvvetin menşei ve maiyetine dair tafsilât veriyor. Ondan sonra ahinin sofrası nasıl olması lâzım geldiği hakkında: "Bu ol beyandır ki ahinin sofrası ne resim ola gerek ki ahinin sofrası ulu ola ve açık ola içinde çiğ soğan ve sarımsak olmalı zira ki gökten sofsa böyle endi.. ve "Gerek kim ahi dayım şükr içinde ola ve ahinin taamında acı nesne olmalı zeyt yağı ve mercimek ola ve dahi özr etmiye ve size lâyıktır demiye ahi ve şih cümle pişirmesini bile tâ ki bileler ol ahi ki hizmet-kârdır zira hizmet bilmeyen fütüvveti lâyık değildir ve dahi yigit ve ahi ve şih pazarda taam yemiye ve su içmeye ve ahinin sofrasında etmek çok gerek ve sofraya ki izzet kılsa gerek.. diyor.

Ellinci sahifede yemek yemenin yirmi kadar erkânından bahsediyor: "Ama taam yemekte yirmi dürlü erkân vardır dördü farzdır dördü sünnettir onikisi edeptir bazıları cümle oniki dutarlar yekreği yirmidir ol dört ki farizadır evvel helâl yemektir vebali olmalı ikinci pâk ve temiz yemektir üçüncü önünden yemektir dördüncü yeyüp şükr kılmaktır ol dört ki sünnettir evvel taamdan öndin elini yuya (yıkaya) ikinci sunucak bism-illah diye üçüncü çanağın ya taamın kenarından yiye ve ortasından yemiye dördüncü taamdan sonra elhamd-ülillâh diye ol on iki edeptir taam yerken sümkürmiye ve tükürmiye eğer ahsırası ve sümkürmesi gelürse ağzına destemal duta ve elin dutmiya ve taam yerken kimseye ikrâm kılmayalar yani kimse kılursa durmiyalar taama izzet kılalar.. Ellinci sahifede ahinin dört nesnesinin (Eli, alnı, kapısı, ve sofrası) açık olması ile kendisine Allahın (nimet, rahmet, devlet ve saadet) kapılarının açılacağından bahsettikten sonra ahilerin kıyafetlerine geçiyor; "Ahinin donu nice ola anı idelim her ki ehli tarikattır ehli tarikat donun giye ve dirliği dahi ol dona lâyık ola ve hem don dahi dirliğe lâyık ola zira don kişiye muhtesepdir ehli hakikat aydur

(söyler) her kande ehli tarikat donun yudura (yıkata) ve edepten ve gadrden taşra olmiya dahi ahinin bir renkte ola kızıl sarı ve alaca giymeye Ebu Bekir Sıddık gök giyerdi pes şıhlar dahi gök giyerler ve Ömer yeşil don giydi pes müderrisler dahi ve kadılar ve halifler yeşil don giyerler ve Osman ak don giyerdi pes hatipler ve hafızlar ve ehli kalem ak don giyerler ve Ali kerem-allahu veche kara renklü don giyerdi rıdvan-ullahı aleyhim ecmain pes yigitler ve ahiler dahi siyah renkli don giyerler eğer kızıl veya sarı giyerse fütüvvetten iraktır zira kızıl sarı hiç Peygamberler giymedi ve bunları Fir'avın giydi aleyh-illâ'ne ve dahi ahiler harir giymeyeler pes nekim fütüvvet içinde vardır şeriata muvafıktır., Elli dördüncü sahifede müellif ahilerin kimlerle musahebet etmesi lâzım geldiğini işaretle "Ahi fesat ehlile musahebet olmiya zira ehli fesadın sohbeti fütüvvet ehli neod (ateş) getirür,, diyor. Elli sekizinci sahifede "Semâ' (سماء) kim ahiler ve ârifler yigitler anda zevku sefa bilürler,, sözünü izaha girışerek müteakip sahifelerde hizmet edenlerin sofrada edecekleri vezaifi tadât ile eserini sona erdriyor.

* * *

Yukardanberi tesbit edilen esaslarla gerek ahilere ve gerekse fütüvvetnamelerin ihtiva ettiği mebahise dair bir fikir vermeye çalıştık. Bu hususta okurlarımızı -kısmen olsun- tatmin edebildikse kendimizi cidden bahtiyar addederiz.

HAYVAN ve SU

Dr. Curt Kosswig

Bu günkü konferansımızın mevzuu biogeografiyadan alınmıştır. Biogeografiya üzviyetlerin dünya üzerindeki yayılışını araştıran bir bilgidir. Bu bilgi tarihî ve ökojik olmak üzere iki şubeye tefrik edilir. Tarihî biogeografiya bir hayvan veya nebat nevinin ne zaman, hangi yol ile, ne gibi muhit şartları altında muayyen bir sahayı işgal ettiğini araştırır, Ökojik biogeografiyada ise bir üzviyetin şimdiki muhit şartları altında hangi vasıflarına istinad ederek muayyen bir sahada yaşayabildiği tetkik edilir. Nebatat profesörü Dr. Heilbronn-un konferansında su ile nebat arasındaki münasebetler tetkik edildi. Daha ziyade ökojik bakımından hayvan ve su arasındaki münasebetlerden bahsetmeden evvel size tarihî biogeografiyanın problemlerini Konya mıntakasına ait basit bir misal ile anlatmak istiyorum.

Suda yaşayan bir çok hayvanlar yalnız su vasıtasıyla yayılabilirler. Halbuki su nebatlarının yayılışı, diğer vasıtalarla da olabilir. İptidai su nabatları meselâ yosunlar v. s. zaman zaman yayılmalarını temin eden daimî safhalar meydana getiriler; bunlar gayet küçük ve seri bir gışa ile ihata edilmiş olduklarından rüzgarlarla da nakledilebilirler. Çiçekli su nebatlarının tohumları ise karada yaşayan ve su nebatların cedleri olan nebatlarda olduğu gibi yine mutelif vasıtalarla uzun mesafelere naklolunurlar. Suda yaşayan bir çok hayvanların bu gibi daimî safhaları hiç yoktur. Şu halde aynı hayvan cinsi bu gün birbirinden kara ile ayrılmış su sistemlerinde bulunursa bu suların evvelce birbirile doğrudan doğruya veya bilvasıta iştirakta olduğu anlaşılır. Konya Vilâyetine ait güzel Beyşehir gölünde her taşın altında şekli üç köşeli ve lâtince ismi Dreissensia polymorpha olan küçük bir tatlı su midyesi yaşamaktadır. Dreissensialar bu günkü Kara ve Hazer denizlerinin civarında yaşarlar. Bu midyeler buradan Tuna nehri ile orta Avrupaya kadar hicret etmişlerdir. Aynı nevin Beyşehir gölünde bulunuşu bize evvelce bu göl ile Karadeniz nahiyesi arasında bir su irtibatını mevcut olduğunu isbat eder: ihtimal tersiyerin sonuna doğru orta Anadolu büyük bir göl sistemi ile kaplı idi; bu göl sonradan kısmen temamiyle kurumuş kısmen de tuzlu veya acı sulu göllere tahavvı etmiştir. Konya ve

Karaman civarında bulunmuş olan fossil *Dreissenia* kabukları, bize Beyşehir gölündekilerin hangi yolu takip ettiklerini gösterir. Yani küçük fıkrasız bir hayvan nevinin bu gün Beyşehir gölünde bulunuşu yalnız bu nevin takip ettiği yolu değil, aynı zamanda aşağı yukarı bir milyon sene evvel orta Anadoludaki su ve iklim vaziyeti hakkında bize enteresan ve katî malûmat vermektedir. Fakat yalnız *Dreissensialar* değil, aynı zamanda Beyşehir gölüne ait olan iki balık neviden de aynı hakikati çıkartabiliriz. Bunların birisi sazan veya çapak balığı (*Cyprinus arpio*) diğeri *Gobio gobi*odur. Bu iki balık nevi *Dreissensialar* gibi Karadeniz civarında, orta Avrup ve İtalyada bulunmaktadır. Bu günkü Beyşehir gölü kapalı bir su sistemi teşkil ettiğine ve bir deniz veya başka bir göl ve nehir sistemiyle irtihâtı olmadığına göre mezkûr balık nevilerinin Beyşehir gölünd bulunuşu yalnız tarihî biogeografiya ile anlaşılabilir; yani bunlarda *Dreissensialar* gibi eski orta Anadoluyu örten aynı göl sistemi sayesinde yayılabilmişlerdir. Şimdiye kadar zikredilen balıklardan maada Beyşehir gölünde Beyşehirliiler tarafından çamurca (*Acanthorutilus anatolicus beyshehsrensis*) denilen bir balık nevi daha vardır ki bu nevi de yine tarihî zoogeografiya için fevkalâde mühim bir uzviyettir. *Acanthorutilus* cinsine mensup olan balık nevilerinin birisi şimalî garbî Mongoliyada, diğeri ikisi ise orta Anadoluda bulunmaktadır. Bunlar Egirdir gölünde yaşayan *A. Handlirshi* ve Ereğli civarındaki Ak gölde yaşayan *A. anatolicus*dur. Son zikredilen nevi yeni bir alt nevinin teşkil eden *A. anatolicus boyshehirensis* Hayvanat Doçenti Dr. F. Battalgil tarafından teşhis ve tayin edilmiştir. *Acanthorutiluslar* yayılışlarına göre şarktan gelen balıklardır ki yayılışlarının garpteki hududunu Anadoluda Egirdir gölü teşkil eder. Demek oluyor ki, yalnız bir çok step hayvanları ve ihtimâl insan ırkları gibi suda yaşayan bir balık grubunda şarktan gelerek garba doğru hicret etmiştir Nihayet Beyşehir gölüne dökülen derelerin üst kısımlarında diğeri toros dağlarında gibi ala balıklar (*Salmo trutta fario*) yaşamaktadır. Bunlar soğuğu severler ve yalnız oksijen miktarı fazla olan derelerde kendilerine uygun hayat şartlarını bulurlar. Soğuğa intibak etmelerinde Ala balıklarının Glasier (cumudiye) devrinde Anadoluya geçtiğini anlarız. Klasier zamanında ala balıklar şimal denizlerinden cennuba doğru inerek Ak denize geçmişlerdir. bu balık nevi yumurtlamak üzere denizden soğuk suyu ihtiva eden derelere hicret ettiğinden Toros dağlarına gelmiş ve Glasier zamanı bitince oradaki soğuk sularda donize dönmeden relik olarak bakî kalmıştır. Bu misallerle hayvanların qu günkü yapılışından geçmiş zamanlardaki iklimlerin ve paleogeografik vaziyetlerin büyük bir mikyasta nasıl halledilebileceğine dair size biraz malûmat vermiş oldum. Şimdi ökologik mevzua dönerek Konya civarındaki step hayvanları ile su arasındaki münasebetlerden bahsedelim.

Nebatlar, doğrudan doğruya veya bilvasıta, hayvanların ilk gıdasını teşkil ettiği herkesçe malûmdur. Bir arslan üzerinde kanını emerek yaşayan bir pire bile bilvasıta nebatlarla geçinir. Çünkü: kendisi arslan kaniyle, arslan koyunlarla, koyunlar nebatlarla geçinerek hayatlarının

devamını temin ederler. Aynı prensibe göre step hayvanları da doğrudan doğruya veya bilvasıta step nebatlarıyla geçinirler. Fakat nebatlar step hayvanlarına yalnız uzvî maddeleri değil, aynı zamanda lâzım olan suyu da vermektedirler. Steplerin büyük bir kısmında haftalarca hattâ aylarca su yoktur; çiy bile o zamanda teşekkül etmez. Step nebatları su ihtiyaçlarını fevkalâde uzun kökleri vasıtasıyla yer altındaki sulardan temin ederler. Step hayvanları ise nebatî gıdalarla birlikte ihtiyaçlarını giderirler. Buna rağmen bunların suyu çok fazla iktisat etmeleri şarttır. Steplerde yalnız birkaç hayvan nevi gündüz faaliyettedir. Ekserisi gece olunca toprak içindeki veya taş altındaki meskenlerinden dışarıya çıkarlar Kazma kabiliyeti az olan bir çok fıkrasızlar gündüzleri, hattâ bütün hayatlarını taşlar altında geçirirler, meselâ böcekler (kım kanatlılar) böcek sürfeleri (meselâ bir çok kelebek sürfeleri) örümcekler, akrepler v. s. gibi fıkrasızlardan maada yılanlar da ekseriyetle gündüzleri bir taş altında uyurlar; ancak akşama doğru faal olurlar. Step topraklarında meskenlerini yapan hayvanlardan tarla fareleri (*Arvicola*), hamsterler (*Cricetulus*) geleniler (*Spermophilus xanthoprymuns*), kör fareler (*Spolax*), cırcır böcekleri (*Gryllidae*) ve bilhassa karıncalar (*Formicidae*) dikkate şayandırılar. Meselâ karıncalar ilkbaharda gece gündüz faaliyette oldukları halde sıcaklar başlayınca ilk zamanlar geceden maada sabah ve akşamları da ve nihayet sıcaklar fazlalaşınca yalnız geceleyin meskenlerinden çıkarlar. Mamafih bir step hayvanı ister gece, ister gündüz dışarıya çıksın, daima suyu iktisat etmesi lâzımdır. Bunun için bütün step hayvanları kurumamak için muayyen tedbirler almışlardır. Bu gibi tedbirler tabahhuratın azalmasına yarıyan intibaklardır. Vücutlarındaki suyun kuru step havasında tabahhur etmemesi için başlıca intibakları step hayvanlarının sert örtülerinde ve az olan terleme kabiliyetlerinde görürüz. Meselâ: steplerde yaşayan böceklerin derisi üzerinde gayet sert ve kalın bir örtü mevcuttur. Bu örtü derinin bir ifrazı olan ölü bir maddeden, kitinden, yapılmıştır. 2 inci misal: bir kuş terliyemez. Çünkü ter guddeleri yoktur. Buna mukabil hayvan yükselen vücut hararetini düşürmek için gagasını açar. Gaga açılınca canlı materyelden müteşekkil olan ve bu sebepten su ihtiva eden vücudun küçük bir sathı dışardaki sıcak ve kuru hava ile temasa gelir ve bu suretle vücuttan bir miktar suyun tabahhuru da temin edilmiş olur. Kuşların ifrazatı bile sulu bir mahlûl olmayıp billur halinde dışarıya atılır. İşte step hayvanlarının nisbeten büyük bir kısmının niçin kuçlardan ibaret olduğunu ancak bu suretle anlayabiliyoruz. Fakat steplerdeki iklim daima sıcak değildir, kışın çok soğuk olur. Prof. Heilbronn tarafından da anlatıldığı gibi step nebatlarının hayatında bir sene zarfında bir sulu, bir de susuz devrenin tefrik edilmesi lâzımdır. Sulu devrede (yani sonbahar, kış, ilkbaharda) bir çok step nebatları kâfi derecede su toplayarak ihtiyat depolarında muhafaz ederler, susuz mevsimde bunların dış kısımları kurur; birçokları ise yalnız son veya ilkbaharda yaşar. Kurak yaz ve soğuk kış mevsimlerini ise tohum halinde geçirirler, nihayet bazıları yazın bile yukarıda söylediğimiz gibi uzun kökleriyle yer altındaki sulardan da istifade

ederler. Bütün bunlardan hayvanlardaki vaziyetin bir az başka olacağı anlaşılıyor. Kışın soğuk olduğu için (sıcak kanlılar yani kuşlar ve memeliler istisna edilirse) hayvanlar tamamen donacaklardı. Bundan maada kışın nebatlar da bulunmadığından açlıktan da öleceklerdi. Yazın ise biraz evvel söylediğimiz gibi birçok nebatlar bir sükûnet halinde bulunduklarından onlarla geçinen hayvanlar da yaşayamayacaklardı. Bundan maada yazın birçok hayvan neveleri steplerdeki hararetin ve kuraklığın fazlalığı dolayısıyla faal olamazlar. Demek oluyor ki: step nebatlarında sulu ve susuz diye iki devre tefrik etmek mümkün olduğu halde step hayvanlarının hayatı tetkik edilince aynı taksimın step hayvanlarına kabili tatbik olamayacağı anlaşılır. Bu hayvanların hayatını dört devreye ayırmak icab eder. Acaba step hayvanları hayatı faaliyetlerine uygun olmıyan mevsimlerde ne gibi bir vaziyet alırlar? Evvelâ bütün hayatını bir sene zarfında tamamlayan fıkırsızlardan, meselâ böceklerden bahsedelim. Farz edelim ki bir kelebek nevinin sürfesi (tirtıl) yalnız ilkbaharda bulunabilen bir nebat ile geçinsin. Kurak yaz ve soğuk kış zamanlarında ise aktif bir halde bulunmasın. Bu gibi bir nev'in sürfesi ilkbaharın sonuna doğru faal hayatını terk ederek bir sükûnet safhası olan pupa safhasına girer. Bazan tirtıl pupaya tahavvül etmeden evvel vücudu etrafına ifraz ettiği ipliklerden sert bir koza yapar. Bu koza hem kendisini düşmanlarına, hem de kuruma tehlikesine karşı muhafaza eder. Bu vaziyette yazı geçiren pupa sonbaharda ilk yağmurlar yağınca sükûnet devrini terkeder ve inkişafını tamamlayarak bir kelebeğe tahavvül eder. Kelebekler çiftleşerek nevinin devam etmesini temin ettikten sonra ilk soğuk bir gecede ölürlür. Kışı sükûnet halinde geçiren yumurtalardan ilkbaharda tirtıllar teşekkül eder. Prensipte olarak tirtılı sonbaharda bulunan bir nebatla geçinen bir böceğin hayat devri aynidir. Yalnız, bu defa tirtıl kış gelince pupaya tahavvül ederek ilkbaharda kelebek halini alır. Bu kelebeklerin yumurtaları yazı sükûnet halinde geçirirler. Bundan başka bir az evvel anlattığım karınca misâlinde olduğu gibi çok steplerde yaşayan hayvanlar mevsimlere göre faaliyet zamanlarını değiştirirler. Sıcak kanlılara gelince bunlar mevsimin farklarına başka şekillerde intibak ederler. Kuşların bir grubu kış gelmeden evvel cenuba doğru hicret ederek kendilerini soğuktan kurtarmış olurlar. Yalnız tohumlarla geçinen kuşlar daimidirler. Yani kışın da yumurtladıkları yerlerde kalırlar. Steplerdeki memeliler hicret edemediklerinden bunlar steplere başka tarzda intibak ederler. Biraz evvel anlattığım gibi küçük boylu memeliler toprakta inler, tüneller kazarak yaşarlar. Steplerin en küçük meskeni kazmıyan memeliler tavşanlardır. Tavşandan küçük memeliler ise hem kuraklığı ve hem de soğuğa karşı kendilerini daha iyi muhafaza edebilmek için toprakta yaptıkları meskenlerde kendilerine günün gayri müsait saatlarını ve aynı zamanda gayri müsait bir mevsim olan kışı geçirirler. Step memelileri meskenlerinde bilhassa taneleri, kuru otları v. s. istif ederek ihtiyat depolarını teşkil ederler. Dışarıda gıda bulamadıkları zaman bu ihtiyat gıdr maddeleriyle geçinirler. Bundan maada haricî hararet azalınca muayyen bir dereceden itibaren kış

uykusuna yatarak ilkbaharı beklerler. İşte step hayvanlarının steplerde yaşayabilmek için malik eldukları ökolojik hususiyetleri, yani intibak şekilleri bunlardır. Bunlardan başka hemen hemen bütün step hayvanlarında görülen bir intibak şekli de renklerinin az çok gri oluşudur. Yaşadıkları steplerde gri veya esmerimsi olduğundan step hayvan ve nebatları da aynı, esasen step topraklariyle step nebatları da gri veya esmerimtrak renkte olduklarından bu hayvanlar bu suretle düşmanları tarafından kolaylıkla tanınmazlar. Şu halde step hayvanlarının step renginde oluşları da bir nevi intibaktır. Nihayet bir defa daha tarihî zoogeografiyadan bahsetmek üzere step hayvanlarının nereden Anadoluya geldikleri sorulursa şu cevap verilebilir:

Halen Anadolunun steplerinde yaşayan kara hayvanlarının bir kısmı, glasier zamanından sonra Orta Asyanın büyük steplerinden garba doğru yayılmıştır; diğer bir kısmının cedlerinin ise glasier zamanından evvel Anadoluda hüküm süren başka iklim şartları altında yaşadıklarına şüphe edilemez. Bunlardan irsî değişikliklerle kuraklığa tahammül edebilen yeni tipler meydana gelmiştir. İşte Anadolunun step faunasını bu hayvanlarla Ota Asya'dan gelen neveler teşkil etmektedir.

II. TÜRK - ANADOLU RESİM MEKTEBİ

Şahabettin

Anadoluda Türkler. Selçukilerde resim cereyanı. Konya mektebi ve mensupları. Serbest ve memur ressam. Portre ve fresk ressamlarından bazıları. Çini üzerinde çalışan ressam. Beylikler zamanı resim faaliyetleri. Osmanlılarda Bursa mektebi ve muakkipleri İstanbulda resim hayatı. Muhtelif resim atölyeleri. Ressam teşekkülleri. Şair ve hattat ressamı.

Melikşah (1072 - 1092)'ın vefatı İranda Selçukî devletine nihayet verir. Aynı idareye tabi Türkler istifadeye düşerler. Beş beylikten biri tarafından Konyada istiklâl başlar. Bu yeni hükûmet Konya Selçukîleri adile yüze çıkar. Eski Türk topluluğundaki ilim ve sanat gözetmeleri tedrici bir şekilde harekete geçer. Daha XI inci asrın ilk yarısında bu yeni varlıkta sanat hareketleri mahsus bir derecededir.

Bilhassa, Moğol istilasından sonra, bu cereyan büyükçe bir hudut işgal eder. Şarkın büyük bir kütlesi bu vasıta ile Anadolu sınırları içindedir. Muhtelif unsurlar bu toplulukta harekette bulunur. Türk İranındaki faaliyetler, bu defa yeni bir farıka arzeder. Topluluk prensipleri Uğuz türesile büyümüşür. Din telekkileri daha vasi bir serbesti içinde devam eder.

Hristiyan ve müslüman faaliyetleri, üstün bir mevkide Türk ve müslüman tarafını iltizam eder. İktisadî, siyasî ve ticarî endişeler yanında sanatta da bir hareket vardır. Devlet dili Farsça olduğu halde, sanat dili tamamiyle Türk an'anesine sadıktır. Hususile, bu ikinci mevcudiyeti İrana kaydetmişler, mevcut eserleri tetkik etmemişlerdir. Onun için, muhtelif sanat mahsullerinde bunun derecesi yoktur.

Meselâ : Bu varlıkta rol oynayan zümre, her halde eski Türk mektebinin tesirleri altında faaliyetlerine başlamışlardır. Vakıa, delillerim arasında tarihî vesikalar bulunmaktadır. Fakat, bu membalarda yalnız harpler, Hükümdar sıfayışları en başta gelmektedir. Binaenaleyh, zamanımıza kadar intikal edebilmiş örnekler istisna edilirse hemen tarihî vesikalardan kâfi derecede istifadem olmamıştır.

Mimarî faaliyetler yanında, resim ve heykeltraşlık şubesinin de ihmal edilmediği vakidir. Şimdiye kadar - Bu eserler üzerinde yaptığım tetkiklerde bunun aksini göremedim. Bilâkis, bütün bu şubelerin meto-

dik bir mesai neticesinde vücut bulduklarına şahit olmuştum. Bu mevcudiyet hiç bir vakit hayretimizi mucip olmamalıdır. Çünkü, Selçukî sanatçıları pek serbest bir topluluk muhitinde yaşamışlardır.

Pek yüksek bir tabakadan halk kütlesine kadar, bütün zümre mimarî kadar heykeltraş ve resmin bir sanat olduğuna kanidir. Bilhassa sofular arasında bile. bu telekkinin mevcut bulunduğunu iddia etmek kabildir. Gerçi bu muhitin haricinde kalmış bazı Müslüman memleketleri bu serbest telekkiyi fazla bulmamış değildi. Fakat, buna rağmen sananat bütün bir serbesti içinde daima devam etmiştir.

Pek geniş sınırlar Hindistan ve Bizansa kadar uzanmış bu ülkede diyebilirim ki, pek çok memleketlerle iyi münasebetler temin etmişler, bir çok Anadolu şehirleri sanatçıların zengin faaliyetlerine saha olmuştur. Bu meyanda tanınmış büyük bir gurup Konyada sanatlarına devam etmişler, küçük şehirlere varıncaya kadar, muhtelif şehirlerde resmî ve hususî sanat atölyeleri bulunuyordu.

Bu devrin müteaddit heykellerinde, âbidelerinde, resim örneklerinde Şarkî Asya tesirleri vardır. Meselâ : Mimarlıkta kerpiç ve tuğla malzeme aynı bir teknik altında tuğla ve taş mevkini terk ediyor toprak ve ağaç heykeller, taş, alçı ve ağaçta temadi ediyor. Resimler kâğıtlarda, kitaplarda ve divarlarda tatbik olunuyor. Türk Asya mektebinde olduğu gibi, Fresklerde dövülmüş ot veya inek kıllarıyla karışmış bir balçık sıvasına mermer tabakası ilâve ediyorlar, üstlerini kırmızı küçük murabbalara ayırdıktan sonra, bir resim sahası vücut buluyor ve işliyorlardı.

Binaenaleyh, bir çoğumuzun İranlı dediği bu usul, Türklerin Asya mektebinde kabul ettikleri bir tarzdan başka değildir. Resimdeki bu işçilik, Müslüman olmuş türklerle Asyaya intişar ediyor, sonra, İran üzerinden Anadoluya giriyor. Selçukî ressamları ki, bir çokları da muhtelif hadiselerle şarkî terk etmiş bulunuyorlardı. Onlarla bu sanat telakkisi, yeni kuvvetler iktisap ediyor ve intişar hudutları daha vasi bir inkişafa mazhar oluyordu.

Kitap ressamlığı, Uygurlardaki mevcudiyette, idealist ve realistlerden mürekkepti. Onlar gibi, geride olmayan bir muvaffakiyet ibraz etmişlerdir. Meselâ : bir Selçukî ressamı da, iyi ve kuvvetli bir desene malikti. Eserlerde derinlik ve çıkıntıları pek iyi gösterirdi. Resmin etrafını güzel bir yazı ahengile çevirir, birinci plânda boş bıraktığı yere mevzua göre şiirin ilk mısraını yazardı.

Kitaplar iki rütle tezyin olunurdu : Biri pek mutena olmayan el yazmalarında, sanatkar resmin ana hatlarını siyah veya kırmızı kurşun kalemle kitapta boş bırakılan sayfa üzerinde çizdikten sonra boyardı. Bunu çok defalarda, sanatkar kendisi değil, yanında çalışan çırağı yapardı. Bu suretle işlenen eserler ikinci derecede bulunan siparişleri teşkil ederdi.

İkinci usulde resim, doğrudan doğruya kitabın sahifeleri üstüne tersim edilmezdi. Resim ayrı bir kâğıt üzerine yapılır ve malûm sahifeye

yapıştırırlardı. Boyaları arap zamkile karışık kullanırlardı. Resim kâğıdı da aynı şey içinde, alçı tabakasile kapanırdı. Ressam, resmi bu tabaka üstüne çizer ve boyardı. Resimdeki zinetli eşyalarda altun kâğıtları biri biri üstüne koyarlardı.

Sanatkâr, eserlerini pek seyrek olarak imzalardı. imzaladığı zaman, ismini gayet ince bir talik ile resmin bir köşesine gizlerdi. Öyleki, bazan o ismi görmek ve okumak pek müşküldü. Şayet mevzuda bir bina varsa, sanatkârın veya kitabı ısmarlayanın adı bir kitabe içinde cepheye konurdu. Yazmalardaki tarihler, ekseriya resimlerin işlendiği yıllar değildi. Çünkü, çok defalar kitap yazıldıktan sonra, resimleri yapıştırırlardı.

Renklerde daima yarımardan çıkmazlar, ışık ve renkleri canlı ve sıcak olarak kullanırlardı. Bazan mütemmim renkleri, yan yana getirerek, yahut yaldızdan siyah ve beyazlardan kuvvetli gölge ihdas ederlerdi. Kompozisyonlarda, ahengin muvaffık bir telakkisi ve şahısların toplanmasında, büyük güçleri vardı. Resimlerin her iki partisi yekdiğerine bitişik yapıldı. Eşhas çok tabii ve bazan da ahenkli ve zarif pozlarda tesbit olunurdu.

Eski garp ressamı gibi, Selçukî ressamı da, bir vak'anın veya bir hikâyenin muhtelif safhalarını bir levhada tersim etmeyi pek severdi. Bu eserlerde mimariye ayrılan mevki büyüktür. Ressamın kendine has menazır kaideleri sayesinde, alınan levhanın bir noktasından başlayarak, vakayin teselsülüne mani olmadan diğer ucuna kadar göz gezdirilir. Selçukî ressamı, hikâyekerden ve şiirlerden ilham alan mevzularında işlemişlerdir.

Bazan, tarihî resimlerde tersim ederlerdi. Fakat, bunlarda hakikî vakayie efsaneleri de katarlardı. Vak'anın cereyan ettiği mahalli, kahramanların çehrelerini, vak'ayı meydana getiren hisleri gale alırlardı. Bunun sebebi şüphesiz, Türk ressamının dinî resimleri yapmış olmasından ileri geliyor. Bunun içindir ki, hissiyat din tesiri altında hayatın insanların ve ruhun tehavvüllerini tetkik etmişlerdir.

Tek insan tasvirinde, dikkate şayan bir bilgi ve muvaffakiyet irae eder, Gölgesiz, modelsiz yalnız bir kaç katla cehrenin hakikî manasını vermeğe muvaffak olur. Bir kaşın kavsini, göz kapaklarının kırışıklığını, dudak hattı, alın çizgisi ve saç sakal temevvüçleri yanında, elbiselele, işlemelere kumaş nakışlarına, elmaslara aynı ehemmiyet verilmektedir. Hattâ, bu teferruata verdikleri ehemmiyet, bazan kuvvetli olurdu.

Çiçek ve hayvan tersim ederken, şark mekteplerine has olan teşrihî malûmata ve hareketlerin tabiiliğine dikkat ederlerdi. Eserlerde vücudun teşrihî hususiyetleri meselâ: mafsalların hareketleri' adalelerin kabarıklığı bazan eşyalarla Türk resmî menazır kaidelerine, temamilen uzak değildir. Belki, daha çok Uygur ressamı gibi, uzaktaki eşyayı biraz ufalmış olarak en yukarıya ve daha yakın olanları, tedrici daha aşağıya resmetmekle telâfi ederdi.

Yazı ve resimdeki bu muvaffakiyetler plâstik sanatların bütün şubelerinde, müsavi kuvvette mevcuttu. Meselâ: Mimari ve heykeltraşlıkta bu tevazünü bazı tahavvüllerle, bulmak kabildir. Yalnız, sanatkârların imza koymak hususundaki uzak duruşları, bir hayli müşkülere sebep olmaktadır ki, bu hal bir çok eserler arasında mukayese ve tefrik fırsatını kaybetmektedir. Mamafih, heykeltraş eserlerinde kat'î surette ihmal edilmiş bu vak'alara, nadir olmayarak mimride de tesadüf etmekteyim.

Bugün, ortada bulunan pek çok eserlerde sanatkârın imzası mevcut olmadığı için, büyük zorluklara yol açmaktadır. XI ci asırdan itibaren, Avrupada başlıyan kolleksiyon merakı, bir çok eserler üzerinde ilâveler bazan yeniden kopya etmek gibi, hareketleri tevliit etmiş bu yüzden mutahassıslar tarafından bile, kat'î hükümler elde etmek mümkün olamamıştır. Aynı vaziyetin mimârîde de bulunduğunu, maalesef söylemeliyim.

Meselâ: Kitabeleri değiştirmek veya muhtelif devre ait unsurları bir eserde kompoze etmek, eserin aslına ait büyük tebeddüller vukua getirmiştir ki, bu nevi eserlerin bulunduğu devrin hususiyetlerini ve sanatkârın çalışma tarzını tesbit etmek yoluna mutalâa etmek lâzımdır. Halbuki, şimdiye kadar yapılmış bir çok tetkiklerde, bu ehemmiyeti dikkate almadan hüküm vermişlerdir.

Bütün bu engellere rağmen, Selçukîlerin teessüsünden bir müddet sonra sanat hayatının mevcut olduğu kat'î olarak, tesbit olunabilir. Daha XI ci asır ortasında, vücuda getirilmiş abidelerde, ressamlık ve heykeltraşlığın tatbiklerine rastgeliyorum. Bilhassa, bu eserlerden aynı tarihlerde zengin bir sanatkâr kadrosunun faaliyette bulduklarına hükmetmek lâzımdır. Meselâ: Bu meycudiyetin müteakip yıllarda saray ve halk zümresi arasında, büyük bir revace mazhar olduğuna vakıf olmaktadır.

Selçukî müverrihleri, pek nadir bahsettikleri vakalar arasında yaptırılmış bir takım sarayların meycudiyetini bildiriyorlar ki, muhtelif yıllara ait bu eserlerin içlerinde kat'î surette resim örneklerinin bulunmasını kabul ediyorum. VIII inci ve daha evvelki asırlardan itibaren Türklerde bunları müteaddit fresklerle tezyin etmelerini bir an'ane olarak yüzde buluyorum.

Hiç şüphesiz ki, bu tarihlerde vücuda getirdikleri ve fakat bugün ortada kalmayan bir çok saraylarda, köşk ve evlerde tatbik etmişlerdir. Bilhassa, bu sanatın (1219 — 1236) yıllarında büyük bir inkişafa mazhar olduğunu işaret edeceğim. Bu asırda, bütün güzel sanat şubelerinde, pek kuvvetli bir faaliyet olduğunu ve resim tatbikinin halılarda kumaşlarda, çinilerde, taş ve tahta örneklerde pek olgun izleri vardır.

Muhtelif sanatlarda, harikulâde mahsuller vücuda getiren Selçukîlerin, resimde tarakki etmemeleri için hiçbir sebep mevcut değildir. Filhakkâ, o devre ait diğer tarihî menbalar, bilhassa portrecilikte büyük ad kazanmış bazı ressamı tanıtıyorlar. Eflâki (S. 132) ve Sipehsalâr

(S. 75) de aynıdevlenin haremi sultanı Gürcü hatunun emrile, Mevlanânın muhtelif portrelerini yaparak hatuna takdim ettiğini yazıyor.

Bu hadise, bence o devirdeki ressamlığın faaliyet branşını, halk arasında resim yaptırmak adetinin hoş görüldüğünü ve hattâ Mevlanâ gibi büyük bir sofinin bundan çekinmediğini anlatmaktadır ki, Bir İslâm devleti olan Selçukîlerde resmin serbest bir muhitte, pek eyi karşılandığını iddia eden fikrimi takviye etmektedir. Buharalı bir Türk olan aynıdevleyi resimde ikinci manî olarak kaydediyorlar.

Aynı müellifler, kitaplarının başka bir yerinde: Muhtelif yıllarda 10 defa İstanbula seyahat etmiş, hattâ en son gidişinde Meryem ve İsa isimli bir tabloyu Konyaya getirmiştir. Fakat, haber verilen bu eserlerin bugün nerede olduklarını bilmiyorum. Koleksiyonumda, Mevlanâya ait bir çok pertre kopyaları olduğu halde, bahsi geçen bu esere maalesef malik değilim. İkinci eseri ise mechuliyetini el'an muhafaza etmektedir. Yalnız, sanatkârın üçüncü bir eseri Hamza Dedenin portresidir. Bu resmin koleksiyonumda, bir kopyası vardır 15×10 büyüklüğünde ve Hamza dedeyi ayak üstü pozunda ney üflerken tasvir ediyor. Bendeki resim, portrenin aslı değildir. Ressam Hasip Dedenin, vaktile gördüğü bir eserin kopyasıdır. Bir çok taharriyatıma rağmen, aslının nerede olduğu hakkında, şimdiye kadar hiç bir malûmat elde edemedim.

Yine bu menbalar delâletile, bu devrin diğer meçhul kalmış sanatkâr adlarına tesadûf etmekteyim, Meselâ: Bu adlar arasında Şahabettin, diye birisi geçmektedir. Aynıdevle ile muasır olabileceği gibi, aynı mektebe mensup bulunması lâzımdır. Vakıa, mezkûr kitaplar, hakkında fazla tafsilât vermemekle beraber, herhalde birçokları gibi karanlıkta kalmış adlardan biridir. O yüzden burada pek kısa bir surette, adını hatırlatmakla iktifa ediyorum.

Siryanuş, adlı başka sanatkâr için de fazla kayıtlar yoktur. Yalnız ressam ve aynı zamanda kuvvetli bir ilim adamı olduğu işaret olunmaktadır. Ressamlık hayatına dair bilgilerim maalesef pek azdır. Fakat, ilmî mevcudiyetine dair haberler arasında, bir çokları ile münakaşalarda bulunduğu ve muarızlarına pes dedirttiğini okuyorum. XII asra ait kayıtlardan bu ufak işaretleri yaptıktan sonra, müteakip asırların faaliyetine temas etmeliyim.

XIII cü asrın başlangıcına doğru, daha zengin bir liste ile karşılaşyorum. Bunlardan ilki Bedreddin Yavaş isimli bir sanatkârdır ki, faaliyetlerine nazaran, Fresk resimlerle uğraştığını anlıyorum. Bilhassa, bu tarihte mezkûr şubenin büyük bir revaşa olduğunu biliyorum. Sanatkâr, Konya'da ve Meram'da Hüsamettin Çelebinin muhtelif siparişlerini kabul ettiğine dair mütemmim işaretler gördüm.

Vakıa, bugün bu iki yerde işlenen eserlerden hiç biri ortada değildir. Yalnız, mezkûr tarihte, şehirde birçok konaklarda, köşklere, evlerde bu neviden resimler işlendiğini sık sık haber alıyorum. Bilhassa, (1907) tarihine kadar ortada olan, Konya Köşkünün üst iç kısmında, divarı üzerinde kırmızı ve sarı renkte murabbalar içerisinde, gayet güzel işlenmiş Freskler vardı.

Binaenaleyh, pek kuvvetli bir Freskçi Yavaş'ın eserleri, zamanımıza kadar devam etmemiştir. Onun için, sanatı etrafında daha geniş ölçüde işaretler yapmak bahtiyarlığından uzak bulunuyorum. Yalnız muasırı bazı isimlerle, bu büyük kayıpların pek az bir parçasını telâfiye, çalışabiliyorum ki, Kaluyan veya Kelûkbin Abdullah adlarına, dikkatinizi celbediyorum. Her halde, bu isim çok hatırlanacak bir şahsiyeti temsil etmektedir.

Bir kaç el hüneri yanında, ayrıca ressam iktidarı vardı. Bu sanata gelinceye kadar, daha iki şubeden büyük bir şöhrete malikti. Meselâ: heykeltıraş ve mimarlıkta derecesi yanında, hiç geri kalmıyacak surette, ressamdı. Bu haşıkati tasdik etmemek için, hiç bir sebep yoktur. Taş üzerindeki ince işleri, pek kuvvetli bir ressam olduğunu isbat ediyor. Memlevî membalarile, âbidelerdeki kitabelere göre: (1272) yılına kadar, sanat faaliyetinde bulunduğunu teyit edebilirim.

Adı etrafında, şimdiye kadar yürütülen mutaalarda, Abdullah soyadına göre dönme olduğu iddia edilmektedir. Halbuki, aynı adın Türkistan ve Anadolu Türkleri arasında, kesretle istimali, bu uğurdaki iddiaları, pek çürük gösterebilir. Nettekim, Beyşehirde Eşrefoğlu camiine ait bir vakfiyyede, Kaluyan adı geçmektedir ki, Konya'lı zengin bir aileye mensup olduğunu ve Beyşehirde arazileri bulunduğunu, isbat etmektedir.

Bilhassa, aynı adı Türkistanda birçok aile isimleri arasında görüyorum. Hatta, orada mevcut bir minarenin Kaluyan adile tesmiyesi, bu âbidenin mezkûr isimde bir aile tarafında vücuda getirilmiş olduğuna delâlet etmektedir. Bittabi, burada ismi etrafındaki kayıtları, ikinci plânda bırakarak sanatkâr değeri üzerinde durmayı münâsip buluyorum. Yalnız pek yazıktır ki, diğer sanatkârlarda tesadûf ettiğim talih-sizliğe bunda da rastlıyorum.

Kıymetli sanatkârın ressamlıktaki, mesaisini tafsilâtile tesbit için örneklerden mahrum bulunuyorum. Plâstikte ve mimaride gösterdiği muvaffakiyetler yanında, kendisine resimde de, büyük bir mevki tefrik etmeğe mecburiyet duyuyorum. Kendisine (1219) yılından itibaren refakat eden mesai arkadaşı Konya'lı Ahmedî ihmal edilmeyecek bir sanatkâr olarak buluyorum. Kaluyanın eserlerinde ressamlık vazifesini ifa etmiştir.

Bir aynını XV inci asırda, Osmanlılarda görüyorum. Ressam Sâî (1575) nasıl uzun müddet mimar Sinana (1489-1588) mesai ortağı olmuş vücuda getirdiği âbidelerin ressamlığını yapmışsa, Ahmed de Kelûkun inşaatında ressam olarak faaliyette bulunmuştur. Binaenaleyh, resimde en ziyade Fresk mevzuunda kendisini saydırmış olması kabildir.

Bu kayıtların haricinde, bazı ressamı biliyorum ki, Mehmet oğlu Mehmet, Kerimettin Erdişahi burada zikretmekliğim lâzımdı. Vakıa, bu sanatkâra dair, fazla izahat yoksa da, Çini ressamı olarak çalıştıkları, resimli ve tezyinat çinilerinde faaliyet gösterdikleri pek mümkündür. Mamafi, bu kayıtlar müteferrik işaretleri toplamış olması yönünden, hususî bir değeri ihtiva eder.

Hacı-ül-mevlevi (1345) ve Abdullah oğlu Ahmed (1326) gibi muakiplerle Selçukî resim mevcudiyeti XIV asırdaki faaliyetlerine bağliyabilirim. İznik ve Bursada uzun ve zengin yılları bu cereyan teşkil ediyordu. Selçukîlerin ilk zamanlarındaki faaliyeler, Osmanlılarda aynen vaki oluyor. Başlangıç yılları, aynı mevcudiyet ve kuvvetle geçiyor. Fakat, Selçukîler tarafından kurulmuş bu teşkilâtın pek seri inkişafını farkediyorum.

Pek az zaman içinde harplerle civar münasebetlerini temin etmiş bulunuyorlar. Herhalde, bu yeni kurulmuş teşkilâtta da, sanatî hareketler büyük bir himayeye mazhar oluyor. Kuvvetli bir yürüme etrafında, kendini saydırıyor. Binaenaleyh, ilk zamanlarda mimarî ve çinicilik faaliyetleri yanında, ressamlığa ayrı bir mevki ayrılmış bulunuyor. Selçukî devrindeki faal âmilleri, bu teşkilâtta da teşvik ve himayeye mazhar olmuşlardır.

Fakat, Selçukîlerde daha mukaddem yıllarda gördüğüm heykeltraşlık, Osmanlılarda, daima muavin bir unsur olarak hayata karışmış ve münferit bir mevzuda mahsül vermekten ziyade, mimarî örneklerde ikinci bir dereceye düşmüştür. Meselâ: Selçukîlerdeki mütenevvi heykeltraşlık eserleri, diyebilirim ki, Osmanlılarda tamamiyle başka noktadan örnekler vermeğe başlamıştır. Yani Figürden ziyade, dekoratif ve pek seyrek olarak plâstige geçmiştir.

Buna mukabil, ressamlık başlı başına bir şube halinde faaliyette devam ediyor. Din telekkilerine rağmen, saray ve etrafında evvelki Türk topluluğundaki mevkiini, muhafazaya çalışıyor. Elimde mevcut resim vesikalarile (1596) bu mevcudiyeti isbat etmek mümkün olmaktadır. Lokman (S. 9) hünername mukaddemesinde, bu noktayı aydınlatıyor. Bu izaha göre: (1400) den itibaren, kitaplarda portre yaptıkları tamamiyle tenevvür etmektedir.

Bilhassa, bu sanatın XIV üncü asırda Ali bin İlyas Ali ile Bursada inkişafa başladığı ilk defa vaki olmuyor. Bu mevcudiyetin müteakip yıllarda meselâ: (1421-1451) Bursalı Safi ile temadi ettirildiği edebî menbaların kayıtlarile sabittir. Hattâ, şair ve aynı zamanda resimde kuvveti görülen safi, Hüsamettin zade Sunullah hakkında, pek geniş bildirişleri okuyorum. Bu vesikalara göre: Safinin (1451-1481) yıllarına kadar, Murat II. ve Fatih Mehmet II. zamanlarında, büyük iltifat gördüğü ilâve edilmektedir.

Divan tertip ettiği gibi, üzerine kuşlar konduracak şekilde manzara-lar, işlediği yine bu menbaların ifadesidir. Safinin ressam Ali ile Bursada yetiştiğini düşünürüm. Safi'nin onun talebesi addetmemek için hiçbir sebep bulamıyorum. Bu suretle, İznik ve Bursada ilk Osmanlı mektebi, bir Bursa mevcudiyetini kabul ediyorum ki, Timurîler devrine kadar çıkan, bu mektebin esas seciyesi Osmanlı Türkleri arasında intişr etmiş oluyordu.

Şiirlerini tenkit eden tezkireciler, resim sanatına dair, uzun methiyeler ve takdirli cümleler yazıyor. Hatta, bazı şairlerde arasında vukua

gelen bir iftira yüzünden hapsedildiği ve bilâhare bir kaside ile affedildiği ve fakat pek nazik ve zaif olan sanatkârı ölmüş görüyorum. Alinin ve gerek Safinin nakışlarından nümunelere malik olmadığım cihetle, bu mutalaaları yazık ki, fazla uzatamıyacağım.

Ali (S. 68-69) de, bu hususta geniş bir sanatlara listesi veriyor. (1451-1481) yıllarında Türk sanat hayatında, ecnebi sanatlara bile rast geliyorum. Meşhur Jantilbellini (1479) de Fatihin sarayında faaliyete başlamış bulunuyor. Bilhassa, bu ecnebi sanatkârın yanında, mevki alan yerli ressamlar eksik olmayacaktır. İlk defa resmî şehnamecilik organı yapılmış ve bazı Türk sanatkârları bu meyanda vazife almışlardır.

Bu organa göre: Maaşlı şehnameciler ve maiyetlerinde, kâtipler, musavvir ve müzehhiplerden mürekkep, bir heyet mühim olan vakaları tahriri surette resimlerle ve tezyini vasıtalarla tesbit ediyorlardı. Bu suretle, Sarayda sonra geleceklere en mühim vak'aları zabıt ve tesvik etmekten ibaretti. Bu kadronun haricinde, bazı sanatkârlarla Jantilbelliniyi yağlı boya portrecilikte, ilk hatveyi atmış buluyorum.

Meselâ: Âlideki, mütemmim malûmata göre: Sinan bey ve Bursalı Şebli zade Ahmed resim yapmakta, bilhassa, portre şubesinde diğer ressamların üstünde bulunuyordu. Karabacek (S. 75-126) da, Sinanın bizzat Jantilbellini olduğunu iddia ediyor ki, maalesef kat'i bir hüküm olmaktan pek uzaktır. Binaenaleyh, Bursalı Ahmed'i daha ziyade Türk mektebi tesiri altında kalmış, bir ressam sayılabilirim.

Çünkü, bellini İstanbuldaki faaliyetine geçmeden evvel, Sarayda ve hariçte bir takım ressamların olduğundan haberdar buluyorum. Binaenaleyh, ayrı bir sanatkâr olarak kabul ettiğim, bu ressamlar üzeriude Venedik mektebi tesirini düşünmek her halde, büyük bir isabetsizliktir. Nitekim, Bursalı Ahmedin Viyana kütüphanesindeki portresile de, bu hakikati tezahür ettirebilirim. Esseyit Hüseyin adındaki portre ressamı, diğerleri kadar resimde mevcudiyeti olan bir sanatkârdır.

Karabeceğin mütealaları, verdiği hükümleri büyük bir ihtiyatla okumanızı tavsiye ederim. Maalesef, bu üç ressamdan yalnız, birinin eserini ortada buluyorum. Sulu boya ile yapılmış normal kıt'ada bir albüm içindedir. Bu hususta, âlive gerek Karabeceğin kayıtlarında, kat'i surette sükût edilmektedir. Bu suretle, Venedik mektebi yanında, temamiyle bir Türk işçiliğinin mevki almış olduğunu burada her halde zikretmeliyim.

Edebî menbalar (1471-1512) yılları içinde başka nakkaşları tanıtıyor. Bunlardan biri, Manisalı Camiidir. Nakkaş, aynı zamanda güzel şiir söyleyen bir şairdir. Tebrizli Penahi adını alan sanatkârın asıl ismi, maruf nakkaş Şahkoludur. Bir müddet Amasya'da ressamlık yaptıktan sonra (1520-1566) de İstanbulda ayda yüz akça ile ressambaşılık vazifesine tayin olunmuştu.

Aşık çelebi, onun için resimde ikinci Mani idi, diyor. O yıllarda, Osmanlı Türkleri arasında Şahkolunun büyük bir şöhrete malik oldu-

ğunu kaydettikten sonra, resim mvzuları üzerine uzun uzadıya, izahlar veriyor. Bilhassa bu kayıtlardan resmin portre ve manzara mevzularında derin kuvvete sahip olduğunu anlıyorum. Bu izahlar, ressamlık üzerinde pek sıkı bir şark tesiri olduğunu açık etmektedir.

Muhtelif sanat adamları arasında Özbekli Babanakkaş ve Halebli Abdurrahman gibi büyük ressamlar bulunuyordu. Bu iki, hünerverin mevcut eserlerinden mezkûr yıllarda pek meşhur bir Fresk ressamı olduklarını büyük bir fırsatla öğreniyorum. Evliya Çelebi (S. 151-177) Babanakkaş'ın Çatalca yakınında vefat ettiğini, öğrenmek kabil oluyorsa da, ötekinin hangi tarihte öldüğü malûm değildir.

Bütün menbalara muracaat ettiğim halde, tenvir edecek henüz bir vesika-zuhur etmemiştir. Mamafih, Abdurrahman'ın belli bir eseri Konya'da Mevlâna türbesi içini süsleyen Fresklerdir. Nazik ve ince bir ruhun hislerini yaşatau kuvve içi ve duvar yüzleri sanat gözüyle yüksek bir eserdir. Pek sevimli ve tatlı dekorlar ortasında iki büyük satır duvar kitabesi nakışların (1471-1512) yılları içinde işlendiğini haber vermektedir.

Üzerinden uzun yıllar geçtiği halde, nakışların eski tazeliği ve parlaklığı bütün canlılığıyla elan duruyor. İnsan latafetin, servetin sabrın bu engin mucizesi altında, derin bir vecde dalıyor. Sanatın bu yüz çeşit hünerli hatlarından, renklerinden, altın çiçeklerinden göze ve kalplere nihayetsiz bir neşe akıyor. Sivri kemerlerin içi, kubbe, duvar ve sütun yüzleri, ruhu okşayan renk ve şekillerle baştanbaşa doludur.

Kubbe, duvar ve sütunlardaki bu nakışlar, evvelce üzerlerine birer alçı tabakası vurulduktan sonra, yapılmıştır. Sanatkâr, kâğıt üstüne çizdiği şekilleri, ayrı bir kâğıda alarak silkmış ve sonra toz boyları suda ezerek, bu mahallere doldurmuştur. Dekorlar kırmızı, mavi, yeşil zeminler üzerinde birbiri ile kaynaşan renkli yaprak ve çiçek halindedir. Abdurrahman Mevlevinin nakkaşlığı, Bursa mektebine mensup sanat-kârlardan tahsil ettiğine dair, orada kuvvetli tesirler mevcuttur.

(1564) de ölen Şeyh Mustafanın, İstanbulda eski sarayda işlediği duvar nakışları vardır. XVI cı asır ilkinde doğru yapılan duvar nakışları, umumiyet üzre su ile karıştırılmış kuru boyları, silkme usulü ile kullanmışlardır. Halbuki, (1451-1479) de daha ziyade yağlı boya örnek-lere rastgeliyorum. Binaenaleyh, bu sanatkârlarla Türk ressamlığında yağlı boya istimali çoktan başlamış bulunuyordu.

Müteakip yıllarda meselâ: (1512-1520) de resim faaliyetlerini daha mütezayit bir kuvvete hissediyorum. Bilhassa, Türk Moğol işçiliği altında, çalışan yerli sanatkârlardan başka, Şarktan gelmiş ressam gurup-larını görüyorum ki, bu suretle resimde çok geniş hudutlar içinde çalışmalar oluyordu. Sarayda ressamlık vazifesi alan sanatkârlar ve hususi teşkilâtta çalışanların adedi, büyük bir yekûna balığ olmuştur.

Şah kolu (1481), Hamdi (1563), Velican (1579), Vehbi zade Halil, Halebli Tacettin Kerrebent (1512-1520) İstanbullu Kınacı Mahmut, Mustafa Sâî (1595), Güreli Siyavuş, Nigârî, Nakşî gibi sanatkârlar isimleri vardır. Bunlardan Nigârî büyük şöhret kazanmış portrecilerdendi. Asıl ismi

Nakkaş Haydar Reis (1576) olan sanatkâr, nakşa intisabını göstermek için bu adı tahallüs etmiştir. Muhtelif tezkireler hakkında, mufassal malûmat veriyor. Selim I. nin resmini yapmakta pek mahir olduğu gibi, Avrupada da, müteaddit eserleri mevcuttur.

Paristeki 4 portresinden başka, Türkiyede Barbaros Hayrettin eseri vardır. Yalnız Paristeki bu eserlerin vaktile İstanbulda bulunduğu ve fakat (1520-1566) de Kanunî Süleyman tarafından, Fransız elçisi Fransuvaya hediye edilmişti. İkinci resim, İspanya elçisi Charles'in bir portresidir. Aslı Alman ressamı Cranach tarafından işlenen bir resmin, kopyasıdır. İkincisi hakkında, bir işaret olmadığına bakarsam, Haydarın yaptığı resmin aslı olacaktır. Üçüncü eser Selim I. i tasvir eden bir portredir. Dördüncüsü de, Selim I. i at üzerinde gösteren bir resimdir.

Bilhassa, (1451-1481) de başlıyan şehnamecilik, muayyen bir kadro dahilinde resmî bir ressamlık teşkilâtını vücuda getirmiştir. Bu fikir, (1520-1566) yıllarında pek büyük bir mevcudiyeti ihtiva ediyor. Meselâ: Eflatunun başı altında teşekkül etmiş muhtelif kâtip, musavvir ve mü-zehhiplerden mürekkep, bir heyet bu vazifeyi ifa ile uğraşıyordu. Muhtelif tarihlerde, mütenevvi bir zümre tarafından bu faaliyet uzun seneler devam etmiştir.

Bu hususta, müteaddit tarihli fermanlar bu noktadaki ciddi gözet-meleri ihsas ediyor. Netekim bu fikrin pek kuvvetli bir cereyanla takip olunduğuna dair tarihi kayıtlara tesadüf ediyorum. Hattâ, bu meyanda, muhtelif adları bu vazifede görüyorum ki, Saray dahilinde ve haricinde ressamlığın pek muntazam hatvellerle temadi ettirildiğine şahit oluyorum. Nakkaş Ahmet, böyle bir faaliyet devresinde, hususî çalışan res-samlardan biridir.

Âşık çelebi (S. 97) ona mahir bir münecim ve usta bir nakkaş diyor, Eserler üzerinde Çin şekilleri, Semerkant ve Buhara Türk mektebi, tesirlerini yapmakta devam ediyordu. Dünya müzelerine dağılmış örneklerden pek azlarında, sanatkârların adlarını okuyabildim. Büyük bir kısmının kimler tarafından yapıldıkları elan meçhul bulunmaktadır. İnsan şekilleri, plan farkları, ağaçlar, çiçekler Uygurlara kadar ve İran Buda Çin bulutları. muhtelif manalara gelen şekil tenevvüleri vardır.

Hususile, XVI inci asır ressamlığının diğer tarafından renk koyu-lukları, teferruattan ziyade esasî gözetmeleri başlıca vasıfları temin eden mimarîde de bu benzeyişleri havidir. Daha fazla sâdelik büyüklük az şeyle çok anlatma fikri en birinci ayrılık noktalarındır. Bunu bir misalle anlatacak olursam İran, Delhi, Moğul, Türk mekteplerinden takip etmem lâzımdır. İranın XI ve daha evvelki resim eserleri, temamilen Uygur — Mani işçilik esasları üzerine kurulmuşlardır.

Aynı tesiri, Moğullarda Selçukilerde bulmaktayım. Binaenaleyh, bu rabıtaı Türk soyları ve onların hariçle tesis ettikleri milletlerin derecesinde aramak doğru olabilir. Bununla beraber, hariç tesirleri doğru-dan doğruya bir trklitçilik mevkiinde saymaktan ziyade, bilâkis sanat-taki eski an'aneye daima sadık kalmak suretile, faaliyetlerin temadi

ettirildiğini kabul ediyorum. Nitekim, bu mevcudiyetleri bütün ince sanatlardaki, muhtelif örneklerle tesbit etmek mümkündür.

Hemdem çelebi (S. 457) ve Sakip dede (S. 51) Anadolu'da faaliyet yapmış muakkipleri haber veriyor. Medarî Mustafa (1545-1624), âsârı (1693) Nakkaş dede Konyada bu faaliyete iştirak etmişlerdir. Her üç sanat-kârında tezyini mevzularda kuvvet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bilhassa, Nakkaş Dedenin Mevlâna türbesi içindeki yağlı boya nakışları bugün elan güzelliğini saklamaktadır.

(1623 - 1649) de Revan ve Bağdat seferlerini tesbit eden Behzat (1647) burada pek zikre şayan gördüğüm portrecidir. Bilhassa, resimde en ziyade kompozisyonlarla meşgul olmuştur. Muasır meşhur usta Tiryaki Osman, İbrahim Çelebi, Kalatalı Memiş çelebi, Osmanın talebesi Mehmet bey ve kayını Ali, İstanbullu Hüseyin (1674 - 1687) İstanbul'daki faaliyetini idare ediyorlardı.

Bunlara mukabil, Edebiyatta ve mimaride müsavî mevcudiyeti temin eden şahsiyetler vardı. Aynı zamanda muvaffakiyetli siyasî varlıklar geniş ve emin bir mesainin inkişafına yardım ediyordu. Bu yılların bütün eserleri, hususî hayattan, harplerden alınmış muhtelif safhaları ihtiva ediyor. Meselâ: Osmanın, Behzatın kompozisyonları yanında Hüseyinin münferit portreleri, her zaman dikkatinizi celbedecek bir mevcudiyettir.

Bilhassa, nakkaşların diğer sanatkarlar gibi, teşekkülleri olduğu ve adetlerinin geniş bir miktarda arttığını bu yıllarda görüyorum. Büyük bir atölyede baş nakkaşların ikamet ettiklerini Evliya çelebi zikrediyor. Bunların dışında yüz kadar sanatkar dükkânı vardı. Kendi evlerinde oturan saray nakkaşlarının bin kişiden fazla olduğunu bildiriyor ki, bu suretle ressam listesinin Büyük bir ölçüde olduğunu anlıyorum.

Bunlardan maada, ayrıca insan resimleriyle iştigal eden ressamlar mevcuttur ki, Fennî Kara Cafer, Fasih ve Fasihî onlardan bazılarıdır. Bu ressamlar, hususî atölyelerde çalışıyorlardı. Meselâ: Fennî (1648-1711) yılları arasında sanat âleminde. Pek güzel tezyinat resimleri yapmış bir Fereskçidir. Bir çiçek panosu elde bulunan yegâne eseridir. Ayetullahın kolleksiyonundadır. Vaktile kendi yalısındaki Freskleri de işlemişti. Maalesef bu eserler bu gün ortada değildir.

Binaenaleyh, Ahmet Rasim (S. 36) in bu eser üstüne yaptığı işaretler kat'i surette doğru sayılamaz. Fasih (1695) eyi hat yazar kuvvetli bir ressamdır. Sakip dede (S. 104) sembolik şeytan resminden bahseder, Bursalı Tahir (S. 365) Mahmut Kemalın kolleksiyonunda bir gemi resmi olduğunu yazıyor. (1688) de işlediği kendi portresinden bir kopya bendedir. Fasih resimde ustası Fennî gibi çalışırdı. Fresk, portrelikle meşgul olurdu.

Talebesi Fasihî, manzara resimlerinde kuvvet göstermektedir, Hattat Necip (S. 327), Safaî (S. 336) Fasihın eyi bir talebesi olarak tanıtıyorlar. Eserleri etrafında, pek az mutalâada bulunuyorlar. Bezmüküyuf adındaki manzaraları (1714) de işlediğini söyleyebilirim. (1730) dan

sonra da bazı şiirler söylemiştir. Sanatkârın XVII inci asır ortalarına kadar, hayatta olduğunu kabul ediyorum.

Manzara resimlerinde Bursalı Fahri ve Eyyubî Hasan, Levniyi onlara ilâve edebilirim. Bilhassa, ilkinin çok kuvvelî bir sanatkar olduğu hakkında bütün membalar mütefak bulunuyorlar. Türkiye'de yalnız bir kaç eseri kalabilmiş diğerleri Avrupa müzelerine dağılmıştır. En güzel bir eserini (1936) da Viyanada gördüm. Bu eserine göre: sanatkâra pek büyük bir mevki ayırmak lâzımdır. Güzel bir talik levhası da aynı yerde durmaktadır.

Levhanın, gerek tablosunun işleme yılı (1572) dir. Sanatkârın bu iki eserinde aynı zamanda ikmal ettiği anlaşılıyor. Eser, gülü, bülbülü, ağacı, yeşili bol dağlar yine aynı yeşillikleri toplamış bir bahçe âlemini tasvir ediyor. Açıkta koyuya hiden şekiller, bazan çimenlerin portakal ağaçlarının yapraklarıyla koyulaşıyor. Bazan renklerin koyuluklarında berraklaşıyor.

Açık koyular yanında, renklerden renklere giriyor. Bazan karanfil, gül, yasemin, lüle oluyor. Bazan koyu bir yeşillik oluyor onun cansız bir tabiat taklidi olduğunu çok defa unutuyorum. Bu iki âlemin renkten renge, şekilden şekle, akan çeşitli bol güzelliği çiçeklerden mürekkep bir su dört taraftan çevreliyor.

Eyyubî Hasan hemen Fahriye yaklaşan bir ressamdır. Esasen aynı çığırda eser bırakmışların adedi yirmiyi bulmaktadır. Bilhassa, Yakob (S. 8) muhtelif sanatkarların bir bahçe sefasını işlediklerini ve Mehmet III. (1558 - 1596) taktim ettiklerini yazıyor. Bu hususta, Avrupa membarlarında mütemmim malûmat vardır ki Fahri gibi aynı mevzuu benimseyen sanatkarların zengin parti teşkil ettiklerini meydana koyuyor.

Çinili köşkteki resimli çekmecesî Eyyubî Hasanın ismini bir sanatkar olarak kaydettirmeğe kâfidir. Yalnız, müzeye düşen bu eserin ne vasıta ile oraya geldiği malûm değildir. Binaenaleyh, bu eser ressamın (1718) tarihindeki mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Bir albüm gibi muhtelif mevzularda terkipleri güzel renk ve olgun şekillerle topluyor. Bu eserler çekmecenin iç ve dış taraflarını süslüyor.

XVII ci asırla yenilik cereyanı, bütün sanat şubelerinde güçlü bir halde görülür. Meselâ: Ressamlıkta bu yenilik daha XVI cı asır sonlarına doğru, bazı resim mektepleri işçiliğiyle yüze verilmişti. Fakat, eski resim mektepleri ifade, terkip, renk ve mevzularda daha kudretini gösteriyordu. Halbuki, bu yenilik yalnız sanat hareketlerine inhisar etmiyordu. Belki, o zamanki Türk hayatında renk, şekil ve kıyafet itibarile mühim değişikliklere sebep olmuştu.

Binaenaleyh, pek kuvvetli bir şekilde olmasa bile o zamana kadar, devam eden hayat ve sanat faaliyetlerinde Avrupayı takip etrafında ilk izlerdir. Bunu, muhtelif sanat şubeleri örnekleri üzerinden izah edebilirim. Meselâ: Bu temayül mimaride, Fransız zevkini Fransız şekil ve tezyinatını gösterdiği gibi, edebiyatta daha çok ince hisleri muhite göre topluyor. Ressamlıkta ise, doğrudan doğruya açık şekillerle parlak eğlence âlemlerini tasvire çalışıyordu.

Vakıa, eski mektep muakiplerinden bazıları, eski işçilik altında faaliyetlerine devam ediyorlardı. Meselâ: Aksaray resim mektebi ve bunun haricindeki bazı atölyeler, tamamen eski usullerle (1703-1730) de mevcudiyet gösteren müesseselerdi. Diğer atölyelerde, hususî surette faaliyet yapan sanatkar gurupları bulunuyordu. Meselâ: Saray ressamları arasında ilk hatırlatacağım Levnidir.

Hakkında pek az vesika olmakla beraber, yüksek dereceli bir ressam olduğuna inanıyorum. İstanbulda ve Avrupada aynı ismin pek çok eserleri vardır. Bilhassa, onlarla kendisinin pek yüksek bir tesirci olduğunu itiraf etmeliyim. Halil Ethem (S. 18) in bildirdiği eser, İstanbuldadır. Elinde çiçek tutan bir delikanlıyı yürür gösteriyor. Tasvir edilen delikanlı herhalde o zamanki Türk kibar tiplerinden biri olsa gerektir.

Sanatkârın asıl adı Levni olduğundan şüphe ediyorum. Belki de bu isim onun bir takma adı olabilir. Netekim böyle asıl ismi yanında, takma adla kitaplara geçmiş birçok şairler ve sanatkarlar biliyorum. Bunun da, öyle bir takma adla şöhret kazanmış olması, pek tabiidir. Kante-miroğlu Timitriyos (S. 241) bile, bu noktayı bütün bir surette aydınlatmağa muvaffak olamıyor.

Leylek Hasan Dede (1827) de hayvan resimleriyle büyük bir şöhrete maliktir. O da diğerleri gibi, ressam ve hatlat olarak yaşamıştır. Güzel hatla terkip ettiği sulu boyası Ahmet Celâlettinin koleksiyonundadır. Asıl adı Hasandır. Fakat Leylek resimleriyle uğraştığını işaret için, bu adı almıştır. Hattâ Kabir taşı üzerinde uçan bir leylek kabartması vardır.

Pek az bir ara ile İstanbulda diğer hususî faaliyetlerin başında Sait bulunuyor. Pek iyi bir portreci mizahı sever ve musikişinastı. Atâ (S. 193-196) hayatı hakkında, pek uzun tafsilat geçiyor. Zengin bir macera içinde geçirdiği hayatında ressamlıkla meşgul olmak için, geniş fırsatlar bulmustu. Pek çok eserleri olabileceğine şüphe etmediğim bu sanatkarın büyük bir acı ile söylemeliyim ki, ancak birkaç sulu boyasını gösterebildim. Bu eseri vaktile Mahmut Kemal görmüş ve bana bir fotoğrafisini hediye etmişti. Eser sanatkarın bizzat ayna karşısında yaptığı kendi resmidir. Aslı torunu Abdurrauf'un koleksiyonundadır. Diğer bazı eserlerini Âtaullah gördüğünü yazıyor. Sanatkârın ufak kıt'ada minyatür usulile yaptığı ikinci portresi, İstanbul müzesindedir.

Bu ikinci resmini daha ihtiyarlığında tersim etmiş olacak ki, birinci portresile arrasında büyük bir fark göze çarpıyor. Binaenaleyh, Saidin suluboya ve minyatür usulünde resim yapmakta büyük bir maharet sahibi bulunduğu pek açık bir surette meydandadır. Bilhassa, her iki eserde de temiz bir çizgi ve olgun renklerden mürekkep bir ahenk takdirimi mucip olmaktadır.

Yine Ahmet Celâlettinde bulunan Neyzen Ali portresile, Nafiz Paşadaki Şişman Emin ve keresteci zade Emin kompozosyonu sanatkar şahsiyeti hakkında, eyi bir not kazanmaktadır. Bu son iki resimden birincisi sulu boya ve ikincisi yalnız desenden ibarettir. İki eserde de desen ve renklerde kuvvetli bir ele malik olduğunu anlıyorum.

Muasırı bir portreciyi Konya'da bulmaktayım. Hasip Dede (1799-1871) önceleri şiir ve musiki ile uğraşmış ve ayrıca da nakkaş Mustafa dededen resim görmüştür. Muhtelif eserlerinden bazıları Sembolik mevzulardadır. Manzara ve portre resimleriyle de meşgul olmuştur. En güzel bir eseri, koleksiyonumdaki Hamza dede portresidir. Bu eser XII asırda yapılmış bir resmin aslından kopyadır.

Nami Dede XVII ve XVIII ci asırda faaliyette bulunmuştur. İnce sanatların hepisinden anlardı. Güzel şiirleri olduğu gibi, en çok ressam olarak hatırlatmalıyım. Abdurrahman Adilim koleksiyonunda (1924) de gördüğüm levhası pek dikkate değer. Abdurrahman Adile göre: resim sanatkarın arkadaşlarından büyük babrsı Ali Dedeyi tasvir ediyor.

Ali Dede portresi sanatkarlığını isbata kâfidir. Bilhassa, görüş ve çalışma tarzı büyük bir tahavvül haber veriyor. Eser, herhangi mevcut bir eserden kopya değildir. Doğrudan doğruya, atölyesinde tabiat-tan çizdiği bir eserdir. Sulu boya bu güzel eserde, ressamdaki bütün sanat kuvvetini hissediyorum. Kuvvetli olarak diyebilirim ki, bu tablo onun ilk eseri olmaktan pek uzaktır.

Onu, sanatkarın fırçasına hakim olduğu bir zamanında, işlediği kanaatindeyim. Bilhassa, modelini tabiatın intihap etmesi, bu fikrime kuvvet vermektedir. Resim 17 x 12 eb'ındadır. Koyu yeşil bir zemin üzerine, alçı karışık suluboya işlenmiştir. Resmin altındaki talik yazıda sanatkarın imzası vardır. Resimdeki yeni cereyana rağmen, eser daha çok bir şark mektebi mahsülüdür.

Vesikalar bazı hususî ellerde zengin koleksiyonların bulunduğunu haber veriyor. Onlardan bir tanesi, belki de en mühimi Vezir Kara Mustafa Paşaya ait bir koleksiyonu teşkil ediyor. Mezkûr eserlerin bilahare, Mehmet IV. in sarayındaki resim kalerisinde teşhir edildiği ve fakat, soeradan ne olduğu hiç bir yerde yazılı değildir. Yalnız, bu işaretlerden manzara resimleri yanında, portrelerin büyük bir ekseriyet kazandıkları malûm olmaktadır.

Meselâ: (1618 - 1703) e kadar, şark usulünde devam etmiş ressamlık, bu tarihten itibaren, İtalya mektebi mensuplarından bazı ressamların garp tekniği cereyanı altında, yeni bir faaliyete geçtiklerini görüyorum. Pek çoğu, sulu boya büyük kıt'ada tersim edilmiş Sultanların portreleri vücade getirirler. (1787) Tarihine kadar, sarayda devam eden yeni bir ressam gurubunun, iştigallerini verirler.

İlk faaliyet, Parsih tarafından Ahmet III. (1703 - 1730) in bir portresile başlar. Rafail Mahmut I. (1730 - 1754), Osman III, (1752 - 1755), Mustafa III. (1730 - 1770) in tabii büyüklükte tablolarını işlemiştir. Rafailin oğlu Minas, Hamit I. (1774 - 1787) in resmini yapmıştır. Bu üç ressamdan Minas aynı zamanda manzara resimleri yapmakta pek mahir bulunuyordu.

Bilâhara Mehdi adile Üsküdar'da sanatına devam etmiştir ki, eserleri üzerinde kuvvetli surette İtalyan tesiri vardır. Her halde bunların mahiyetinde yerlilerden ressamlar bulunması pek mümkündür. Vakıa bu

hususta kayıtlar olmamakla beraber Sarayda, hariçte vücutte getirilen konaklarda, köşklerde, yalılarda ressamlığın zengin piratiklerini rastlıyorum ki, onlarla bu noktadaki kanaatlerimi teyit etmek kabildir.

Bilhassa, Fresk usulü iç tezyinat İstanbul ve gerek Anadoluda pek ziyade rağbet bulmuştu. Bir çok zenginler ve paşalar yaptırdıkları binalarda bu gibi tezyinatın bulunmasına ehemmiyet veriyorlardı. Meselâ: Bahriye Nazırı Hasan Paşa (1770 - 1789) inşa ettirdiği köşkte ressamlara Tunus ve Cezayir şehirlerinin manzaralarını tersim ettirmişti ki, bunlardan Cezayire ait manzarada, İspanya askerleri görülmüyordu.

Anadolu örnekleri: Başta Mekke Medine ve bir takım manzaraları havi fresklerdir. Maalesef, bunların çoğunda kimler tarafından yapıldıkları imzalı değildir. Fakat, tesirce yerli düşünceler yanında, garp telekilerine uygun işaretler vardır. Bu cereyan, bir takım müsteşrik ressamlarla, yüksek bir ölçüye çıkıyordu.

TERBİYE FELSEFESİ

Ali Rıza Korap

Sayın ve sevgili dinleyicilerim;

Konya gibi yurdun uzun ve şerefli bir kültür mazisine sahip şehrinde seçgin dinleyiciler karşısında, "Terbiye felsefesi," gibi ehemmiyetli bir işin ve düşünüşün yapısı üzerinde konuşmak ruhumun bir sevinci oldu.

"Terbiye," kelimesinin taşıdığı anlâm o kadar çok zengin ve çeşitlidir ki, burada, öicülü zamanımıza bunların kısa tariflerini bile sığdıramam. "Terbiye," kelimesinin bu hususiyeti hemen her kerkesi bu konu üzerinde düşünmeğe ve konuşmağa çeker. Bu yüzden de terbiyeden ne kast edildiğini anlamak çok güçleşir. Sayısız doktrin'lerin birbirine uymayan düşünceleri terbiye işi üzerinde birlik ve beraberlik kurmaktan ziyade bir düziye "terbiye çatışması," doğurur.

Burada sizlerle görüşeceğim terbiye mevzuu, çeşitli nazariyelerin ve rimleri olmaktan çok bu günkü psikoloji ve sosyoloji'nin beraberce kabul edebilecekleri bir sistem terbiyesi üzerindeki düşüncelerdir. Bu bakımdan bir nazariye felsefesi olmakdan ziyade bir aksiyon, sistemli bir âmeliye felsefesidir.

Terbiyeyi anlatmadan evvel, bu anlatışı açacak olan ve teknik medeniyeti kuran, bir iki buluşdan bahsedeyim:

Bir vakitler sesi ile gök gürültüsü, parıltısı ile şimşek, kuvveti ve hızı ile yıldırım ödını alan ve ancak yakan, yıkan, öldüren bir afat şeklinde görünen bir Tabiat hadisesi bu gün sadece "Elektirik," adile anılıyor.

Ve bu evvelki afat bu gün ısıgıle, kuvvetele, yazın serinliğile, kışın sıcaklığıla, hattâ tedavideki hayırlı hizmetile bizim bütün işlerimize koşan rakıpsız bir yardımcı haline gelmiştir. Çünkü bu kuvvetin makânızma sırrı elimize geçmiş, bir sistem içinde ayarlanmış ve bir kanal içine alınarak zararından korunulduğu gibi en ufak el işlerimize kadar bize yardımını sunmuştur.

Bunun gibi sırasına göre, yatağından taşan, etrafını, evleri başan, ocakları söndüren, tarladaki ekini alup götürren, insanları ve hayvanla-

ları boğan azgın nehir suları, insan zekâsının inşa ve terkihi sayesinde nizamlı ve ölçülü kanallara alınmak suretile bu sefer tükenmez bir kudret kaynağı haline getirilmiş oluyor. Bunlarda kanalizasyonla edilmekle yıkıcı kuvvetleri yapıcı bir enerjiye çevriliyor. Böylece feyzanların doğurduğu zarar ve felâketlerin önüne geçildikten başka Tabiatın en büyük yardımcısına kavuşuluyor.

Tabiatın bu cansız ve şuursuz enerjilerine verilen emekle yapılan hayırlı devrim yanında, Tabiatın canlı ve şuurlu enerjilerini kanaliye etmekle kazanılacak olan, bir insanlık dünyasıdır. Çünkü insan ruhunun akışına verilecek olan nizamlı terbiye ile bu sefer yalnız maddî, teknik bir medeniyet değil, fakat manevî ve ahlakî bir medeniyetin temelinden çatısına kadar yep yeni bir yapı işi başarılmış olur.

Maksadımı daha kestirme anlatmak için size çok meraklı bir müşahedemi bildireyim: Bundan dokuz yıl önce İstanbulda belediyenin büdcesile "Çocukları kurtarma yurdu," adında bir nevi Terbiye enstitüsü kurmuştuk.

Üniversiteden yeni çıkmış ve oradan idindiği bilgileri ilk defa hayatın ve cemiyetin içinde tatbik fırsatını bulmuş olan bir amatör hızıyla işe başlamıştım. Kendi düşüncelerime ve duygularıma yakın bir emek arkadaşı Ruhîyatçı Doktorda bulmuştum. Bu yurda alınacak olanlar yetim ve öksüzler, kimsesizler değil, evinde ve okulda zaptedilememiş, meşru işine bağlanamamış, sokağa kaçmış ve hayatını, çalup çırmakla kazanma yolunu tutmuş çocuklardı. Bunları bize zabıta teşkilâtı ve adliye gönderiyordu. İlk gurup yedi kişilik idi. Bir iki ay bunlar üzerinde müşahedeler yaptık. Bunların içinde arkadaşı ile beraber mağaza soyanı, bıçakla adam yaralayamı vardı. Bunlar, ana babaları sağ olduğu halde "serserilik," dediğimiz ve cemiyet kaçkını diye vasıflandırabileceğimiz huyun kurbanı olmuş ve sokağa dökülmüş çocuklardı. Bunların körpe şuurlarına sinmiş olan hayatın anlâmi, her ne suretle olursa olsun, ekmeğini en kolay ve en kestirme yoldan kazanmak idi. Bunlar asosiyal yani cemiyetin ahlak kayıtlarına ve nizamlarına bağlanamayan birer insan kopyesi idi. Sokağa nasıl döşdüklerini ve bu hayata nasıl alıştıklarını, daha doğrusu alışdırıldıklarını burada anlatmayacağım. Çünkü bu mevzu, hattâ ayrı bir musahabe de bile başlı başına anlatılmağa vetmeyecek kadar uzundur. Yalnız şunu söyleyeyim ki sırf terbiye yoksulluğunun kurbanı olan bu çocukları yep yeni bir pedagoji sistemi ile düzeltme yolunu çizmiştik. Bunları evvela manevî sefaletlerinden, yani yalan, hırsızlık, edepsizlik kaçma ve esrar, tütün içme gibi ahlak kirlerinden temizlemeğe başladık. İlk planımızda bunları doğru söylemeğe alıştırmaktı. o zamana kadar bütünü yaptıkları kaba hatları affettiğimizi, sadece başlarından geçenleri bize olduğu gibi anlatmalarını, onların ruhlarını okşayan bir dil ve tavırla söyleyorduk. Bu suretle hem bunların "serserilik," denilen hayata düşüş sebeplerini buluyorduk. Hem bunları söyletmekle içlerindeki ruh pisliklerinden temizlemiş oluyorduk. Tıpkı cirahatlanmış bir yaranın pansumanla temizlenmesi gibi.

Bu suretle bir iki ay içindeki emeklerimizin sonunda doğru söylemeğe, yurdun kapuları açık olduğu halde kaçmamağa başladılar. Yurt içindeki mürebbi odaları ve bürolar kasden açık bırakıldığı halde orarlardan bir şey çalmaz oldular. İlk onlarca büyük adam, yarım saatte bir bankayı soyabilen hırsız veya "faka basmaz zihni," idi. Sonradan büyük adamın meselâ milletine büyük işler yapmış bir kahraman ve namuslu adamın meselâ bir banka memuru olabileceğine akıl erdirmeye başladılar.

Onlarda vazife ve mesuliyet duygusunu filizlendirmek için kendilerine yurd içinde iş verdik. Salonların, kerudurların, merdivenlerin, banyo dairesinin, yemekhanenin, yatakhaneinin temizliklerini kendileri yapıyorlar. Mutbahtaki ahçıya yardım ediyorlardı. Hele içlerinde pek serkeş birisi vardı ki ötekilerle sebebi sebebi dövdüğü, kapucuya küfür ediyor disiplini bozuyordu. Kendisine bir gün: "arkadaşların bazen kaçmak istiyor ve kaçan oluyor, kapucu başedemiyor. Sana bundan sonra bir vazife veriyorum. Arkadaşlarının bu fena huylarını önleyecekisin. Nereden kaçmak istiyorlarsa oralara göz kulak olacaksın." On dört yaşındaki bu çocuk bım başka oldu. Vazifeyi başarma tadını aldı. Hem öteki çocukların kaçmaları önlendi, hem bu uslandı.

İşte, sokağa kaçmış ve gelecekteki katil namzedi yolunu tutmuş olan bu çocukları hem cemiyetin zararlı ve tehlikeli bir unsuru olmaktan kurtarmak, hem üstelik aynı cemiyetin faydalı ve hayırlı birer unsuru haline getirmek için onlarda insanlık duygularını besleme değiştirmesi sistemini takip ediyorduk. Sonradan doksan kişiye kadar çıkarılan ve polis müdürü tarafından "İstanbul zabıtası büyük bir derdden kurtuluyor," sevinçli bir haber alacak kadar netice veren bu iş eğer aynı hızla aynı nizamlarla devam etseydi ve ettirilseydi bugün belki hayret verecek kadar hayırlı başarılar elde edilmiş olurdu.

Bu, sırf mücerret bir tahmin değil, fakat evvelce tasarlanmış bir terbiye sisteminin bu canlı ve ham şuurlu mevzular üzerinde tatbik edilerek beklenen başarıların kazanılmasını görmekten doğan bir kanatın ifadesidir.

Çünkü bedihi bir gerçek olan veraset kanunları da bize gösterir ki kurddan kurt, koyundanda koyun doğduğu gibi insandan da ancak insan doğar. Yeter ki o insanın ruhunda maya halinde bulunan enerjiyi bir kanal, bir sistem, bir disiplin içinde işleme himmeti olsun. Demek istiyorum ki terbiye çocuğa dışarıdan içeriye doğru yapılmış zoraki, bir baskı değil, fakat içerdeki çekirdeği ve mayayı bulup onu cemiyetin ve insanlığın aradığı, istediği yolda geliştirme için yapılabilecek en zorlu ve güçlü bir iştir.

Şüphesiz ki terbiye işide bir tedavi işine benzer. Hastalığın önüne geçmek asıl olduğu gibi terbiye düşüklüğünde önüne geçmek asıldır. Fakat bir kerre hastalanmış kimse varsa onu hemen tedaviye başlamak bir vazife olduğu gibi, terbiye yoksulluğuna düşmüş bir çocuğu da sistemli bilginin ve sağ da bunun şartlarına göre kurtarmak ve yetiştirmek gerek. Hastalanmış bir kimsenin tedavisinde şart, o hastalığın sebebini bulmak

ve ona göre davranmak olduğu gibi terbiyenin de şartı sebepleri bulup tedavi etmektir. Bir hastanın kırka varan derecesini indirmek için onun bir buz dolabına kapatırsak o derece otuz altıya değil, sıfıra bile iner amma hasta iyileşmez, ölüyor. Fakat o yüksek dereceyi yapan sebebi bulup yok edersek hasta iyileşmiş olur. Terbiye işinde de aynı noktaya dikkat gerek. En çekinilecek tarafta terbiyeyi sırf bir tazyik işi sanmaktır. Terbiye ne bir tazyik işidir, ne de başı boş bırakma işidir. Terbiye: çocuk veya genç, bu insan mevzuu üzerinde insanlık vasıflarını işleyebilmektir. Bunun içinde o mevzuu eyi vasıflarla dolu nümune ve çeşitlerle karşılaştırmaktır, O mevzuu zorlayarak, sürükleyerek istediğimiz tarafa çekmek değil de, bu yola kendi isteğiyle ve kendi ayağıyla yürümesini sağlamak gerektir.

Çocuk ve genç öyle bir çağdadır ki ruhunun bütün kudretlerini ölçsüz ve şuursuz bir fedakârlıkla etrafa serper ve harcar.

Alphonse Daudet'in çok güzel bir hikâyesi vardır: "altun bilgili adamın masalı." Bir çocuk altundan bir beyinle doğuyor. biraz büyüyünce bu servelinin gurur ile serhoş olarak etrafa altun dağıtıyor. Anasına babasına, arkadaşlarına, dost görünenlere altun külçeleri sunuyor. Kafasındaki servet tükenmeyecek sanıyor. Bir aralık âşık oluyor. Sevgilisinin her kabrisi yine altunlarını feda ediyor. Nihayet övlen bu sevgilisinin hatıralar ile harcayacak son altun zerrelerini kafa tasından tırnakları ile kazıyor. Fakat ancak bir çok altun kırıntısından başka bula-mayan zavallı, kana bulaşmış eller ile nihayet yere düşüp ölüyor.

Çocuğu ve genci ruhunun altunlarını ve servetlerini eyi idare etmesini ve cemiyetin faydasına kullanmasını bilecek, isteyecek şekilde yetiştirmek gerek. Bunun için de insanlık mayasını bulup yoğurmak lâzım. Anatole France'ın iais romanı terbiye bakımından çok manalı bir eserdir. Bundan asırlarca evvel Mısır o zamanki İskenderiyesinde tais adında meşhur ve güzel bir Akteris var. Sefahetin her türlü sufrasında bulunmuş olan bu kadının arkasından devrin büyük adamları koşup lütfüne kavuşmağa can atıyorlar. Kadın son derece şımarık fakat, kızgın Mısır çölleri yalın ayak aşup İskenderiye gelen bir rahip bu kadını yaşamakta olduğu günah kerdabidan kurtarmağa karar vermiştir. nou buluyor.

Gerçekte şuurunun çok gizli köşelerinde bu kadına karşı saklı bulunan ve farkında bile olamadığı aşkının hız ile coşuyor, kadına en canlı bir dille bağırıyor, çağırıyor. İsteddiği günahları sayıyor, düştüğü çukuru gösterebiliyor. Nihayet kadın bu hayatından nefret ediyor, cariyelerini, kölelerini azadlıyor, mallarını, servetini fakirlere dağıtıyor ve kocaman köşküne ateş vererek kül ediyor. Kendisi de en eski örtülere bürünerek rahip arkasından yalın ayak çöllere dalıyor ve bir rahibe manastırına kapanıp orada bir melek kadar temizlenmiş olarak ölüyor. Bu eserin sahifeleri arasında hayal gibi görünen hikâyenin dışarıdaki hayatta açık canlı misalleri vardır. Keşif bir eğitimci, Tais de bunun terbiye mevzuu.

Terbiye, her şeyden evvel bir sanattır. Bu işi üzerine alan eğitimci, öğretmen de bir sanatkârdır. Canlı, hem de içtimâî ve manevî değerlerle yoğrulmağa namzed canlı bir mevzu üzerinde işleyen, çalışan bir sanatkâr. Heykeltraş mermer parçasını alır. Muayyen ve sağlam bir metoda bağlı sanat ustalığıyla o mermere yavaş yavaş şekil verir ve karşımıza sum bir mâna halinde çıkarır. Eğitimci, öğretmen de böyle. Üstelik bunun mevzuî bir taş parçası değil, canlı ve insan olmağa namzed bir mevzu. Öğretmen bunun ruhuna insan vasıflarını işleyecek ve bunu cemiyetin faydalı ve müstahsil bir unsuru haline getirecektir. Onun ruhunda doğruluğu, iyiliğin, ve güzelliğin nakışlarını oyacaktır.

Terbiye hakkında şu bir saatlık müsahabemize bir kaç fikir sığdırmaya çalıştım. Terbiye işi gibi çok geniş ve büyük bir konu üzerinde söz söylemek sonsuz bir denize ufak bir taş atmak demektir. Bu taşın hasıl ettiği dalgacıklar gibi anlatmak istediklerimi velevki pek az da söyleyebilirdimse kendimi bahitli sayacağım.

Konya'nın Geolojisi

(Tchihatcheff'in ASIE MINEURE isimli eserinin Géologie kısmından iktibas edilmiştir.)

Çeviren

N. F. B.

Lykaonya'nın trachyte'leri

(Karacadağ. — Ereğli ile Karapınar arasındaki irtifa. — Baştarafı kalkmış vapur şeklinde mahrut. — Yanar külleri terakümü. — Karapınar ile İnyayla arasındaki irtifa. — Göl kalkerlerle temas halinde bulunan tıraşit tüfleri. — Karadağ. — Bu dağ zümresinin Kulbasandan görünen manzarası. — Kulbasan ile Karaman arasındaki ova. — Seydişehir havalisindeki tıraşitler. — Dereköy. — Çavuş köyü vadisi. — Galumya vadisi ve onun orijinal manzarası. Yaluzlar vadisi. — Meyilli yatılıklar üzerine mevzu tıraşit kütleleri. — Sille'nin Pechsteinyorphy'leri. — (Dokuzhan) ile hemhudut havalideki lav akıntıları, huruf ve tüfler. — Sille honisi. — İndifai sahanın Sille'nin cenubundaki imtidadı. — Sille'den Konya ovasına kadar inen yalçın arazinin üzerini örten arazi-i rusubiye. — İndifai sahanın Sille'nin şimalinde, (Dokuzhan) istikametinde uzanması. — Sille ile Dokuzhan arasındaki tıraşitler ve kuvvetli Tüf depoları.)

(Baştarafı 38 inci Sayıdadır)

Biz, âlim seyyahın, menderesi yukarıya doğru çıkarak (Güzel hisar) dan Laodicée ve Hièrapolis harabelerine ve Hièrapolis'den Philadelphia (Alaşehir), Sardes ve Magnèsie du Sipyle (Manisa) tarikile İzmir'e olan uzun seyahatında, kendisini takip etmiyeceğiz: Burada onun takip ettiği yollar, kendisinden evvelki diğer bütün seyyahların Yedi kilisaya olan seyahatlarında takip ettikleri yol ile karışmakta ve onun müşahedatı asarı atıkayı olpuğu derecede coğrafyayı alâkadar etmemektedir.

Chandler böylece derin bir arkeolog sanatile Küçük Asya'nın Ege denizile muhat olan vilâyetlerini keşf ve tetkik ve kendisinin bu hu-

sustaki taharriyatı, aynı zamanda hem kadim coğrafyanın, hem de muasır coğrafyanın haritalarının tekemmülü için iktiza eden mâlezime'yi ihzar ederken, onunkinden daha umumî olan şöhreti coğrafya sahasındaki hem daha geniş bir sahada icra edilen, hem de muhtelif ve mütenevvi tabiatla bulunan mesaisine istinad eden diğer bir seyyah: Danimarkalı Carsten Niebuhr ilk defa olarak, yarımada'nın tâ ötelere kadar âlim hey'et kavaidine tevfikân tayin edilmiş şahıslar vazetmek üzere bulunuyordu. Malûmdur ki Niebuhr hükûmeti tarafından Arabistanın coğrafyasını, tarihi tabiisini ve asarı atıkasını tetkik etmek üzere gönderiliyordu: İşte 1766 da bu keşfiyattan avdetinde, Halep'ten İstanbul'a kadar olan sahada Küçük Asya'nın ortasından geçmiş ve bunun bidayetinde Suriye'nin büyük kârvan yollarından istifade etmiştir. Âlim seyyahın hattı sevahat — itinéraire'nin bu kısmı temamiyle tali ve fer'î bir halde kalıyor ve taharriyat ve istikşafatının hususî plânı dahiline girmiyordu; zaten bu kısım, daha evvelce pek çok defalar tavsif ve tasvir olunmuş olduğundan daha yeni mutalâalara mahal verecek mahiyette değildir. Bundan dolayı mumaileyhin seyahatının bu kısmı, ehemmiyetini bilhassa astronomik taharriyattan almaktadır, ki bunlar sayesinde Niebuhr Anadolu'nun başlıca noktalarının arz dairelerini tesbit etmiştir; onlar da Adana, Ereğli, Konya, Afyonkarahisar, Kütahya, Bursa ve daha diğer birçoklarıdır. Biliyoruz ki o zamana kadar, vilâyetlerin dahili kısımlarında hey'et kavaidine tevfikân hiç bir yerin riyazi mevkii tayin edilmemişti; ve oranın coğrafyasını ilk defa ciddi bir surette tanzim ve islâh etmiş olan D'Anville'de bu işi ancak evvelce mevcut bir takım hattı seyyahatların yekdiğerile mezc ve telfiki suretile idare etmişti. Ve bu suretle mezc edilmiş olan hatlar sabit irtibat noktalarından mahrum oldukları cihetle bunlar az çok büyük bir kararsızlık içinde temevvüç ediyorlardı. Niebuhr tarafından tarafından tayin edilmiş olan arz daireleri, meşhur coğrafya âlimimizin haritalarile mukayese edildiğinde, filhakika görülür ki orada bütün mevkiler umumiyet üzere, ve kısmı azamı bir derecenin üçte biri nisbetinde daha cenuba alınmışlardır; bu ise pek kolayca kabili izahıdır, çünkü D'Anville, yarım adanın bütün şimal sahillerinin bu istikamette yerlerini değiştirmişti. Her ne kadar kendilerinde de çok ehemmiyetli bir unsur olan tul daireleri mefkut olmakla beraber, müstakbel haritaların tertip ve tanziminde, Danimarkalı seyyahın tayinlerinin büyük yardımı görülecektir. Bununla beraber şunu da ilâve edelim ki seyyah, seyahatnamesinin, Küçük Asyada icra ettiği tayinleri ihtiva eden, son lildini zaman hayatında neşretmediği cihetle, bunlardan âlimin istifade edebilmesi için aradan kırk seneye yakın bir zamanın geçmesi iktiza etmiştir. Ancak 1802 de, biraz sonra bahsedeceğimiz Beauchamp'ın tarassutları vesile zuhur etmiş olan bir münakaşai kalemiyenin sevk ve taharrikidir ki, Niebuhr, o vakta kadar köşei nisyanda bıraktığı kendi tarassudatını ortaya çıkarmağa mecbur olmuş ve onları hemen aynı zamanda hem Almanca bir ilim gazetesine, hem de D'Andville'in talebelerinden bir Fransız coğrafya âlimine Barbié du Bocage père'e tevdi etti. Bu son devirden de pek çok zaman sonradır ki Carsten Niebuhr'ın seyahatna-

mesinin bu son kısmının metni, oğlu ve meşhur Roma Cumhuriyeti müverrihi Berthold Niebuhr Georges tarafından ve pederinin kendisine bıraktığı müsvetteler üzerinden neşrolunmuştur.

Menderesin her iki cihetinde kâin memleketlerde Richard Chandler'in icra ettiği müfit ve müsmir keşfiyattan biri on bir sene geçtikten sonra, İngiliz arkeoloğunun dolaştığı memleketlerin bir kısmını bir Fransız seyyahı yeniden görmüştür. Kendisinden bahsetmek istediğimiz Kont de Chaiseul Gauffier Chandler gibi, kendisi yalnız bir ilmin tetkik ve mutalâasına hasr ve tahsis etmiş bir ilim adamı veyahut bir dereceye kadar bir asarı atika mütehassısı değildi; fakat klâsik Yunanistanın büyük yadigârlarına karşı şevk ve heyecan ile meşbu olduğundan, Yunanistanın ve Jonia'nın müverrihleri tarafından nakl ve hikâye veyahut şairleri tarafından silki nazma çekilen büyük vak'alarına sahne olmuş memleketleri bizza kendi gözleriyle temaşa etmek ve harabelerin ortasında mazinin dehasını gözleri önünde tecessüm ettirmek istemiştir. Bizzat kendisi şöyle diyor: «İçimdeki şiddetli merak ve arzuyu bedayi ve havarıkın müşahedesile tatmin etmek istiyordum; berveci peşin, elde bir Homère ve bir Hérodote olduğu halde bu meşhur ve güzel hıttayı dolaşmak, şairin gözleri altında bulunmuş olan şekilleri görerek onun tarafından çizilmiş olan levhaların muhtelif ve mütenevvi güzelliğini şiddetle hissetmek, ve, en meşhur vukuatın sahne olmuş oldukları aynı yerleri temaşa suretile bu geçmiş asırların vekayiini daha fazla bir alâka ile gözönünde canlandırmak zevkini tadıyordum: Nihayet, her bir âbidenin, her bir döküntünün, hülâsa her bir adımın, seyyahın muhayyilesini üçbin sene geriye nakl ve isal ettiği, ve onu aynı zamanda hem esatirin persehrifüsün sahnelerinin ortasına koyan, hem de havrik ve garaip hususunda esatirden daha az velûd olmıyan bir tarihin büyük manzaralarının karşısına çıkaran bir memlekette kendi kendime layenkati tazelenen bir yığın huzuzat, ve daimî bir sarhoşluk vâdediyordum. Şimdi aradan birçok seneler geçtikten sonra bile, lâtif levhaları gemici için layenkati tahavvül ve tenevvü eden, ve en ufak bir kavası muhilede mâbutlar ve kahramanlar ile meskûn olarak arzı vücud eden, her tarafına adalar serpilmiş şu deniz üzerindeki cevalanlarımı heyecan hissetmeksizin derhatır edemem; Hele Délos'un toprağı, hele Troie sahilleri ve alelhvsds Piréeye yanaşarak Athèmes'ye doğru uçtuğum, o meşhur toprağı çiğnemekle mesud olduğum ve onun edvarı azametina ait asarı bakiyeyi temaşa etmek sabırsızlığı içinde helecani kalbe tutduğum gün!» ezmeñei kadimenin yadigârlar ile Tabiatın mevahip ve bahşayışının bu güzel hıttaları birbirile müsabaka edercesine içerisine sardıkları seher ve füsune kendisini o kadar şiddetle nüfuz etmeğe hazırlayan bu ruh ve muhayyile hararetine, Cihaiseul, aynı zamanda hem müşahede ve tetkik etmesine, hem de görüp his eylemesine müsaade eden bir tahsil ve terbiyeyi de ilâve ediyordu; zaten zengin olduğu gibi fazla olarak büyük bir mevki içtimaiyi de haiz bulunan mumailleyh, alelade bir seyyahta mefkud olan bir çok müsaadat ve teshilat ile muhat olmağa ve kendisinin telkinatı altında bulunan hususî bir takım adamlara hem coğrafya, hem de ondan daha az olmamak üzere asarı atika sahasında bu

âlimlerin zenginleşmesine hadin olacak bir takım mesai icra ettirmeğe muvafık oluu.

M. de Choiseul, 1776 senesi martının son günlerde kralın gemilerinin kaptanı ve fûnun akademisi azasından olup astiromonik teressüdat icrasile haritaları tashih için Adalar denizinde idrografik bir sefer içrasına memur olan Marki de Chabert'in kumanda ettiği Atalante fırkatinine bindi. Sardenyada, Malta da, Sicilyada tevakkuf ettikten sonra Farkiyetin, Yunan sahillerini buldu. Cérigo adasının karşısından geçildi, ve Adalar denizinin ortasında bulunur. Kadim Nacos adasının etrafında bir daire teşkil edecek vaziyette olmalarından dolayı vaktile kendilerine Cyclades tesmiye ettiren şayanı temaşa adaların arasından mürur edildi, ve Haziranın başlangıçlarına doğru M. de Choiseul İzmirin iskelesine çıktı. Orada Adalar denizindeki vazifei seferiyesini takip edecek olan M. de Chabert'den çok teessüfle ayrıldı, Choiseul'in kendisi için çizdiği plan, onu, evvel emirde, Karyadan başlayarak Marmara denizi—Oropontide ne kadar bütün aktar bahriyesini mufessalan keşfetmek istediği küçük Asyaya sevk ediyordu. O zaman İzmirde konsolosumuz olup, asıl seyyahın dolaşmağa hazırlandığı vilâyetlerin çoğunu bizzat ziyaret etmiş olan M. de Peyssonel, memleketin bütün rüesası üzerindeki nüfuz ve itibarile onun seyahatini teshil etti. M. de Choiseul sahilin etrafını çeviren Sakız = Khio Nikarya, Sisam, Pathmos, Leros, İstanköy ve Rodos = Rhodes gibi başlıca adaları görmek için, Karyaya denizden gitmek istedi; Fethiye = Makri körfezinin nihayetinde karaya yanaştı; Mei isminde bir köyün civarında azim harabeler gırdı: bunlar kadim Telmissus şehrinin harabeleridir. M. de Choiseul'in küçük Asyaya attığı ilk adım adeta bir nevi keşif olmuştu, zira ondan evvel hiç bir şey bu harabelerden bahs etmemişti. M. de Choiseul onv mufassal bir tasvirini yapıyor. Civardaki bir dağ bilhassa mebzulen mestur olduğu mekabir hafrelerle şayanı dikkattir. Bu kırlardan bazıları kaya içine hekedilmiş tezyinat ile süslenmiştir, ki bunların üslûbû şayanı hayret bir surette Persépolis kirlerini hatırlatmaktadır. Orada kadim bir Tiyatronun asar bakiyesi de görülmektedir ki bunun dairevî merdivenleri bir tepenin sathı mailine dayanıyordu.

M. de Choiseul — Gonffier, menderese doğru çıkmak için Haziaanın 30 ncı günü akşam saat on birde Tetisos harabelerini terk etti. M. de Peyssonel tarafından gönderilmiş bir rum kılavuzluk vazifesini görüyordu. Harabelerden çok uzak olmayan ve içerisinde asarı atikadan hiç bir şey bulamayacakları kendilerine temin edilen küçük Makri kasabası arkalarında bırakup, körfezin etrafını dolaşarak şimale doğru yükseldiler. Hareketlerinden biraz sonra geçtikleri iki küçük çay biraz aşağıda birleşerek Glaucis'i teşkil ederler ki buda Telmiszsun kapularında denize dökülmektedir. Takip edilmekte olan patikalar eyi açılmıştı; memleket dağlarla malamal olup mutlak surette gayri meskûndur. Ertesi gün bir çay geçildi ki bu, kadim müelliflerin bahs ettikleri AXon çayına tevafık etmektedir. Orada görülen harabeler M. de Choiseul o, AXon ırmağının üzerinde bulunduğu malûm olan kadim Kalinda = Calynda şehrinin harabeleri gibi gelmiş, ve yolun sağında, yani şimal cihetinde yükselen mürtefi dağların da Calyndici montes olacak-

larına hükmetmiştir. İçlerinden bazıları mezruğ olan bir çok ovaların içinden geçtikten sonra, yeniden pek sarp bir takım dağların ortasına sokuldular ve bunların nihayetinde, içerisinde âsarı atiki bakayası bulunmayan Durlakh isminde bir köye vardılar. Durlahtan Muğlaya gelindi, ki Milâsın şarkında kâin olan bu şehre kadar, karyada cevelânlarını takip ettiğimiz mütekaddim seyahatlardan hiçbirisi, ne Pickering, ne Pococke, ne Chandler ilerilememişti. Muğla'nın Ağası eyalette kendisine hemen hemen müstakil bir hükûmet vücûda getirmişti. Mumaileyh, seyahatımızın vürudundan evvel gelen tavsiyenameler ve kendisiyle birlikte getirdiği hediyeler sayesinde, onu pek mükemmel surette istikbal etti; fakat şarkın bu çocuğu, oraya gelen bu adamın munhasıran kendi memleketinden başka bir memleketi görmek ve orada eski harabeler araştırmak için kendisi niçin bu kadar tehlikelere ve bu kadar yorgunluklara maruz bulundurduğunu pek de iyi anlıyamıyordu.

Akşam üzeri Muğladan hareket edilerek, bütün gece lâtif ve kısmen mezru bir memlekette gittikten sonra, ertesi gün şafak sökerken (Eski hisar) a varıldı. Gündüzün şiddetli sıcakları M. de Choiseul'i böyle geceleyin seyahat etmeye karar verdirmişti. Biliyoruz ki Chandler ve ondan evvel de Pococke kadim Stratonice şehrinin mevkiini, içerisinde çok güzel harabeler mevcut olan (Eski hisar) a vazetmişlerdi. Burası bugün ehemmiyetsiz bir köyden başka bir şey değilse de fakat lâtif bir mevkide bulunmaktadır; sık ağaçlıklarla muhat olan evler, suyu serin ve berrak bir çayın kenarlarına yapılmıştır. Buradan İzmire ve oradan da (Bergama) ya kadar olan hattı seyahatı, daha evvelki birçok seyahatnamelerde tasvir ve tavsif edilmiş olduğundan M. de Choiseul'in bakiye seyahatı üzerinden sür'atle geçeceğiz. Yalnız yeni seyyahın mutalâa ve mülâhazalarının, evvelce malûm olan vakıalara ehemmiyetli bir şeyler ilâve ettiği nokta üzerinde tevakkuf etmekle iktifa edeceğiz.

Bununla beraber M. de Choiseul, kendisinden evvel yapılmış olmıyan bir cevelân yapmıştır ki o da (Milâs) tan Halikarnas = Halycarnasse harabelerine olandır. Bu kadim şehrin yeri şimdi kısmen Bodrum kasabası tarafından işgal edilmiştir; bu kasaba Karya'nın derince girinti ve çıkıntıları ihtiva eden sahilinin teşkil ettiği büyük yarımadalardan birinin cenup sahilindeki bir limanın etrafında yapılmıştır. Bodrum, kadim ismi Keramicus sinus olan İstanköy körfezi üzerindedir, Budrumdan (Asım Kal'ası) nın bulunduğu körfezin nihayetine avdet edildikten sonra, küçük kervan doğrudan doğruya hattı müstekim istikametinde (Bafi) gölüne teveccüh etti, ve yolda bir yere tesadüf etti ki buraya Chandler Mendeliâh dediği halde M. de Choiseul Kiseldjik [yahut kilisecik] tesmiye etmiştir; oradan çok uzak olmıyan bir yerde bir takım harabeler vardır ki bunlar kadim Euromus'a ait olabilirler. Seyyahın, yahut daha doğrusu söylemek lâzım gelirse, dolaşılan memleketlerin kadim coğrafyası ile hali hazırdaki coğrafyası arasında mutabakat husule getirmek için yapılan mesainin büyük bir kısmı kendisine ait olduğu cihetle, Barbié du Bocage père'in, menderes ağızlarının tedricî bir surette tebdili mahal edişleri, ve Jonia seyahatının bütün bu kısmının, en eski zamanlardan devri hazıra kadar duçar oldukları pek azîm tahavvülât hakkın-

daki mülâhazasını başka bir yerde arzedeceğiz. Yerli ahalinin Palatya ismile iş'ar ettikleri ve bugün Milet şehrine ait olduğunda ittifak ara bulunan harabeleri arkamızda bırakalım; ne kadim Priène'in ne de Ephèse'in asarı bakiyesi üzerinde fazla tavakkuf etmiyerek, içerisinde M. de Choiseul'in uzun müddet ikamet etmediği İzmire tekrar girelim. Edide ve Troade kıtalarının daha az keşfedilmiş sahalarını dolaşmak için sabırsızlanan mumaileyh, seyahatının mabadına tekrar başlar ve yolunu şimalde sahil boyunca takip eder. Orada, vaktile Eolide'nin en mürşehirlerinden biri olan Kyme'nin harabelerini tasvir eder; hali hazırda meskûn olan Eloca'da, (Bakır Çayı = Caique) nin mansabında, kuvvetli mendereklerle müdafaa edilmiş olan liman görülür; Hali hazırda (Yeni Foça = Phokia Nova) nı altında olup çalışkan bir sekeneyi ihtiva eden Phocée'den hareket eden seyyah, Bergame=Bergame'ye varır, ve onun muhtasaran tarihini arzeder, aynı zamanda plânını çizer, ve belli başlı manzaralarını tersim ve âsarı atikaemî tavsif ve tasvir eyler. M. de Choiseul buradan hareketle (Midilli = Lesbos) adasının karşısında bulunan sahili takip eder.

(Devam edecek)

Demokrasi ve Spor

Sefer Erkan

Demokrasiyi, halkçılık diye tarif edebiliriz. Bu kısacık kelimeyi genişletirsek, insanların bağlı oldukları devlet kuruluş ve idaresinde emeği geçtiğini duyan, vatandaşlarının şahsiyetine kıymet veren, cemiyette kazanılan meslek ve mevkilerin nihayet bir istidat ve kabiliyete ircâ edilebileceğini bilen, kabiliyete göre alınan vazifelerin eksiksiz yapıldıktan sonra şeref hissasının bir olacağı kanaatini taşıyan ve hayat hareketini bu yüksek hislerle ayarlayan insan ruhu olur. Bu düşünüş insanın tabiatına uygun gelirse de tatbiki oldukça güçtür. Bu ideal ancak devamlı terbiyenin altında tahakkuk edebilir. Yalnız bu terbiye herhalde nasihat kılıklı, vücut ve ruh üzerinde derin izler bırakmayan terbiye değil, bilâkis vücutu hareketle disipline ederken vücuttan başka birşey olmıyan, yalnız hareket âmili olan ruhu da demokrat yapan terbiye olmalıdır. Doğumla ölüm arasında derece, derece tesir gösteren terbiye, hayat icaplarına göre tadil kabul eden bir baskı, adamı insan yapan bir hünerdir.

Terbiye sistemi, aile muhitinin subjektif tazyikleri altından sıyrılıp devamı mecburî ilk mektep muhitine giren çocuğu hemen kavrar. Ona tabii ve objektif istikametini verir. Bu bakımdan demokrat bir mektep hayatın, tarih incelenirse o kadar kolay kurulamadığı görülür. Medeniyet safhalarında orta zamanın eli yeni zamanla vedalaşırken, mektep hayatı panoraması şöyle idi: Bahçesiz, teneffüşhanesiz, sıhhat kaideleri hilâfına ders yerleri, hususî yer ve sıralar, çocuklar ve öğretmenler üzerine derin tesirler yapan tehdit ve telkinlerin altında aristokrat, zengin, fakir ve köylü çocukları bir çatı altında olsalar bile yer itibarıyla ayrı olduğu kadar ruh bakımından da uzakta idiler. Kendilerine yapılan muamelelerin başka, başka olması küçük ruhlar üzerinde reaksiyonlar yaratmaktan geçilmezdi.

Bu müsavî olmıyan şartlar içinde perişan bir ruh, sıhhat ve beden bozukluğu içtimâî hayatı zehirliyecek nifak tohumlarını hazırlamaktan başka bir faydası da yoktu. Yalnız bu tazyik ve telkinlerden uzak kalan normal çocukluğun ruhu olan oyun istidadına müessir olamamıştı.

Mektep muhiti içinde birbirinden iğrenenler, tabiatın yarattığı oyun çenberi içinde pek dost ve samimî ve sevgili yani demokrat idiler. Bu hadise mektep dışında da böyle idi. Zaten tabiat hükümleri sahta kayıtlara bağlı değildir.

Bu psikolojidir ki vatansever fikir adamlarını harekete getirmiştir. Demokratinin insan tabiatında mevcut olduğu kanaatine varıldıktan sonra mekteplere sıhhat, oyun, spor girdi.

Hele gençlerin tecrübesizlikten ruhlarını saran aşırı emniyet ve itimatsızlığı, galibiyet ve mağlûbiyet zevk ve acılarıyla tadil eden sporun sihirli eli her türlü içtimâî seviye farklarını çiğneyip mağlûp aristokrat elini galip bir demokrat eline bağlamakta mahir olduğu kadar zengin vücutu fakir bir vücutla, gönül isteğiyle bir göreş partisinde birleştirdi. İçtimâî hayatın muhtelif telkinleri altında birbirinden iğrenen ruhları, kuvvetini tabiatın alan sporculuğun billur kaynağından akan demokratlık şerbetini seve seve içtiler.

Bu sayededir ki milletler tek bir insan külçesi haline geldi. Geldikçe yükseldi, yükseldikçe yaşadı. Bunu yapamıyanlar ölüme mahkûm oldular. Sporun yaptığı bu hizmete bakılarak demokrasi varlığını spora borçludur demek yerinde olur. Buna göre; sporcu demek, evvelâ demokrat, cemiyette seviye farkını çiğner. Vazife mefhumunu kabiliyet ve istidada bağlar. Mevki sahibine değil, mevkîye bağlı, hür, dürüst, vefakâr, fedakâr, becerikli, yalnız temiz kanıyla milliyeti ile öğünen tabii bir insandır. Bu böyle olunca sporun tesiri altında yaşamamış olanların demokratlık iddiaları sahtakârlıktan öteye geçemez. Yalnız buradaki spor tesiri sözü muhakkak ağır beden hareketlerinin rekora bağlanması demek değildir. O ruh işidir. Asıl mesele sporun ve beden hareketlerinin vatan ve kültür, demokrasi davasının en mühim bir temeli olduğunu kabul etmektir. Bu duyguyu tatmaktır. Sporculuğun coşkun hareketlerini aşağılatmak, heyecan alevlerini söndürmek değil, eksikliğini görüp ıslâh etmektir. Onun amacıaa yetişmesini gönülden istemektir. Halkçılık ve sporculuk taze fidanından koparılan bir çiçeğin modaya uysun diye yakaya takılması da değildir.

O çiçeği her zaman yetiştiren fazilet ve ahlâk muvaffakiyet fidanının her Türk gencinin kalbinde yer almasını istemek onu soldurmaktan beslemektir.

Bu fidanı ruhunun sarsılmaz inançla ve hareketle saklayıp ve besleyip her spor yılının 19 Mayıs baharında açıldığını göstermek emelile stadlara koşan gençliğin kalbinden doğan çiçekleri sevgi ve alâka ile karşılamak, onun güzel biçim ve kokularıyla övünmenin vatan borcu olduğunu bilmektir.

K O N Y A

(Gez dünyayı gör Konya'yı)

— Türk Atalar sözü —

— 1 —

Gezdim, tarih boyunca, her yerini dünyanın;
Görmedim, güzellikte, bir eşini KONYA'nın!
Vatanın göbeğinde, zümrüt gibi, bir saha;
Ufkunda minareler secde eder Allah'a!..

§

Asırlarca Türklüğün ağartarak bahtını,
MEVLÂNA CELÂLETTİN kurmuş burda tahtını!
Kâinat ona âşık, ben onun için deli,
Onun aşkıyla yandı: SEYDÎ HARUNU VELÎ (*)!..

§

Yüz sürdüm dergâhına bu yüce aşk erinin,
Ruh oldum huzurunda bu cihan serverinin!
Kıyam etmiş babası — oğluna beneileyin,
Dedi, gaipten bir ses: «Kabul oldu dileğin!»

§

Nice âlim, şâiri sıcak koynunda saklar,
Şu mübarek türbeler, şu mukaddes topraklar!
Sorsam birer efsane anlatacak şu evler;
İçimizde: KEYKUBAT, KEYKÂVUS, KEYHÜSREV'ler!..

§

Âşıklar muradına erer «MURAD DAĞI» nda,
Kumrular aşk fısıldar: HAVZAN, MERAM dağında!
Anlattılar geçmişte olup biten işleri,
Vecd içinde rakseder MEVLEVÎ Dervişleri!..

(*) Konya'ya bağlı Seydişehir kazasının bânisi ve Mevlâna Celâlettin Rumi Hazretlerinin hemşerisi olan zat.

— 2 —

Türk eli, Türk zekâsı tebcil olunsun diye,
Mührünü kazmış ceddin: Mermer, fayans çiniye!
Bir kul eseri değil, sanki kudret yapısı;
İNCE MİNARE ile KARATAY kapısı!..

§

Birer deha anıtı: Kubbe, hamam, saraylar;
Üstüne titreyerek doğar güneşler, aylar!..
Olmuş ceddin san'atın, san'atkârın hâmisî;
Söyler bunu her SELÇUK medresesi, camisi!..

§

Adı dillerde gezer KONYA'lı yiğitlerin,
ALÂETTİN TEPEŞİ türbesi şehitlerin!
Soyumuz; arı duru, ALP ARSLAN'ın soyundan;
İçin, bağı yanıklar, «ÇAYIRBAĞI SÖZÜ» ndan!..

§

Ebedî Türk Yurdunun ey ilâhî beldesi!
Çınlar kubbelerinde ırkımın erkek sesi!
TÜRKİSTAN'da, KAFKAS'da seni hasretle andım,
MEVLÂNA'mın aşkıyla ben de tutuştum, yandım!..

İskenderun — 14/2/1942

Cemal Oğuz ÖCAL

KÜTAHYA - AFYONKARAHİSAR YAYLASI

ŞİMALİ FRIKYA

M. NİYAZİ ERENİLGE

Güzel otlaklar, zengin ve bereketli tarlalar ve mağaralar memleketi olan Kütahya — Afyonkarahisar yaylasında intikal vasfı Ankara yaylasına nisbetle daha bariz bir surette göze çarpar. Burada Ege denizi ile Antalya körfezinden esen rüzgârlar dağların arasındaki yarıklardan sokularak içerilere kadar ilerlediklerinden Ege denizine dökülen nehirlerin kaynama sahasıyla cenuptaki göller bölgesine yağan yağmurların yıllık ortalama miktarı 400 : 500 mm. yi bulur. Toprağın verimliliği, köy ve kasabaların çokluğu, ekim alanlarının artması ve kıymetli meyva ağaçları (tut)nın sıklaşması hep bu deniz ikliminin hayat verici tesirinin bir neticesidir. Kütahya — Afyonkarahisar yaylasında ekonomik şekil artık hayvan beslemekle halıcılıktan ibaret kalmaz, belki bunların yanı başında ve aynı derecede ekincilik de mühim bir mevki kazanmış olur. Hattâ Marmara ve Ege deniziyle Antalya körfezinin tesiri altında kalan alanlarda bozkırların çehresi bile değişerek fundalıklı bir şekil alır (ardıç). Ortada koyun ve keçilerin otlamasına elverişli meralarla kaplı mahdut veya gayrimahdut, düz veya dalgalı bir ova, korular ve ormanların benekleyüp süslediği dağlardan inen derelerin alüvyonlarını getirip yığdıkları muhitte ise meyve bahçeleri, tarlalar ve kavak ağaçlarının gümüş sorgucları altında dinlenen köyler ve çiftlikler. İşte Kütahya — Afyonkarahisar yaylası bundan ibarettir. Yaylada deniz rüzgârlarına çevrilmiş durum dolayısıyla görülen fark ve tezağ ikinci derecede gelen vasıflardandır. Yaylanınşark yarısında bozkırlar bazı tek tük ekim alanlarına bir sınır çizerler ve ancak garbe doğru gidildikçe geri çekilmeğe başlarlar: cenupta otlar ve nebatlar arasında mutad vecihiyle, dışarıya akıtması olmiyan bir göl bulunur, ki bu göl bölgenin yegâne acı gölü olup zümrüt ziyalı sularında uzaklardaki dağların karlı tepeleri akisler peyda ederler. Şarkta ve cenupta kurak yaz mevsiminde sarı toz bulutları girdaplar çevirirler; garpta siyah mandalarla çift süren köylülerin sesleri işitilir. Hiç bir yerde ekim alanları kendiliklerinden büyük şehirler doğurabilecek genişlikte ve kudrette de-

ğildirler; bu gibileri, yani şehir ve kasabalar daha ziyade münakale bakımından ehemmiyetli olan noktalara bağldırlar, ki Anadolunun zengin garp kıyılarının bu Hinterland'ında böyle mıntakalar hiç eksik değildir.

İşte dikkate değer bir istiklâl temin eden bu çeşit karışık ekonomik temele dayanarak, ki Frikyalıların tarihin daha karanlık fecirlerinde müstakil bir devlet kurdular, bir çok şehirler vücade getirdiler ve nüfuzlu bir mevki kazandılar. Frikyalıların kayalar üzerinde geometrik süslere, ait kabartma çizgileri — ki bunlar Anadolu halılarında tercihan örnek ittihaz edilmiştir — iyi bir halde kalmış olan harabelerde (1) elân göze çarpmaktadır. Frikyanın çok kazançlı transit ticareti ile tabii zenginliklerini altına olan hırsı ve tamamının şiddetiyle temsil eden kral Midas'ın efsanelerinden manevi bir hayatın zayıf izleri zamanımıza kadar uzanıp gelir. En sevimli dinlenme yeri gölgeli kaya kovukları olan çobanlar ilahı "Pan",ın kaval çalarak perde birunane şarkılar söylediği bağlarla çevrili yüksek noktalar, rostai ovalar burada, Frikyadadır. Rüzgârların saplarında o kadar acayip bir şekilde hışırdadığı ve içlerinde kral Midas'ın kulaklarının eşek kulağı kadar uzun olduğunu (2) öyle hafif, fakat o derece sarıh bir surette fısıldadığı sazlıklar burada, Frikyadadır. Midas bir çok musibet ve felaketlere uğramıştı. Bu, ekseriya kazanç temin eden, lâkin sık sık düşmanları tarafından tehdit edilen memleketin merkezî vaziyette bulunmasının bir remzinden başka bir şey değildir.

Kütahya — Afyonkarahisar yaylasının şimalinde Ankara yaylasına ait plâto şeklindeki Kartal dağı, Bozdağı uzatır. Bu dağın kırmızı, boz ve esmer renklerin bütü nüanslarıyla parıldayan ve şiddetle yırtılıp parçalanmış cıplak kayaları Kocaelinden esen deniz rüzgârlarına kat'i bir sınır çizerler. Binaenaleyh dağın şimalindeki çok verimli, aynı zamanda çok iyi ekili olan Sakarya vadisi cenubundaki cıplak ve تنها Porsuk vadisinden pek ziyade farklıdır.

Keza Bozdağın cenup yamacı da meşhur deniz köpüğü madenini (Eskişehir taşı) ihtiva etmemiş olsaydı seyrek köyleri ve az miktarda yetiştirilen ipek kozalariyle memleketin ekonomik hayatında hiç bir

(1) — Seyid Gazi merkezinin beş saat cenubundaki "Doğan Kale", ile Midasın mezarının bulunduğu mahaldeki "Yazılı Kaya", da olduğu gibi.

(2) — Efsaneye göre Friky kralı Midas bir kaynağa şarap karıştıran ve yakalanan Anadolu ormanlariyle kaynaklarının şeytanı Seylon'u azat ettiğinden dolayı Dionisos tarafından kendisine her tuttuğunu altın yapmak hassası verilmiş imiş. Fakat yemekler ve içkiler de altın olmağa başlayınca bu hassanın kendisinden alınmasını rica etmiş ve bunun üzerine mabut Paktalos nehrinde yıkanmasını emir etmiş. Midas yıkandıktan vukubulan pehlevanlık müsabakasında Midas Apolyonun aleyhinde hüküm verince Apollon gücenmiş ve ona verdiği cezadan dolayı kulakları eşek kulağı kadar uzamış. Onun için Midas kulaklarını büyük bir başlığın altında saklayıp kimseye göstermemiş. Yalnız berberi bundan haberdar imiş; lâkin berber bu sırrı uzun zaman saklamağa muvaffak olamamış. Bir kuyunun kenarına gelerek bu sırrı uzun zaman saklamağa muvaffak olamamış. Bir kuyunun kenarına gelerek bu sırrı ifşa etmiş ve hemen o anda kuyudan sazlar fışkırmış ve herbağıra bağıra bu sırrı ifşa etmiş ve hemen o anda kuyudan sazlar fışkırmış ve herbağıra bağıra bu sırrı ifşa etmiş. Midasın zenginliği zarbi mesel hükmündedir.

ehemmiyeti haiz olmayacaktı. Deniz köpüğü serpantinli bir tabaka içinde yumurta yahut karpuz büyüklüğünde bir maden olup kazma ve kürekler vasıtasıyla çıkarılır ve Eskişehirden İstanbula ve oradan Avrupaya (eskiden Trieste ve Viyanaya) ve daha sonra cihanın muhtelif pazarlarına gönderilir.

Bu boş ve ıssız sahaya yakındaki Porsuk vadisi bile canlı bir ışık getiremez. Nehrin murdar ve kekremsi suları çıplak dağlar arasında açılan çukur bir yatakta ve kavak ağaçlarının altında yorgun ve takatsız akar. Düz damlı, toprak renkli ve ısıtmalı birkaç köyceğiz ovanın parlak ve kuru çizgileri arasında kaybolur. Bu ovanın kuru otları tek tük koyun ve keçi sürülerinden ziyade girdaplar çeviren kum fırtınalarının, hattâ bir aralık milyarlarca çekirgelerin, kurbanıdır. Garbedoğru Porsuk vadisi genişler ve nihayet göçmen köyle-ri büyük bir şehrin yakınlığını haber verir. Eskişehir (1) aynı ismi taşıyan madenin istihsal merkezi ve Orta Anadolu'nun Marmara denizile İstanbula açılan kapısı mesabesinde olan bu şehir Çanak kiran adında bir tepenin eteğinde ve tekne biçiminde bir çöküntüde bina edilmiştir. Bu çöküntünün toprak mahsulleri ancak mahallî ihtiyaca kâfi geldiğinden şehrin ehemmiyeti bilhassa Transit yolu üzerinde bulunmasındandır. Eskişehir daha Dorylaeum ismini taşıdığı zamanlarda bile garp — şark istikametinde uzanan ana caddeden İstanbula, Bursa ve İzmir'e ayrılan yolların en mühim düğüm noktası idi: Keza bugün dahi Anadolu demiryolu yayladan ayrıldıktan sonra dağların geçit vadilerinden ve tar-

(1) — Eskişehir şehrinin ehemmiyetini coğrafi mevkiine borçludur. Çünkü Orta Anadolu'nun şimal ve cenubundan geçen yollar gelir burada birleşirler ve sonra tek bir yol halinde paralanmış dağları aşarak Marmara denizine, oradan Avrupaya uzanırlar. Onun içindir ki tarihin karanlık fecirlerindenberi bu yolun üzerinde veya yakınında daima mühim bir şehir kurulmuştur. En eski şehir bugünkü Eskişehirin 3 klm. şimali şarkisinde vaki olup Frikyalıları tarafından kurulan Şarhöyük'tür. Keza bu civardaki höyükler de aynı devirde kurulmuş şehirlerin enkazıdır. Daha sonra şehrin yeri değiştirilmiş, Porsuk nehrî vadisinin cenup kenarına nakledilmiştir. Lâkin bu nakle ne zaman lüzum görüldüğü malûm olmadığı gibi nehrin mecrasını değiştirmesinin bu hususta bir tesiri olup olmadığı da meçhûldür. Mamafih bugünkü şehrin içinde fışkıran sıcak su kaynağının şehrin yer değiştirmesinde âmil olduğu zannedilmektedir. Şarhöyükün, eteğinde enkazına rastlanan Dorylaeum Bizansın ana caddesi üzerinde vaki ikinci mühim istasyondu. Tâ buralara kadar ilerliyen Arap orduları Dorylaeum, a'Darululya adını vermişlerdi. 1070 tarihinde Selçukiler tarafından zaptedilen bu şehir haçlılar seferinde mühim bir rol oynamış, 1175 de imparator birinci Manoel'in eline geçmiş, fakat kısa bir müddet sonra tekrar Selçukilere dönmüştür. Selçukilerin son devirlerinde buraya "Sultan Höyüğü," derlerdi. İlk Osmanlı beyliği bu civarlarda kurulmuştur.

Mütareke esnasında İngilizler Anadolu demiryolu üzerinde bulunan bütün ehemmiyetli mevkiiler gibi Eskişehir'i de işgal etmişlerdi. Fakat günün birinde şehrin etrafında millî çeteler göründüler. Hakim tepelere soba borusundan yapılmış bir takım yalancı bataryalar yerleştirdiler ve işgal kuvvetleri komutanlığına şehri üç gün zarfında tahliye etmelerini, aksi takdirde hücumla kalkacaklarını bildiren şiddetli bir ultimatum verdiler. Adetçe birkaç misli kuvvetli olan ve mükemmel surette teçhiz ve teslihl edilen İngilizler bu bir avuç kahraman Türk çetesinin azimkârane davranışları karşısında yelkenleri suya indirdiler, Eskişehir'i tahliye ettiler. Bir müddet Yunanlıların işgali altında bulunan Eskişehir Başkumandanlık meydan muharebesinden sonra düşmanın çözülüp kaçması üzerine tekrar asıl sahibine, Türklerin eline geçti.

lalar arasından geçip İstanbula varmazdan evvel Konya ve Ankara hatları gelir, burada birleşirler. Eskişehir Orta Anadolu bozkırlarının sınır taşı olmakla ötedenberi mühim bir rol oynamaktadır, ve eğer civar arazisi verimli olsaydı nüfusu (60614) den daha fazla olurdu. Eskişehir yaylaları biz Türklerce büyük bir tarihi ehemmiyeti haizdir. Çünkü buraları Osmanlı imparatorluğunun beşiğidir, Çünkü bir Türkmen beyi olan Ertuğrul, Bizanslılarla yaptığı bir muharebede kazandığı zafere mükâfaten zaptettiği Sultan Özü ve bölgesi Konya Selçukları sultanı tarafından kendisine resmen yaylak olarak verilmişti; Türkün kılıcı buradan yavaş yavaş Bursaya doğru uzandı. Eskişehir elli seneyi aşan bir zamandanberi şimendüfer hattı üzerinde bulunduğundan kırmızı kiremitli çatıları altında artsız arasız hayat ve hareket, yenilik ve faaliyet dalgası taşmaktadır, mühim bir ticaret ve sanayi (kereste, kiremit, tuğla, desti, çanak, çömlek, sahtiyan, kösele, halı, kilim ve çorap) merkezidir. Türkiye'nin en büyük tayyare meydanıyla tayyarecilik mektebi burdadır.

Sakaryanın yukarı mecrasında çevirdiği kavsin etrafındaki yaylalar dalgalı bozkırlar halinde olup çepçevre dağ kütleleriyle çerçevelenmişlerdir. Yalnız bu dağların satırları ile Seydisuyun dar, dolaşık ve uçurumlu vadisi geniş ormanlarla koruların yetişmesine kâfi miktarda yağmur alır. Meselâ üzeri sarı ve karaçam ormanlarıyla kaplı olan ve vadilerinde Türkmen köyleri bulunan 2000 m. irtifandaki Türkmen dağı ile ondan biraz daha alçak olan Emir dağı gibi. Kalkerler satırlar, taş yığınları, bozkır evsafını haiz otlaklar, dalgalar halinde uzanan tepeler, Türkmen obaları, koyun sürüleri, şurada burada yükselen volkan konileri, kayaların içine oyulmuş eski mezarlar, hattâ cenub garbide biraz da peri bacaları... İşte sahne bunlarla tamamlanmış oluyor. Fakat Kütahya — Afyonkarahisar yaylası şark ile garp arasında bir eşik teşkil ettiğinden ötedenberi bir geçit vazifesi görmüş ve bir harp sahnesi olmuştur. İranlılarla, Lidyalılar, Romalılarla, Galayatlılar, Araplarla Romalılar, Selçuklularla Haçlılar, Osmanlılarla Tatarlar (Timûr ordusu), Türklerle Bizanslılar ve nihayet millî ordu ile Yunanlılar burada harp ettiler. İnsan müthiş bir tenhalık gösteren bu yaylada Frikyalıları ait birçok harabelerle medfenlere, Midas mezarının eski abidelerine (Afyon Karahisarın takriben üç saat ötesindeki Maltaş, Aslantaş vs. gibi) rastlanır. Ovanın üzerinde dikine olarak yükselen toplu kaya kütlelerinin dik ve düz cepheleri oymacılık ile uğraşan eski insanlar için geniş ve müsait bir faaliyet sahası arz etmişlerdir. Taze ve yeşil çimenlerle süslü ıssız vadilerden yahut sessiz ve karanlık çam ormanları arasından bunlar, bu uyuyan kayalar satındaki medfenler, yazı ve şekilleriyle fırlayarak yükselirler. Ara sıra ve bilhassa buzlu kış gecelerinde bunlar göçebe Türkmenlerle sürülerine bir sığınak vazifesi görürler. Bu gün bu bölge iskân noktaları cihetinden fakirdir; mamafih evvelce de ancak bazı müsait noktalar meskündü. Sakarya nehrinin kaynama sahası üzerinde bulunan Seyitgazi kasabası pek sulak bir bölgenin merkezidir. Bu bölgede bir çok köyler, buğday, arpa ve armut yetiştirmekle,

sığır beslemekle, meşe ve ardıç ormanlarının terementi hasılatıyla geçinirler.

Sivrihisar bilhassa bozkırlarda yaşayan gezginci kabileler için nisbe daha geniş bir pazar yeridir. İzmir kili yahut sabûn taşı denilen madenle göçebelerin getirdiği tiftiği çıkarır; Ankara yaylasının sınırını teşkil eden dağın parçalanmış ve çıplak cenup yamacı üzerine bina edilmiştir. Havası sıcak, fakat manzarası caziptir.

Kütahya — Afyonkarahisar yaylasının şimali garbi köşesi Bozdağın devamı olan bir kenar sıradağla Kocaelinin vadiler bölgesine doğru alçalır. Sıradağın şistler ve mermerlerden mürekkep tatlı şekilli yaylaları Orta Anadolu yaylasına nisbetle o kadar yüksek olmayıp yalnız şimalden bakılınca pek azametli görünürler. Sıradağın bir fay'a tekabül eden bu yüksek şimal yüzü mühim bir iklim sınırı teşkil eder; denize doğru yağmurlar artar, kalın ve kesif tabakalar teşkil eden ümüslü topraklar, ormanlar, hububat ve mısır tarlaları, vadi taraçalarında meyve bahçeleriyle bir çok mühacir köyleri görünür. Bilakis içerlere doğru gidildikçe bozkırlar hakimiyetlerini ilân ederler. Yayla hemen hemen bir tabla şeklindedir, güneşin bol ziyası ile yıkanan bir tesviye sathıdır. Gerek üçüncü zamanın kıvrımlarıyla ve gerek iptidai dağlarla katolunmuştur. Yalnız şurada burada tek tük serpantin kütleleleri yükselmektedir. Cenûba doğru yayla azamî derecede rutubetli ve verimli toprakların biriktiği, zengin hububat, haşhaş ve tütün tarlalarıyla meyve ağaçlarının ve birçok köylerin toplandığı bir sıra çöküntülere iner. Yayla üzerinde cüce çamlar, ardıç ve meşe ağaçları ve kitle çallıkları ile canlanan bozkır çok geçmeden cenuba doğru otluklar halinde uzanır, ki bu otluklarda köylüler küçük baş hayvanlarıyla sığırlarını otlatırlar. Bu havalide hububat sun'î vasıtalarla sulamaya ihtiyaç göstermeksizin yetiştirdiği ve göçebe yürüklerin çoğu yerleştirildiği cihetle arazinin umumî çerçevesi içinde köy iskânı bariz bir surette göze çarpmaktadır. Bunlar meyanında yalnız Kütahya bir şehir mertebesine yükseltmiştir. Acem dağın (1700) yuvarlak kalker sırtlarına dayanan bu şehrin çatıları kırmızı kiremitlerle örtülmüş sık evleri ve dar sokakları iyi ekilmiş ve bol bol sulanmış geniş bir ovaya nazırdır. Eskiden garp-şark istikametinde uzanan ordu ve kervan yolunun Eskişehirden cenûba doğru ilerleyen bir şubesi Kütahyada, orta Anadolunun kenarında vaki bir noktada, garbî Anadolu kıyılarındaki şehirlere giden muhtelif kollara ayrılırdı. Fakat demiryolu inşa edilince Kütahya bu ehemmiyetini kaybetti. Çünkü İzmir hattı pek ceniuptan geçerek içerlere gittiği gibi Anadolu demiryolu da kasabanın oldukça açığından geçmekte idi. Binaenaleyh bir zamanlar Germiyan beyliğinin merkezi olan bu şehir hububat afyon, tütün, meyve, yün ve deri gibi hasılatını çıkardığı geniş bir ziraat ve bozkır bölgesinin bir pazar yeri oldu. Bugün ise Kütahya bir yandan Alayund istasyonunda Anadoludemir yoluna, bir yandan da Balıkesir hattına bağlanmıştır. Sanayii oldukça mühimdir. (dericilik, halıcılık, seramik, madencilik, sapan v.s. gibi basit ziraat aletleri) Son yıllarda zengin ve ahenktar renkleriyle eski camilerimizi süsleyen çiniciliğin de yeniden yaşaması ve inkişaf etmesi için çalışılmaktadır.

Kütahyanın cenubunda yayla hafifçe Murat dağı ile Akdağa doğru yükselir. Tesviye sathı üçüncü zaman tabakalarına inhisar ettiği ve eski kayalar, bilhassa şistlerle kalkerler her tarafta adalar gibi bu tabakalardan yuvarlak yahut boylu boyunca uzanmış dağlar şeklinde yükseldiği cihetle burada arazi şimale nisbetle daha çok canlı ve arızalıdır. Ekseriya çallık bozkırlarla kaplı bulunan tabla biçimindeki bu arızalar arasına bir çok düz ve yayvan havzalar, yassı tabanlı vadiler sokulur; bunların zengin allüvyonlu toprakları büyük ölçüde ekilmekte (bilhassa bağlarla) ve kalabalık bir nüfus tarafınan iskân edilmiş bulunmaktadır. Adalar şeklinde yükselen dağların çokluğu yağmurların artmasına yardım ettiğinden binnetice otluklarda iyi evsafa otlar yetişmekte ve dereler bol su taşımaktadır. Garpta 2100 m. irtifai bulan Akdağ Karası (Misya) sınırı üzerinde toplu ve kesif bir kütle teşkil eder. Bunun hafif meyillerle inen sathı mailleri meşelikler, seyrek çam ormanları, otluklar ve ardıç ağaçlarıyla örtülmüştür. Eskilerin Dindymos dedikleri Murat dağı (2300 m.) mütecanis bir teşekküle malik olup yalnız derelerin dik ve sarp mecralarıyla yontulup çentiklenmiş mıkasistli yüksek bir settir; haziran ayına kadar tepesini örten kar yığınları altında uzanan karanlık çam ormanlarıyla özlü çayırklar taze ve körpe tabii manzaraları teşkil ederler. Porsuk nehrinin şarkında arızalı yayla Sakaryanın yukarı mecrasındaki ovalara doğru iner. Hemen kâmil köylerden ibaret olan iskân mintakaları arasında yalnız Gediz büyük bir ehemmiyeti haizdir, çünkü kadim Kütahya - İzmir yolu üzerinde vaki olup damları kırmızı kiremitlerle örtülü bulunan bu kasaba Gediz nehrinin yukarı mecrasında Akdağ ile Murat dağı arasındaki geçitlere hakimdir. Gediz nehri ismini bu şehirden almıştır. Gerçi bu bölge zamanımızın müvasele ve munakale hatlerinden uzak kalmış ise de Anadolu demiryolu Akşehir gölünün bulunduğu vadiden geçmekte olduğundan son zamanlarda burada faal bir ekonomik hayat inkişaf etmiştir. Trakitli bir yaylanın garp methalinin hemen yanbaşı azametli bir manzara gösteren Afyonkarahisar şehri (1) bulunur. Bu şehrin ekseriyetle kireçten

(1) — Afyon Karahisar bilhassa milâdın 8'inci asrından itibaren tanınmağa başlamıştır. Çünkü milâdın 740'nci yılında burada küçük bir islâm askerî kıtası Bizanslılara mağlûp olmuş ve kumandanı meşhur kahraman Battal Gazi şehit düşmüştür. Keza imparator Komnen'in Selçukîlerle vukubulan harplerinde Afyonkarahisar'dan bahsedilmiştir. 11'inci asrın sonlarına kadar Bizanslıların idaresinde bulunan bu şehir 12'inci asrın ortalarında Selçukîler tarafından zaptolunmuştur. Selçukîlerin inkırazı sırasında yani 13'üncü asrın sonlarında meşhur vezir Sahip Ata Fahrettin Moğol ordularından kaçarak Karahisara çekilmiş ve burası tam yarım asır torunlarının elinde kalmıştır. Sahip Atanın idaresi zamanında Afyonkarahisar ehemmiyet kazanmış, vezirin ismine izafeten şehre Karakisarı Sahip denilmiştir. Bilâhara Afyonkarahisar Germiyan oğullarına ve 1429'da Osmanlıların eline geçmiştir. Keza Osmanlılar zamanında da Afyonkarahisar mühim bir rol oynamış 15'inci asırda Uzun Hasana ve Mısır kölemenlerine karşı açılan harplerde Orduların bir yığınak yeri olmuştur. Hattâ Süleyman Kanunî bile bidayette şark seferlerinde ekseriyetle Afyonkarahisardan geçen yolu takip etmiştir. Gerçi bilâhara Kanunî Sultan Süleyman bu yolu, sapa düştüğünden, terketmiş ise de şehir mevkii ehemmiyetini asla kaybetmemiş ve hemen daima münakalatın büyük bir kısmını kendi tarafına çekmeğe muvaffak olmuştur. Demiryolu yapıldıktan sonra Afyonkarahisar memleketin demiryolu şebekesinde fevkalâde mühim bir mevki kazanmıştır. 30 Ağustos 1922'de Başkumandan meydan muharebesinde Yunan orduları burada (Zafer kartalının pençeleri arasında) son nefesini verdi.

yapılmış ve adeta birbirinin içine girmiş düz damlı evler denizinin ortasından ve kar gibi beyaz kubbe ve minarelerin çalkantılı dalgaları arasından mum doğruluğunda siyah bir trakit kütlesi fırlayarak 200 m. irtifaa kadar yükselir. Bundan başka daha bir kaç trakit iğne ve kubbesi evvelce kendilerini örten turtu kayaların aşınması neticesi olarak allüviyonlu ovadan tabii bir baca gibi vahşi ve çıplak dikleşmektedir. Gerilerde ise dalgalı bir trakit yaylası ufukları örter. Vaktile Afyonkarahisar yaylası her cihetçe zengin olan ekili arazisinin bir pazar yerinden başka bir şey değilken bilahara İzmir ve Anadolu demiryolunun burada birleşmesi üzerine "Kütahyanın zararına olarak," münakale bakımından büyük bir ehemmiyet kazanmıştır. Binaenaleyh Orta Anadolu'nun garp kısmındaki demiryollarının en mühim düğüm noktası olmuştur. Nüfusu 1935 yılı istatistiklerine nazaran 24000 olup halıcılık, doğramacılık, hububat, yapağı, tiftik ve afyon çıkarmakla geçinir.

Civardaki vadi Emir ve Sultan dağ silsileleri arasına boylu boyunca uzanır. Emir dağ sakın ve mülayim eşkâle malik seyrek çam ve meşe ormanlarıyla örtülüdür ve vadileri oldukça ekilidir. Yazın şimaldeki bozkırların kızgın ovalarından kaçan çobanlarla sürüler soluğu Emir dağın taze ve yeşil otlarla kaplı meralarında alırlar. Sultan dağ 2000 m. irtifaidaki uzun ve yüksek paravanalarıyla vadinin şark kısmını Antalya körfezinden esen nemli rüzgârlara karşı temamiyle kapamış ise de buna mukabil kendisi bir çok ardıc ağaçlarıyla süslenmiştir. Bunların siyah benekleri arasından beyaz kayalarla yürüklerin hayvanlarını otlattıkları boz renkli meralar görülür. Cenup yamaçları tabiatıyla daha çok ormanlıktır. Vadinin kendisine gelince akar çay vasıtasıyla bol bol sulandığından iyi ekilmiştir. İskân noktaları her iki silsilenin tercihan eteklerinde bina edilmiş olup bermutad yeşil ağaç kümeleri ve bağlarla çerçevelenmiştir. Haşhaş, üzüm ve buğday ziraati daha kurak olan şarkta ise hayvan yetiştirilmesi ekonomik hayatın başlıca temelini teşkil etmekte ve demiryolunun inşası tarihindenberikülliyetli miktarda ihracat yapılmaktadır. Binaenaleyh bu bölgede Afyonkarahisardan başka iki şehir daha vücut bulmuştur ki biri halı imal eden Bolvadin, diğeri de, ötedenberi halı ve deri sanayii ile meşhur olan Akşehir'dir. (10345). Sultan dağının ağaçlıklı bir vadisinin mahrecinde ve balıkları çok fakat bataklık olan Akşehir gölünün karşısında vaki olan Akşehir on beşinci asrın meşhur nekresi Nasrattın hocanın yaşadığı ve defnedildiği - ki on beşinci asrın başlarında hoca burada yaşamış ve burada ölmüştür - bir yer olmakla Türk edebiyatı tarihinde mühim bir mevki işgal eder. Vadi Akşehir gölüyle kasabasının şarkından itibaren gayri mahsus bir surette Konya bozkırlarına intikal eder, burada iskân noktaları vahalar tarzında dağınık bir şekil alır ve nihayet bunlar da büsbütün kaybolarak yerlerine otluklar kaim olur.

Hamiteli yaylası ve göller Bölgesi Cenubi Friky a

Hamiteli yaylası yahut cenubi Frikyanın Kütahya-Afyonkarahisar (Şimali Friky a) yaylasından farkı denizin yakınlığı dolayısıyla bozkırların gittikçe daha çok ekilmiş yahut derin göllerle kaplanmış çöküntüler ve koruluk dağlarla kesilmiş olmasıdır. Bu cihetle daha Eğirdir gölünün etrafındaki yayla bile başka bir manzara gösterir. Sultan dağın yeşil böğürü sulak ve iyice ekilmiş vadilere doğru iner. Bu vadilere bitişik olan dalgalı ovalar hububat ekimine yetecek derecede ratıptırlar. Yürüklerin sürülerini otlattıkları gür otlu yüksek mer'alar arasında meyva bahçeleri (Şeftali) ve bağlarla çevrili düz damlı köylere, daha cenupta ise dereler kenarında son haşhaş tarlalarına rastlanır. Söğüt ve kavak ağaçları derelerin meralarını daha uzaktan belli ederler. Garbe doğru yayla kayalık ve sarp olarak Eğirdir gölüne iner, ki buunun mavi ve şeffaf sathı müteaddit adacıklarla minelenmiş ve korularla bezenmiş Barla dağı vasıtasile iki parçaya ayrılmıştır. Suları cenup istikametinde boşaldığı için tatlıdır. İzmir — Aydın — Dinar demir yolunun son istasyonu olup evleri dağın göle bakan yamacında kat kat inşa edilmiş olan Eğirdir kasabasının etrafındaki arazi ağaçlarla süslü tepeleri, adalarla canlanmış gölü, teraseler teşkil eden bağları ve tatlı güneşile çok cazip ve çok şirin bir manzara arzeder. Yalnız şu var ki yaylada kış pek soğuk geçtiğinden burada Akdeniz nebatları yetişmez.

Eğirdir gölünün garbindaki her iki yaylanın da zemini kumlarla örtülü sünger taşı ve kumlardan müteşekkil olup insanın ayakları altında garip bir gıcırta çıkarır. Çam ormanları dağların boz renkli çelenklerini süslerler, otlaklar, tarlalar ve ağaçlarında leyleklerin tüneklediği bahçelerle bağlar ve Afyon tarlaları yassı köylerin etrafında çember çevirirler. Kurak yaz mevsimlerinde rüzgârların inci donukluğundaki kum dalgalarını önüne katıp sürüklediği yerler, kitre yetiştiren bozkırlarla çorak araziler İzmir demiryolunun inşasından ve bir çok muhacirlerin iskânındanberi gittikçe küçülmekte ve genişliklerini kaybetmektedirler. Haziran ayına kadar yüksek tepesinde (2400 m.) parlak kar yığınlarını taşıyan Aglazan yahut Akdağın eteklerinde Isparta şehri kurulmuştur (1). Gül bahçeleri içinde gülistanlar yaşatan bu şirin şehir servileri ve zarif minareleriyle adeta küçük bir Bursa'dır. Nüfusu (18433) olup cenuptaki yaylanın pazar yeridir. Bu yaylanın toprak mahsullerini ve bu arada bilhassa halı çıkarır (İzmire). Aydın — Eğirdir demiryolunun "Bozanönü," istasyonundan ayrılan bir şube hattı Ispartaya uzatılır.

(1) — Isparta İran harpleri esnasında Yunanistandan gelen Ispartalılar tarafından inşa edilmiştir. (Milâttan 3-4 asır evvel). Bilâhara, yani miladdan 190 yıl önce Roma imparatorluğuna geçmiş ve Roma imparatorluğunun ikiye bölünmesi üzerine Şarki Roma imparatorluğu hissesine düşmüştür. 1078 de Selçukilerin eline geçmiş ve iki asrı mütevaciz Selçukilerin idaresinde kalmıştır. 1156 - 1190 tarihlerinde haçlıların istilâsına uğramıştır. Konya Selçukilerinin inkırazından sonra tevaifi melûkten Hamid bey ailesinin kurduğu hükûmete merkez olmuştur. 1400 tarihinde kısmen ve 1476 da tamamen Osmanlı devietine ilhak olunmuştur.

miş ve 16/3/1936 yılında işletmeye açılmıştır.

Eğirdir gölünün bulunduğu yaylanın hilâfına olarak bu yaylaya garben bitişik olan yaylalar bir sıra mavi ve şeffaf göller etrafında sıralanırlar. Bu göllerin dışarıya akışları olmadığından suları acıdır. Bilhassa yazın suları ziyadesile buharlaşan ve binaenaleyh adeta büzülen Acı göl ile Burdur gölü gibi. Bozkırlar ve korularla süslü tepeler derelerin suladığı yığın yığın ağaçları, bağları ve köyceğizleri mnhtevi bazı dar vadiler, göllerden birinin sathında akisler peyda eden uzaklardaki herhangi bir karlı şahıka; işte umumî manzara bundan ibarettir. Burdur gölünün gök yakut renkli sathı cenup kıyılardan nüfusça fakir olan şimal kıyılara nazır sarı esmer kayalardan ve yeşil ceviz, elma, seftali ve kiraz bahçelerinden müteşekkil seçkin bir çerçeve ile çerçevelenmiştir. Gölün suları tuzlu ve içmeğe elverişli olmadığından kıyıları boyunca hayvanlar için su yalakları yapılmıştır. En mühim merkez alacasıyla sahtiyani meşhur olan Budur kasabasıdır (nüfus 13597). İzmir — Aydın — Dinar demiryolunun inşasından evvel bu kasaba daha ziyade Hinterlandındaki vahşi ve haşin dağlardan geçen bir yol üzerinden Antalya ile münasebette bulunurdu, hattâ bugün bile bu irtibat ve münasebet Geberen çayı vadisi ile temin olunmaktadır. 1936 yılında Afyon — Antalya hattının Baladız istasyonundan Burdur (944 m.) a bir şube hattı uzatılmış ve bu suretle bu şehirde millî demiryollar şebekesine bağlanmıştır. Yüksek dağlarla çevrilmiş olduğu cihetle o kadar yağmur almıyan Geberen çayı vadisi Frikya bozkırlarını denize kadar uzatır. Tefenni ve Kemer havzaları bilhassa arpa, buğday ekimile, bağcılıkla ve manda beslemekle temayüz ederler. Hamiteli bölgesi ile Teke yarım adasına karşı yüksek, ıssız ve geçilmesi güç dağlarla sınırlı kapalı olan şimalin otlukları civardaki bölgeye doğrudan doğruya açılırlar. Onun içindir ki yıllardanberi bir demiryolu ile cihan münakalatına bağlanmış olan bu yerde, Haşhaş tarlaları ve meyve bahçeleriyle kaplı aynı zamanda sığır yetiştirilmesine elverişli geniş bir bölgenin merkezinde kurulmuş bulunan Dinar kasabası Hamitelinin iç tarafı ile irtibat ve muvasalayı temin etmektedir.

Hamiteli yaylasının en zengin, en verimli ovalarını ihtiva eden kısmı cenupî garbi kısmıdır, burası Büyük Menderes çayının kaynaklarını aldığı saha olup Orta Anadolu yaylası ile garbi Anadolu arasında bariz bir intikal bölgesi teşkil eder. Bereketli buğday, arpa ve palamut hasılatı ile temayüz eden bu bölge eski zamanlarda son derece faal bir transii güzergâhı idi, ve dolayısıyla birçok mühim şehir ve kasabaları ihtiva ediyordu; halbuki büyük ticaret ceryanları bölgenin şimal ve cenup etekleri boyunca (demiryolları vasıtası ile) uzanmaktadır. Arazi şekli üçüncü zamana ait olup sathı tesviye edilmiş bir ovoidan ibarettir. Bu ovanın boz veya kırmızı renkli kumlar, konglomeralar ve döküntülerle kaplı kalker kayaları geniş, fakat biraz dik ve derin kanyonlarla kesilmiş sathlar teşkil ederler. En geniş alanı Banaz avası kaplar. Bu, tekne biçiminde açık renkli bir ova olup çay ve derelerle birlikte cenup garbiye, ve nihayet kademe kademe Sarayköy civarındaki çöküntü-

ye, eski Hirapolis çöküntüsüne doğru alçalır. Yıllık yağmur miktarı 500 mm. den aşağı düşmediği cihetle ovanın üzerinde çalılık bozkırlar ve otlaklar arasında seyrek çam ormanlarına ve valona meşeliklerine rastlanır.

Ziraat alanları daha ziyade bazı muayyen köşelere inhisar etmişler ve ancak kenardaki dağların derelerle sulanan eteklerinde büyük bir vus'at kesbetmişlerdir. Binaenaleyh buralarda iskân noktaları - çoğu yürük köyleri - de azami derecede sık ve kesiftir. Dağların gerisinde Menderes çayına doğru açılan Çal ve Çivril ovaları ise daha büyük bir dikkat ve ihtimamla ekilmiştir. Bölgeyi bilhassa cenuptan, şarktan, şimalden çeviren dağlar billûrlu kayalardan müteşekkil olup yağmurların, çokluğu dolayısıyla elan güzel çam ormanlarıyla ve yazın yeşillenen yapraklı ağaçlardan vücut bulmuş korularla bezenmişlerdir, dağların aşağı kısımlarındaki valona meşeleri iyi mahsul verirler. Bu bölge ekincilik bakımından her türlü fayda ve iyilikleri nefsinde toplayorsa da bu günün mühim munakale yollarından uzak ve sapa düştüğünden yalnız şimal kenarında tek bir şehir kurulabilmiştir, ki oda Uşak (17567 nüfuslu) şehridir. Murat dağ ile Agardağ arasındaki gedikten geçerek Kütahya — Afyonkarahisar yaylasına giden şimal demiryolu üzerinde vaki olan bu şehir yalnız hububat, afyon ve palamut ticaretiyle değil, boyacılık, halıcılık ve aynı zamanda yapağı ihracatıyla de şöhet almıştır. Son yıllarda Uşakta bir şeker fabrikası kurulmuştur.

Hirapolis çöküntüsü birikinti mahrutlarını ve bir çok sıcak su kaynaklarını ihtiva eden alüviyonlu bir ovadır, bilhassa pamuktaşı teşekkülâtıyla meşhurdur. Şimaldaki yaylanın cıplak sathı maillerine kalkar teressüplerle (1) meydana gelmiş uzun bir taraça dayanmaktadır, ki Pamukkale namile maruf olan bu taraça 4 klm. uzunluğunda 200 m. genişliğinde 100 m. irtifaındadır. Çağhyanlar, glâsiyeler gibi kademe ve havzalar teşkil ederek 3 taraftan dikine inen bu kalker teressüpler güneşin ziyası altında süd gibi beyaz ve buz gibi şeffaf bir halde parlarlar. Fakat yukarıda, yüksekte, taraçanın üstünde büleyici şehrin, kadim Roma kaplıcası olan "Hirapolis," ın harabeleri insan boyu kalker teressüplerinden müteşekkil bir örtü altında Ebedî uykusunu uyumaktadır. Ortada bir mabudun gözyaşları gibi billûr kadar parlak ve şeffaf bir havuz ile devrilmiş bir kaç sütun vardır. Dört bir taraftan kaynayan sular mütemadiyen Pamuktaşı teşekkülâtı vücade getirmektedir. Bu teşekkülât arasında kırmızı çiçeklerle süslü koyu renkli defne ağaçları görünür.

Küçük Menderes suyunun ecnubunda denizlinin kademeler leşkil eden arazisi hafif bir meyil ile gerisindeki dağa doğru yükselir, burası bir çok ovalardan ve faylarla meydana gelmiş kademelerden müteşekkil geniş bir 3 üncü zaman arazisi olup dağlardan inen ve bol su taşıyan derelerle kesilmiş, zengin hububat, sisam ve tütün tarlaları, bağlar ve mey-

(1) — Fazla miktarda kalsiyum bikarbonate havi yeraltı suları kaynak halinde dışarı çıktıkları zaman co₂ in uçmasıyla kalsiyum karbonatın çökmesinden hasil olan kütleler.

va bahçalarıyla örtülmüştür. Hattâ otlakları da ihtiva etmektedir. Mü-
him bir pazar yeri ve ticaret şehri olan ve gittikçe inkişaf bulan De-
nizli kasabası (17885 nüfuslu) baradadır. Etrafı yeşillik ve bahçeliktir,
Anadolunun adeta şamı gibidir. Kısa bir şube hattı Denizliyi, İzmir - Ay-
dın - Dinar demiryoluna bağlar. Bu hat Hirapolis çökünüşünden geç-
mektedir. Cenuptaki dağlar Hamitelini Menteşe ve teke havalisinden kat'i
ve sarıh olarak ayırırlar. Mermer ve mikaşist teşekküllü ve yuvarlak
tepeli babadağ (2200) kalkerlerden müteşekkil olup dik ve sert yamaç-
larla alçalan ve üst kısımları çamlar, alt kısımları ise kestane ve ceviz
ağaçları ile bezeli olan Honaz dağı (2500 m) ndan ormanlarının azlığı ile
ayrılır.

Yine Halkevi İçin

— Açılışının Onuncu Yıldönümünde
söylenmiştir —

Tek bir taşını vermeyiz acun (1) dolusu altına ;
Bu evde onsekiz milyon sığdık bir çatı altına !

Bu evin gecesi yoktur, güneşleri kendisinden !
Bu evin yumuş (2) uşağı evlerin efendisinden !

Ne ilenir (3) güle bülbül; ne naz eder bülbüle gül ;
Bu dost bağında hepimiz hepimize verdik gönül !

Birimiz hepimiz için, hepimiz birimiz için
Tanrılar şölenindeyiz (4) için bengüsudan (5) için .!

Yenî bir ışıkla doğduk, dokuz ülke, dört bucağa
Onuncu yıl bayramında bir Ulus (6) kucak kucaga !

Halkevimiz Tapıncığı (7) yepyeni bir inanışın ;
Halkevi başka adıdır ölümlerden uyanışın !

-
- 1 — Acun : Dünya
2 — Yumuş : Hizmet, yumuşuşağı : hizmetçi
3 — İlenmek : Beddua etmek
4 — Şölen : Ziyafet, toy doy
5 — Bengüsü : Abıhayat
6 — Ulus : Millet
7 — Tapıncak : Mabet

Dal, dal, çiçek, çiçek uçup ev için bal dereceğiz (8)
Bilgi, sanat, emek, sevgi... nemiz varsa vereceğiz !

Aydını (9) halktan ayıran demir dağlarını deldik
Yanlış yoldan geri döndük, hak diye halka yöneldik!

Kızıl elmayı ararken Halkevinde bulduk onu !
Halkevi kendi sılamız (10), Halkevi gurbetin sunu !

Konya : 17 / 11 / 1942

Ali Rıza Özkut

-
- 8 — Dermek : Toplamak
9 — Aydın : Münevver, okumuş
10 — Sıla : Hasreti çekilen, kavuşmak istenen yer

Millî Kütüphanemize Mühim Zenginlik Veren bir Eser

TÜRKİYE MAARİF TARİHİ Cilt: 2

Yazan Osman Ergin : İstanbul Mektupcusu

C. ALİ İMER

(Baştarafı 38 inci sayıdadır)

311 inci sahifede muzikaî hümayun mektebi bahsini görmekteyiz. 1834 ve "1230, tarihinde açıldığı yazılan bu mektep için de muhtelif tarih kitapları ve belgelerden elde edilen önemli bilgiler göze çarp- maktadır ki bu, okuldan da pek çok musikişinaslarımızın yetiştiği, Fran- sız, İtalyan hocalar getirtildiği, enderun darüssade ağalarından "bando tertip edildiği, son zamanlara kadar bunların içinde şarkı yazan ve o- kuyan ve hakkiyle üstad adamlar yetişmiş olduğu yazılırken devlet memurlarının okutulmaları bahsine, fakat askerî mektepler mahsul ver- dikçe bu cihet de düşünülmeğe ve 65 sene sonra sivil hakla memurlar için dahi mektepler açılmaya başlandı denilmekte, tanzimatın ilânından bir sene önceye tesadüf eden bu hareket beklenen semereyi vermemiş olduğu bildiriliyor. ancak uzun bir tecrübe devresi nihayetini göstermiş olmakla beraber bu haliyle de maarif tarihini ışıklandıracak bir çok saf- haları ihtiva ettiğinden burada onlardan biraz uzunca bahsedilecektir, deniliyor. Orta tahsil yolları ve yerleri mevzuu altında altı sahife Rüştiye mektepleri için, iki buçuk, mektebi ulûmu edebiye bahsine altı buçuk—haşiyeler hariç, sahife, mektebi maarifi adliyyeye on bir buçuk sahife, gureba mekteplerine bir buçuk sahife tahsis edilmiş ve güzel izahlarda bulunulmuştur.

313 üncü sahifeden itibaren de "tanzimatı hayriye yahut gelişme ve genişleme seneleri, adını verdiği bahse geliyor ki on iki büyük sahife içinde de bu bahsi inceleyip anlatıyorlar, bundan sonra orta, lise tahsi- li veren mektepler "başlığı altındaki bahse başlıyor, bunlar, askerî mektepler anlatılırken, Erkânı harbiye sınıfları teşkilâtı, askerî mek- tepler, Fransızca, askerî sanayi idadileri teşkili, idadiî umumî askerî teşkili, askerî mekteplerde Fransızca, askerî sanayi idadilerin teşkili,

idadî umumî askerî teşkili, askerî rüştiyelerin açılması, topçu mektebi ıslahatı, askerî tıbbiye mektebi ıslahatı, harbiye mektebi ıslahatı, bahriye mektebi ıslahatı adı altında on bir küçük, büyük sahife içinde gayet değerli ve özlü bilgilerle dopdoln bilgiler armağan olunmaktadır.

Mülkiye Rüştiye bahsi de sekiz buçuk sahifede, değeri çok yüksek bilgiler münderiçtir. 367 sahifeden 375 inci sahifeler kadar 1849 "1266," tarihinde açılan "Darülmaarif," İstanbulda Sultan Mahmut türbesi civarında yapılmış bir mektepte bularak bahsolunuyor ki orta mektep demek olan rüşdiyelerden üstün bir mektepmiş, 1853 gene orada mektebi Osmanî, İstanbulda zabıtlık tahsil eden Parise, Viyanaya yollanılır, Pariste açılan bir mekteptir ki dinî ve millî terbiye işleri Türklerin eliyle idare edilecek fennî dersler Fransızlar - sefir Cemil paşa İstanbula böyle teklif ediyor tarafından idare edilmesi kararlaştırılmış ve hayrice talebe yollanılmıştır. 1853 de İstanbulda kız rüştiyeleri 1862 iptidai mektepleri açıldığı, bildiriliyor ki bu bahse de 16 sahife tahsis olunuyor, bahis üzerinde en son olarak sayın muharrir hasılı diyor. Türkiye iptidai mektepleri Şemsi efendi adındaki Selânikli muallim ve öbür mürebbilerin hizmetlerine borçludurlar bunların yazdıkları elifba ve kıraat kitapları da o türlü eserlere örnek olmuştur. Httâ ben bile 1911 de kolay elifbadan bir elifba yazmış ve defatle bastırmıştım ve benim arkamdan bazı maarifçiler, gerek hakikî kolay elifba, terbiyeli kolay elifba adlarıyla başka elifbalar da yazmışlardı. Bu devirde okumayı kolaylaştıracak yeni bir usul ortaya koymak hususunda her kes birbiriyle yarış edencesine çalışıyordu ve İstanbulda belediye inkılâp müzesinde eski elifbalardan bir kolleksiyon yaptığını yazarken eski devir hakkında bir fikir edinmek arzu edenlerin söylenilen kolleksiyonu, görebileceklerini kaydediyorlar. Artık devlet memurları için 1862 de "Mahraci aklam," adında bir yuva açıldığı birinci, ikinci, üçüncü sınıf adında şubelere ayrıldığını, sırasıyla "mahreçi mekâtibi askeriye," diye de bir okul açıldığını yazıyorlar.

Üstad, liseler ve sultanîler için de: Liselerin ilk açılışı 1867 olduğunu sonra buna "Mektebi sultanî," de denildiğini, dört buçuk sahifelik kıymetli satırlar ile kuvvetlendiriyor, bundan başka 1855 de açılan "darüşşafaka," ya geçiyor, bu çok mühim yüzlerce ince düşünceli yurddaşlar yetiştiren bilgi yuvasını 7 büyük sahifelik bilgi ile anlatmaktadır ve 1872 ve "1289," da açılan, adlarına idadi denilen müesseselere geçiyor ki bunlar vilâyetten küçük yerler, orta mektep kısmı yant rüştiyelerle birlikte beş senelik ve vilâyetlerdeki de bunlarla yedi senelik olduklarını izah ederken tam beş buçuk büyük sahife tahsis ediyor ve daha sonra bu ikinci cildin 418 inci sahifesinde "Askerî rüştiye,"lerden başlanılıyor, deniliyor. 1875 de açılan bu rüştiyelerin de verimliliğini canlandırmak için de dört buçuk sahifelik ve kuvvetli belge ve bilgilere dayanan malûmat veriliyor. Hzsusî mekteplere de ilişen bilgili sayın Osman Ergin kısa ve fakat tatlı üslubu ile güzel izahlar yapıyorlar ve bunların tanzimat devrinden sonra açıldığını tebarüz ettiriyor.

424 üncü sahifeden itibaren "yüksek tahsil, mektep ve ihtisas mekteplerinden bahisle başlayan, gene eski ve yeni bir çok değerli haşiyeler de dahil olduğu halde tam 24 sahife içinde bilgi ve biğielik adına iftiharla göğüslerimizi kabartan bilgileri armağan ediyor. Mubalağasız söyleyebiliriz ki çok ince ve uzun araştırmalarla bu bahsettiğimiz mekteplerden sonra başlayan, 1845 "1261," de açılan "darulfunun osmani," den başlıyarak on altı büyük sahifeyi doldürmüşlar bu yüksek bir bilgi yuvasına hasretmişler ve gene güzel haşiyelerle de bezemişler ki dercedilen bilgiler okumaya başlayan okuyucunun gözlerini şatır ve sahifelerden ayrılmaksızın okumağa çeker.vebahisten sonra da 1847-1263 de açılan ziraat mektebinden bahsetmeye, altıbuçuk büyük saafe, yurt için o zaman az olduğuna göre asrımızın ilerleyişleri karşısında çok gerekli olan orta, yüksek ziraat mekteplerimizi anlatıyorken 1848 - 1264 de açılmaya başlayan darülmualiminleri bize yazıyor, okutulma yönünden bu günkü ilk okullarımızın yetişme durumlarının temeli olan bu okullar için verilen malûmat da yüksektir.

475 inci sahifede başlayan bu mektepler için dahi on buçuk sahifelik malûmat vardır. Bütün değerleri kat kat yüksek olarak artan o zaman ve maadin mektepleri hakkında 490 cı sahifede, başlayan izahlarına başlarken 1872 - 1289, "1273," yıllarında açıldıklarını, buralardan da değerli yurttaşlar yetiştiğini kaydeyiyor ve 1859 - 1274 tarihinde açılan siyasal bilgiler okulu da 23 sahifelik bilgi ile izah eyliyerek doya doya okunan zenkin, yüzler ağartan, pek çokları mulûmumuz olmayan yazırlarla karşı karşıya kalıyorsunuz her adamın kitabına, sayın muharririne karşı şükran hisleri arttıkça artıyor ve sonra 517 inci sahife altında anlatılan telgraf mektebi başlıyor ki 1860 - 1277 de açılan fen ve ilmin yurdumuzda çok değerli okulu hakkında da altı sahifeye sıkıştırmış mükemmel malûmat vardır. "1864 ve 1279," da açılan "mektebi senayie de ayrılan sahifelerde dokuz buçuk sahifeden şimdiye kadar salnamelere veyahut başkaca gördüğümüz bilgilerden ileri ve zengin malûmatla ta-nıttıran, bizi adeta uyandırır gibidir.

1864 - 1281 de garp dillerinin yurdumuza bilinmesinin çok daha mühimliği karşısında açılan "Lisan mektep,"lerinin değerinin üstünlüğünü izah oluna oluna güzel haşiyelerle dokuz buçuk sahifede doğru fikirlerin kabulü zazureti çok açık anlatılıyor, hele bu gün dahi yetişenlerin burada çok yarayışlı bilgili bu günkü Cumhuriyet Türkiye'sinin her suretle istinadgâhı olan ilim ve fen yuvalarından tababeti bize armağan eden "Mektebi tıbbiyei mülkiye," den bu 1866, 1263 de açılan fen ve hayata hayat katan mektebini anlatan yüksek düşünce ve bilgili muharrir göremediğimiz bilgiler ve ilâvelerle anlatırken 1879 - 1283 de açılan eczacı mektebini de bildiriyor ki her ikisi için 13 sahifelik bilgiyi gözlerimizin önüne serpiyor, hele tıp mektepleri bahsine lüzumlu bir "ek," başlıklı sahife ne kadar enteresan bilerseniz?

555 inci sahifede de kaptan ve çarhçı mektebi için ayırt edilmiş görürüz, Çok muhterem muharrir bu denizcilik okulunun 1870 - 1286 da açıldığını işaret ettikten sonra muhtelif tñrih kitaplarıyla vesikalardan

elde ettiği çok mükemmel ve inandırıcı bilgileri yazıyor, iki buçuk sahife içinde pek güzel malûmatı size okutuyor. Gene aynı tarihte darülmuallimat-şimdiki kız öğretmen okulları -da on sekizinci asır ortalarından itibaren başlayarak on dokuz ve yirminci yüz yıllarda uslara şaşkınlık verecek bir ilerileme ile ileriliyen, Batı dünyası, karşısında artık on dokuzuncu yüz yılın sonlarına doğru ilerileme çarpıntıları geçiren yakın şarkın Anadolu Türk veyahut Osmanlı hükûmet, dahi kızlarını başlı başına mektekler açarak okutma yolunu tutuş olmasını ve hünün yüksek verimini cidden göğüs kabartacak hadisedir. Çünkü sımsıkı kapalı olan Türk kadın ve kızları da yetişmeliydi, işte kızlarımızda böyle bir ilim yuvası açılmış olduğunu saygılara layık muharrir yazıyor ve 15 büyük sahife de izah ediyor. 572 inci sahifenin aşağısında bilinen bu bilgidен sonra kız sanayi mektepleri başlığı mühim bir bahse ilişiyor ki bu mekteplere pek çok faideli birer yuva oluvermişlerdir ki işte bunlar için dahi sekiz buçuk sahifelik olgun ve çok güzel toplanmış malûmat görmekteyiz.

1872 "1290," da açıldığını işaret ile muharrir burda pek çok mühim kazançlar verdiğine işaret ediyor ve böylece bulunduğumuz asıra geçen ve darülfunun Sultani diye adlanan mektebin 1874 "1292," de açıldığını bize on buçuk sahifelik de çok güzel ve zengin sahifeler okutuyor ki bu günlere kadar belki yüzde birini işittığımız çok kıymetli malûmat yazılıdır,

592 inbi sahifede başlayan bahiste müzelerdir ki buradaki satırlarda da kısa ve güzel malûmat okumaktayız. Sonra bazı müesseselerden bahsolunmaktadır bunlar menşei küttabı askerî, menşei muallimindir işte bunlar için de başlı başına ve güzel malûmat vardır ve sonra Lozan sulhuna gelinceye kadar başımıza bir bela ve bir mikrop yuvası, yeri gibi olup kalan "azlık," ve yabancı mektepleri ve müesseseler başlığı altında da sekiz buçuk sahifede izah olunan yazılar var bunlar ibretâmiz levhalar denilse sezadır ki dakikalarca karşı karşıya kalıyorsunuz ve derin, derin düşündüğünüzün farkındasınız..

611 inci sahifede de azlıklar, mektepleri başlığını görüyoruz, bunlardan Rum mektepleri içinde on sahife tutan, ibret veren ve bizi kemirdiği ap açık yazılan mektepler anlatılıyor, Ermeni mektepleri ayrıca yazılıyor. Birinci kısım, ikinci kısım, üçüncü kısım, dördüncü kısım başlıkları altında, on dart buçuk sahifede dahi bizi pek esaslı, hele yabancı, sıkıcı efendilerinin arkasına saklanarak ve onların yardımlarına güvenilecek içimizi bir kurt gibi kemirerek yiyen, komiteci yetiştiren bu müesseseler anlatılmaktadır.

635 inci sahifede başlayan bahiste yahudi mektepleri başlığı altında bir mevzua geliyoruz ki yahudilerin 1453 de İstanbul Türklere geçtiğinde nüfusca pek az olduklarını 1492 de başlayarak İspanya ve Portekiz ülkelerinden dünyanın her yakasına dağılan yahudilerin Türkiye de sokulduklarını işaret ederek kıymetli muharrir Müslüman Arap medeniyetinin İspanyada başlayan tesirlerinden, Müslüman ve Arapların İspanyadan çekildiğinden sonra gene Müslüman Arap medeniyeti

tesiri altında kaldıkları halde İspanyanın her suretle tesirine bağlı kalmak mecburiyetinde olduklarını ve mesele İspanyolca'yı öz dil olarak aldıklarını, Türkiye'ye geldilerse de kültürce ileri oldukları halde geldiklerinde matbaayı da getirdiklerini ve yalnız kültürün hahamların emrinde ve elinde olmasına göre en çok bilgililerin de hahamlar olacağını, ilk gelenlerin münevver ve oldukça "İz," bıraktıklarını, sona kalarak gelenlerin boşlukları dolduramadığını Şabatasevinin hiristiyanlığa ve hele yahudiliğe döndükten sonra ölümle karşılaşınca Müslüman olmuş olduğunu, sonra da tesiri yahudilerin üstünde 200 sene kaldığını, onları kara cahillikte bıraktığını, yahudi muharrirlerinin yazdıklarını tanzimatla beraber Türkiye'deki azlıklardan bir çoğu devlet haklarını benimsemeye doğru yaşanmamış olduklarını ve meselâ yabancı dil öğretmenliği din öğrenmek gibi gördüklerini ve Türkiye'deki mekteplerinde bir müddet girmediklerini, meselâ artık bunların talebesinin mekteplerimize, açılışından 54 yıl sonra girdikleri görülmüş olduğunu, on dokuzuncu yüz yılın 1875 senesinde Kudüsten Alliyans israili'tin işe başlayarak başka yerlerde olduğu gibi bizde de mekteplerin yanı başında havralar açmasına Türk yahudilerinin münevverleri değil dışarıdan gelenlerinin saldırdıklarını ve yahudilerin İstanbul'da haham yetiştirmek için Hasköyde "Şulei maarif," adında bir okul açtıklarını, yahudice, Fransızca, ibadetler yapılırken kâfir dili diye Fransızca'yı hahamların red ettiklerini okumanın Türkçe ve yahudice yapıldığını görüyoruz, diyor. Öyle ki okuldaki sıraların "Frenk," işi olduğunu söyliyerek okurken, yazarken rahlelerde okuduklarını ve yalnız mekteplerinde Türk diline epiyce yaklaşımları "dikkate değer bir mahiyette gösteriştir," demektedir.

Türkiyemizde katolik mektepleri : bu mektepler açılan yabancı mekteplerin başında olduklarını on altıncı yüz yılın ortalarında açılan bu mekteplerin korkunç birer mikrop gibi millî üstünlük, benlik üstünde derinlere kök salan nebat veyahut ağaç gibi varlığımızı kemirmekle kalmıyarak kapitülasyonların, bunların çalışmalarına yüzde yüz yardımla Türk varlığını didik didik didiklediklerini acı ve acı olduğu kadar yurda özden bağlı varlıkla ilgili olmadıklarını bildirerek çok, pek çok kıymetli kitabının ikinci cildini bitiriyor ki bu varlıkla pek çok büyük istifadelerle ve bu ölmez "eser," denilmeğe çok layık olduğunu yurkardan beri kısaltarak değerini Türk okuyucuları katında canlandırmaya çabaladığımız "Türk Maarif," tarihini armağan buyuran Osman ergin'i bigisi ve yüksek himmeti karşısında sonsuz saygılarımla anarım.

MEVLEVİ VELİLERİ

(EFLÂKİ'nin « مناقب المارفين » İsimli Eserinin Tercümesidir.)

Çeviren

Naci Fikret Baştaç

(Baştaçları Bundan Evvelki Sayılardadır)

İKİNCİ BAB

Hazretlerinin menakibi. سیدسردان برهان الحق والدين حسين الترمذی (روح روحه العزیز)

61 — Hayır sahiplerinin en hayırlıları olan raviyanı ahbar (نور الله ضریحهم جنان) haber verdiler ki hazreti Seyid için Horasan, Termed = Tirmid, Buhara ve daha diğer şehirlerde "Seyid Sirdan," unvanını verdiler; o, daima kalbinde muzir olan şeylerden ve ulvî ve sünbulu esrar ve hafayadan bahsedirdi; ve, Hazreti Bahaeddin Veled Belh diyarından hicret ettiği zaman (Tirmid) şehri canibine gitmiş ve orada ihtiyarını inziva etmiş idi. Aradan birçok zaman geçtikten sonra, bir gün marifetten [Maksat marifet-ullah yahut marifetün-nefs olmalıdır.] bahsetmekle meşgul idi. Altıyüz yirmi sekiz senesi Rebiülahir ayının onsekizinci Cuma günü kuşluk vakti [1231 senei milâdiyesi Şubatının 23 üncü günü] azîm bir feryad kopardı ve mebzul göz yaşları dökerek şöyle diyordu: "Yazık ki şeyhim bu toprak âleminde pâk ve ulvî olan âleme rihlet etti. O esnada orada hazır bulunan cemaat, o gün ve o senenin tarihini derhal kayıt ve tesbit ettiler. Ondan sonra Seyid Burhaneddin Anadolu'ya vasıl oldu; hadisatı tamamilen kendisinin evvelce söylemiş olduğu surette bulundu. Cenaze namazını edâ etti, vazâifi taziyeti ifa eyledi; ve o diyarın bütün büyükleri tamam kırk gün yas tuttular. Kırkinci gün muftad olan yemek yendikten sonra buyurdu ki: "Şeyhim Celâleddin Mehmedin oğlu yalnızdır ve bana muntazırdır, imdi Anadolu canibine gitmek ve onun hâkipayına yüzümü sürmek ve onun hizmetine mülâzemet eylemek ve şeyhimin bana tevdi ve vasiyet eylediği emaneti ona teslim

etmek bana farzı âyin olmuştur. Tirmidin büyükleri Hazreti Seyidden ayrıldıklarından dolayı ağlayıp sızladılar. Seyid bir kaç samimî ahbâbile birlikte yola koyuldu; dera, tepe kat'i mesafe etti. Payitaht olan Konya'ya geldiğinde, Şeyhin [Bahaeddin Veled'in] vefatı üzerinden bir sene geçmiş idi. Ve o esnada Hazreti Mevlâna Celâleddin'i Rumî Larende [Karaman] şehri cihetine gitmiş idi; Hazreti Seyid birkaç ay Senceri [Sencari] mescidinde mutekif oldu. Seyid, hizmetkâr iki derviş vasıtasile Mevlâna canibine envai hikemiyatı havi bir mektup gönderdi ve bunda behemehal azîmet buyurmalarını rica etti; ve onun babasının mezarında bu garip softa anladığı ki şehri Larende ikamet edilecek bir yer değildir, o dağdan Konya'ya ateş yağacaktır. Mevlâna Seyidin mektubunu mutalâa ettikten sonra son derece rikkate geldi ve müteakiben şadan oldu ve mektubu gözlerine sördü ve ona buseler kondurdu, ve dedi:

ŞİİR:

« هزار سال بیايد که تا باغ هنر
زشاخ دولت چون توکلی ببار آيد
هر قران هر قرن چون تومی نبود
روزگار چو تو کس روزگار آيد »

[Hüner bağının saadet dalından senin gibi bir gülün husule gelmesi için bin yıl lâzımdır; her kranda ve her karnde senin gibi bir zat bu dehre kolay kolay gelmez.]

Mevlâna [Karaman'dan] [Konya'ya] avdet etti; şehre gelir gelmez Seydin kendisini ziyarete geldiğini haber alınca kemali istical ile kalkarak, mescidin kapısından dışarıya koştu, ve onu istikbal etti; yekdiğerile kucaklaştılar.

ŞİİR:

« هر دو بحری آشنا آموخته
هر دو جان بی دوختن بردخته »

[Her ikisi de bahir [İrfan ve tasavvufa] aşına idi; her iki can, dikilmek-sizin dikilmişlerdi, yani birbirlerine ruhan ve kalben tamamilen merbut idiler.]

Her ikisi de kendilerinden geçmişlerdi; orada hazır bulunan muhibban feryadü fugan ettiler. Ondan sonra Seyid muhtelif ilimlere mütellik bir takım sualler irad etti ve her birine de Mevlânadan lâzım gelen cevapları aldı; bunun üzerine Seyid kalktı ve Mevlânanın ayağının altına buseler kondurdu, ve onu pek çok tahsin etti; ve dedi ki: siz din ve yakın ilimlerinde pederiinizi yüz derece geçmişsiniz; amma

pederiniz hem kal ilminde [kitaplardan tahsil suretile edilen vukuf] ve hem de kal ilminde [kitaptan öğrenilemiyen ve ancak vecd-ü istirak ile elde edilen vukuf] vasıl mertebeli kemal olmuştu; istiyorum ki siz de bugünden itibaren "hal," ilmine sülûk edesiniz, bu ilim, peygamberlerin ve velilerin ilmidir, ve : « علم لدن = ledün » denilmektedir. Nete-kin Kuranıkerimde « وآتيناه من لدنا علما » = biz ona tarafımızdan bir ilim gön-derdik » denilmiştir. Ve o mâna şeyhimden vasıl olmuştur; onu siz de benden öğreniniz, tâ ki her halde zahiren ve batinen pederinizin varisi ve onun aynı olasınız. » Seyid her neye işaret etmiş ise Mevlâna o hususta ona mutavaat gösterdi; ve Seyidi kendi medresesine getirdi ve tam dokuz sene Seyidin hizmetinde bulundu. Bazıları derler ki yekdiğerine mülâki oldukları anda Seyidin müridi oldu, ve diğer bazılarına göre ise Belhte, pederi Bahaeddin Veled'in zamanında onun müridi olmuş idi; ve Seyid, Lala ve Ata bey gibi zaman zaman Mevlânayı omuzlarında taşır ve gezdirirdi.

(Devam edecek)

KONYA

Ey asil ırkımın sertacı Konya !
Şanlı tarihlerin amacı Konya !
Konya müstakbelin altın ovası,
Konya milletin nurlu yuvası.
Nasılsın, şen misin, sevgili yurdum !
Bu yıl yine sana gelmeği kurdum.
Altın başakların sararıyor mu ?
Dimlit üzümünün kararıyor mu ?
Gözüm de tütüyor Meram bağları,
Üstünde yükselen Loras dağları
Ne kadar da güzel, ne kadar sade
Ne tatlı emeller getirir yâde
Muazzam, vekarlı duruşu var;
Pembe ufuklara baş vuruşu var.
Allaha yükselen vekarlı başı
Güya düşünüyor da Çiftçi kardeşi
Diyor ki İlâhi, ormanım yoktur ;
« Arabada çamur, teknede hamur ! »
Demekle vermiyor Allahım yağmur.
Yüz kere kılınsa hacet namazı
Kulların geçmiyor hakka niyazi
Dualar o dua, ağız o ağız
Değildir diyordu Büyük Babamız.
Rahmetin yok diye ey çiftçi yılma !
Bir kat daha çalış, ye'se kapılma,

Saadet getiren bir an olacak;
Şüphesiz gün gelip harman olacak;
Ağaçsız dağların orman olacak,
O orman derdine derman olacak
Evvelâ düşünüp bir güzel tedbir
Şu çıplak dağları edince teşcîr
Allahına güven, azmine güven
Hak zaval vermesin ulu millete
İki elle sarıl, Cumhuriyete
Dert, elem görmesin o yağız tenin,
Nasırlı ellerin nur olsun senin!
Mis gibi kokuyor bana hoşmerim;
Köylüde güler yüz görürsem yerim.
Öpenler köylünün güler yüzünden
Haşredeki ağlamaz, güler, yüzünden

N. Rüştü Büngül

MUALLİM MEHMET ARİF

M. F. Uğur

Konyamızın yetiştirdiği bilgin ve olgun zevattan Topcu zade Bay Mehmet Arif arkadaşımızı da Şubatın ikinci pazar günü müptela olduğu hastalıktan kurtulamayarak tedavi edilmekte bulunduğu memleket hastahanesinde vefat etti ve naşı akraba ve taalukeyle bir çok dostları tarafından gözyaşları içinde Musallâ Kabristanına defnolundu.

Mehmet Arif Hocamız (1871) senesinde Konyada doğmuş ve Konya Rüşdiyyesiyle Medreselerinde mukaddematı ulumu tahsil ettikten sonra 1891 senesinde İstanbula gitmiş ve oranın en güzide dersiam mucizelerinin halkai tedrislerinde bulunarak tahsili mutad alet dersleriyle âli derslerden icazetnameler almağa muvaffak olmuştur. Mulga Darülfunun İlâhiyyat şubesinde de pek iyi derecede mezundur. Bundan beş sene evveline yani konyaya gelinceye kadar merhumun hemen bütün hayatı okumak ve okutmakla geçmiştir. Darüşşefakada, Kuleli askeri idadisi ile Nişantaşı, Galata saray, Adana ve Konya sultanîyelerinde yıllarca Arabî ve Farisî muallimlikleri yaparak binlerce talebe yetiştirmiş ve talebelerine kendini bihakkin sevdirmiştir. Merhum bir müddet Konya inhisarlar dairesi muhakemat müdürlüğüyle Şurayievkaf azalığında ve Diyanet riyaseti sicil ve memurin müdürlüğünde de bulunmuştur. Muallimlikle iftihor eden Bay Arif üç şark dilinin inceliklerine, derinliklerine vâkıf idi. Arapça, ve farçayı bir mekkeli ve bir şirazlı bilgin gibi fesahat ve belâgatle konuşabiliyordu. İstanbulda çok oturduğu cihetle oanın şivesini tamamen almış ve fesahate merakı dolayısıyla da kelimeleri luğat kitaplarındaki yazılışlarına göre söylemeyi ihtiyat edinmişti. Binaenaleyh huzurunda, biri bir kelimeyi mahallî lehçeye veya bu günün kabulüne göre telaffuz etse bir münasebet düşürerek onu tashihe çalışırdı. İfadesi açık ve sesinin tonu tatlı olduğundan her kes onu seve seve dinlerdi. Hafızası gayet kuvvetli idi.

Kırk elli sene evvel bizzat şahidi olduğu vak'alar ile işittiği hikâyeleri noksansız, kusursuz nakledebiliyordu. Meclisinden sıkılmak hatıra gelmezdi. Onun meclisi daima neşeli, safalı bir suhbet meclisi idi. Hocamızda taklit kabiliyeti de fazla olduğundan icabında bir milletin,

birdin sözlerini, seslerini, tavır ve edalarını aynen canlandırabiliyordu. Bununla beraber vekarına sahibdi. Olur olmaz yerde oturmaz, her davete icabet etmez ve her kesle senli, benli konuşmazdı. Haysiyyetine, şekfine halel verecek en ufak söz ve hareketten münfail olur ve derhal karşılığını verirdi. Efkârının hududu genişti. Ham sofulara, riyakâr vâızlara çok kızardı. Ba Mehmet Arifin güzel san'atlerle de ilgisi fazla idi; hele yazıyla şiiri candan severdi. Konyadaki Alâeddin camiinin bütün levhaları onun kaleminden çıkmıştır. Meşrutiyetin ilânından sonra intişara başlayan ilmî, edebî haftalık (BEYANÜLHAK) gazetesinde gayet parlak şiirlerle ahlâkî ve içtimâî makaleleri ve âlimane tercüme-leri vardır.

Merhum İstanbullu çok iyi tanıyordu. Son kırk elli sene içinde yetişmiş ulemayı, şuarayı, meşayihî, hattadları, nakkaşları bize tatlı tatlı anlatırdı. İki senedenberide Ramazan aylarında camilerde verdiği zamana, Cumhuriyyete uygun güzel nasihatlerden Konya halkı çok istifade etmişti. Tanrı kusurlarını af ve durağını uçmak eylesin.

İmtiyaz Sahibi : M. Mes'ud Koman
Me'sul Müdürü : M. Ferit Uğur

Yeni kitap Basımevi - Konya